

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ & ΙΣΤΟΡΙΑΣ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΙΣΤΟΡΙΑ»**

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Αργυρώ Καφάση

ΑΜ: 1112Μ029

**ΝΟΜΟΣ 5343/1932 «ΠΕΡΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΤΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

1. Ομότιμος καθηγητής, Προκόπης Παπαστράτης (Σύμβουλος Σπουδών)
2. Καθηγήτρια, Ειρήνη Λαγάνη
3. Ερευνήτρια Α΄ της Ακαδημίας Αθηνών, Μαρία Σπηλιοτοπούλου

Αθήνα

Δεκέμβριος 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ιστορικό πλαίσιο	σ. 4
Αντικείμενο της έρευνας	σ. 7

1. ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΤΟ ΤΑΛΑΝΙΖΟΥΝ

1.1 Κρατικός παρεμβατισμός στα τέλη του 19 ^{ου} αιώνα	σ. 9
1.2 Οι απολύσεις καθηγητών το 1910	σ. 10
1.3 Ο Οργανισμός του 1911	σ. 12
1.4 Ο Οργανισμός του 1922	σ. 14
1.5 Το ζήτημα των εκκαθαρίσεων των καθηγητών	σ. 17
1.6 Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης: ένας νέος «αντίπαλος»	σ. 18

2. Η ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΓΙΑ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΡΑΘΕΟΔΩΡΗ

2.1 Ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή	σ. 21
2.2 Οργανωτής του Ιωνικού Πανεπιστημίου	σ. 23
2.3 Το Πανεπιστήμιο Σμύρνης	σ. 31
2.4 Ο Καραθεοδωρή και το Πανεπιστήμιο Αθηνών μέχρι το 1930	σ. 38

3. Ο ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ 1932

3.1 Οι προτάσεις Καραθεοδωρή	σ. 43
3.2 Προεργασία για το νέο οργανισμό	σ. 56
3.3 Ο Οργανισμός του 1932	σ. 64

4. ΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΝΟΜΟ 5343/32: Η ΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

4.1 Αντιδράσεις από την πλευρά των καθηγητών σ. 75

4.2 Η αντίδραση των φοιτητών σ. 81

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ σ. 88

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ σ. 93

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ σ. 96

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ιστορικό πλαίσιο

Ολόκληρη η περίοδος του Μεσοπολέμου χαρακτηρίζεται από πολιτική αστάθεια, από αναντιστοιχία ανθρώπινων και φυσικών πόρων, από την όξυνση και ένταση των κοινωνικών αντιθέσεων, από την προσπάθεια εκσυγχρονισμού του κράτους, της οικονομίας και της κοινωνίας, μέσα σε ένα ασταθές οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον.

Οι Κυβερνήσεις που κλήθηκαν να διαχειριστούν τη βαριά ήττα της Ελλάδος στη Μικρά Ασία το 1922 βρέθηκαν αντιμέτωπες με τη μεγαλύτερη καταστροφή που είχε υποστεί στην ιστορία του το Ελληνικό Έθνος. Το κόστος της αποκατάστασης των προσφύγων ήταν τεράστιο και η σύναψη νέων δανείων, με επαχθείς όρους πολλές φορές, απολύτως αναγκαία. Σε αυτά τα προβλήματα προστέθηκε η πολιτική αστάθεια, που την πυροδοτούσαν τα αλληπάλληλα στρατιωτικά κινήματα της εποχής εκείνης.

Η τετραετία 1928-1932 αποτελεί σε πολιτικό επίπεδο την τελευταία περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από τη βενιζελική παράταξη με επικεφαλής τον ίδιο τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Πρόκειται για μια περίοδο που δεν διακόπτεται από στρατιωτικά πραξικοπήματα ή επαναστάσεις, αλλά θα κλείσει με την ανατροπή της αβασίλευτης δημοκρατίας και την έναρξη ενός κύκλου πολιτικής και στρατιωτικής ανωμαλίας, με αποκορύφωμα την επιβολή της δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά. Η αντίθεση βενιζελικών και βασιλικών, παρά τις προσπάθειες εξομάλυνσής της, εξακολουθεί και σε αυτή την περίοδο να αποτελεί τον κύριο άξονα της πολιτικής διαμάχης.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος θα αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας ως νικητής των εκλογών της 19^{ης} Αυγούστου 1928, καθώς η βενιζελική παράταξη συγκέντρωσε το 61% και 223 έδρες.¹ Ο Βενιζέλος έθεσε σε εφαρμογή ένα μεγαλεπήβολο πρόγραμμα ανοικοδόμησης της χώρας. Η Ελληνική Κυβέρνηση μελέτησε και επεξεργάστηκε ένα εθνικό σχέδιο, το οποίο συνδύαζε τη δραστική οικονομική εξυγίανση, την αξιοποίηση των αναπτυξιακών δυνατοτήτων της χώρας και την εξυπηρέτηση του ελληνικού δημόσιου χρέους. Σε κάθε περίπτωση όμως, προείχε η έξοδος της χώρας από τη διεθνή απομόνωση και ανυποληψία, βασισμένη στην

¹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, (συλλογικό), Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα:1977, τ. ΙΕ', σ. 310.

άμβλυνση των σχέσεων της Ελλάδας με τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, τα βαλκανικά κράτη και την Τουρκία.²

Ιδιαίτερες δυσκολίες προκύπτουν κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης της χώρας από τον Βενιζέλο καθώς τα μέτρα για την αύξηση της εθνικής παραγωγής δεν φαίνεται να αποδίδουν άμεσα. Επίσης η αποτυχία της προσπάθειας εξορθολογισμού του αστικού κράτους συνδέεται άμεσα με τη διεθνή οικονομική κρίση που ξέσπασε με το κραχ του χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης το 1929, η οποία σταμάτησε το μηχανισμό αναπαραγωγής του ελληνικού οικονομικού συστήματος, αφαιρώντας το θεμέλιό του, που δεν ήταν άλλο από τον εξωτερικό δανεισμό. Η έλλειψη της δυνατότητας προσφυγής στον εξωτερικό δανεισμό άφησε ελεύθερο το πεδίο στις διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας, που οδήγησαν στην υποτίμηση της δραχμής και την πτώχευση του ελληνικού Δημοσίου τον Μάιο του 1932.³

Ωστόσο, στη διάρκεια της τετραετίας 1928-1932, στο εσωτερικό παρατηρήθηκαν σημαντικά βήματα στον τομέα των έργων υποδομής. Στο πλαίσιο της ανάπτυξης έγιναν πολλά εγγειοβελτιωτικά έργα όπως μεγάλα υδραυλικά έργα (αποστραγγιστικές διώρυγες, αντιπλημμυρικά έργα και φράγματα) και διανεμήθηκε γη σε ακτήμονες αγρότες και πρόσφυγες. Στη διάρκεια της ίδιας τετραετίας, θεμελιώθηκαν πολλοί προσφυγικοί συνοικισμοί σε όλη την επικράτεια. Επίσης, έγιναν σημαντικά έργα οδοποιίας και λιμενικά έργα. Η ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδας αποτέλεσε κορυφαίο σταθμό στον έλεγχο του τραπεζικού συστήματος, βελτιώνοντας την πιστοληπτική ικανότητα του κράτους και ενισχύοντας την εισροή συναλλάγματος και επενδύσεων.⁴ Η «πίτα» μοιράστηκε ακόμα περισσότερο με την ίδρυση της Εθνικής Κτηματικής Τραπεζής και της Αγροτικής, που ανέλαβαν αντίστοιχα την ενυπόθηκη και τη αγροτική πίστη. Μία ακόμη βαθιά τομή συντελέστηκε στον τομέα της υγείας όταν το 1928 ο Βενιζέλος άρχισε τη ριζική αναδιοργάνωση των υγειονομικών υπηρεσιών και ιδρύθηκαν υγειονομικά κέντρα σε κάθε περιφέρεια της χώρας και η Υγειονομική Σχολή Αθηνών. Τέλος ελήφθησαν πρωτοβουλίες για την βελτίωση της υγείας του παιδιού, ενώ δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στον μαθητικό πληθυσμό με ενημερώσεις και ιατρικές εξετάσεις.⁵

² Στο ίδιο, σ. 310-314.

³ Χατζηιωσήφ Χρήστος (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Βιβλιόραμα, Αθήνα: 2007, τ. Β1, σ. 94.

⁴ Στο ίδιο, σ. 96.

⁵ Στο ίδιο, σ. 93-104.

Από ιδεολογική σκοπιά, ο Βενιζελισμός, ως παράταξη (ευρύτερη από το κόμμα των Φιλελευθέρων) ή, ακόμα πιο πλατειά ως κίνημα, αντιπροσωπεύει την πιο φιλόδοξη, δυναμική και ολοκληρωμένη προσπάθεια καθολικού αστικού εκσυγχρονισμού. Η έννοια του αστικού εκσυγχρονισμού θα μπορούσε να οριστεί εντελώς επιγραμματικά ως ταυτόσημη με τον εξευρωπαϊσμό, ή αναλυτικότερα, ως εκσυγχρονισμός κατά το δυτικό πρότυπο, στο πλαίσιο του καπιταλισμού και της φιλελεύθερης αστικής δημοκρατίας. Άλλωστε, το κόμμα των Φιλελευθέρων υπήρξε ο κατεξοχήν εκφραστής του ευρωπαϊκού φιλελευθερισμού στη χώρα μας και το ελληνικό αντίστοιχο των φιλελεύθερων κομμάτων άλλων χωρών.⁶

Ο Βενιζελισμός ως κίνημα συνδύαζε δύο δυναμικές, τον αστικό εθνικισμό και τον αστικό εκσυγχρονισμό. Από τον πρώτο χρόνο της πρώτης διακυβέρνησης του Ελευθέριου Βενιζέλου, το 1910, ο εκσυγχρονισμός τέθηκε στην υπηρεσία της εθνικής ολοκλήρωσης. Με τη σειρά της η εθνική ολοκλήρωση πρόσφερε στον εκσυγχρονισμό την ιδεολογική του νομιμοποίηση. Έτος τομή του κινήματος αυτού υπήρξε το 1922. Κατά την πρώτη περίοδο του Βενιζελισμού (1910-1920), ο αστικός εκσυγχρονισμός συνδυάστηκε με την απελευθέρωση των αλύτρωτων και με την αντίστοιχη εδαφική επέκταση του εθνικού κράτους. Κατά τη δεύτερη περίοδο (1922-1932), ο αστικός εκσυγχρονισμός συναρθρώθηκε με την αφομοίωση των πρώην αλύτρωτων ως Νέων Χωρών ή ως προσφύγων πια και την επίτευξη εθνικής ομοιογένειας και μίας νέας εθνικής ταυτότητας μέσα στα οριστικά πλέον κρατικά σύνορα.⁷

Το βενιζελικό σχέδιο περί αστικού εκσυγχρονισμού δεν θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστη και την εκπαίδευση. Στον τομέα αυτόν, όχι μόνο το περιεχόμενο των μεταρρυθμίσεων, αλλά και οι κατά καιρούς στρατηγικοί χειρισμοί υπαγορεύτηκαν από επιτακτικές εθνικές σκοπιμότητες. Κάτω από αυτό το πρίσμα ερμηνεύονται ικανοποιητικά οι βασικές γραμμές της εκπαιδευτικής πολιτικής των Φιλελευθέρων, από τις προσπάθειες αναδιοργάνωσης του 1911 μέχρι και τη μεταρρύθμιση 1929-1932.

Έτσι λοιπόν, κορυφαίο σταθμό στη διαδρομή της ελληνικής εκπαίδευσης αποτέλεσε η εκπαιδευτική πολιτική του Ελευθέριου Βενιζέλου, ο οποίος με τις μεταρρυθμίσεις του εκδημοκράτισε την εκπαίδευση και εκσυγχρόνισε τις δομές της.

⁶ Μαυρογορδάτος Γιώργος, *Βενιζελισμός και Αστικός Εκσυγχρονισμός* στο Μαυρογορδάτος Γιώργος – Χατσηιωσήφ Χρήστος (επιμ), *Βενιζελισμός και Αστικός Εκσυγχρονισμός*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1988, σ. 9.

⁷ Στο ίδιο, σ. 10.

Πρόκειται για το μεγαλύτερο πρόγραμμα οικοδόμησης σχολικών κτιρίων μετά την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους. Συντελέστηκαν βαθιές τομές όπως η μεικτή φοίτηση (αγοριών και κοριτσιών) σε όλες τις βαθμίδες, κατάργηση της βαθμίδας του Ελληνικού Σχολείου και επέκταση του Δημοτικού και του Γυμνασίου από τέσσερις σε έξι τάξεις. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην αναδιοργάνωση του σχολικού προγράμματος πετυχαίνοντας μεγαλύτερη ευελιξία αυξομειώνοντας τις διδακτικές ώρες και καθιερώνοντας μαθήματα επιλογής.⁸

Στο αναπτυξιακό πλαίσιο της εκπαιδευτικής πολιτικής της κυβέρνησης του Ελευθέριου Βενιζέλου εντάσσεται και η αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου Αθηνών που θα αναλυθεί στα ακόλουθα κεφάλαια αυτής της ερευνητικής εργασίας. Κύριο θέμα μελέτης και έρευνας αποτελεί η κυβερνητική πολιτική του Βενιζέλου για την Ανώτατη Εκπαίδευση με επίκεντρο το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών με αποκορύφωμα την ψήφιση του νόμου 5343/1932 «Περί οργάνισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών», ο οποίος έμελλε να είναι ο μακροβιότερος νόμος στην ιστορία της πανεπιστημιακής μας εκπαίδευσης. Αρωγό του στην προσπάθεια αυτή, ο Ελευθέριος Βενιζέλος βρήκε στο πρόσωπο του μαθηματικού και ακαδημαϊκού, Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή.

Αντικείμενο της έρευνας

Μέσα στο κλίμα της Ελλάδας του Μεσοπολέμου, μίας Ελλάδας όπου επικρατεί έντονη πολιτική αστάθεια με τις κυβερνήσεις να διαδέχονται η μία την άλλη, μιας Ελλάδας που προσπαθεί να επουλώσει τις πληγές της μετά τη συντριβή της Μεγάλης Ιδέας και που προσπαθεί να αναπτυχθεί οικονομικά μετά την αποτελμάτωση της οικονομίας της, εξαιτίας της Μικρασιατικής Καταστροφής, εντάσσεται και η εκπόνηση αυτής της εργασίας που στόχο έχει να εξετάσει την κατάσταση που επικρατεί στην παιδεία της χώρας και ειδικότερα στην Ανώτατη Εκπαίδευση στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα.

Κύριο θέμα μελέτης και έρευνας της παρούσας εργασίας αποτελεί η εξέταση της πολιτικής της κυβέρνησης Βενιζέλου για την Ανώτατη Εκπαίδευση με επίκεντρο το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών με αποκορύφωμα την ψήφιση

⁸ Δημαράς Αλέξης, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα: 2003, τ. 7, σ. 207-210.

του νόμου 5343/1932 «Περί οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών», ο οποίος έμελλε να ρυθμίζει τα πανεπιστημιακά ζητήματα για τα επόμενα 50 χρόνια.⁹

Πιο συγκεκριμένα, η μελέτη αυτή πραγματεύεται τις αλλαγές που έφερε ο οργανισμός του 1932 στην ανώτατη παιδεία της Ελλάδας με βάση το κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο της εποχής. Η προσπάθεια για αναδιάρθρωση της παιδείας σε όλες τις βαθμίδες αποτελεί μία από τις συνιστώσες του αναπτυξιακού - εκσυγχρονιστικού προγράμματος του κόμματος του Ελευθέριου Βενιζέλου μετά την επανεκλογή του στη διακυβέρνηση της χώρας το 1928. Στο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού στον οποίο στόχευε η κυβέρνηση Βενιζέλου επιτεύχθηκαν ουσιαστικά πρωτοπόρες αλλαγές σε διάφορους τομείς όπως στην εργασία, στην κοινωνική πολιτική, στην υγεία, στη γεωργία, στην εξωτερική πολιτική και την εκπαίδευση.¹⁰ Στο αναπτυξιακό πλαίσιο της τελευταίας εντάσσεται και η αναδιοργάνωση του ελληνικού πανεπιστημίου σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα της εποχής.

Ακόμη, θα τεθούν υπό εξέταση ζητήματα όπως η διαμόρφωση της φυσιογνωμίας του πανεπιστημίου στο πλαίσιο των κυβερνητικών παρεμβάσεων στα πανεπιστημιακά ζητήματα και ποιες ήταν οι αντιδράσεις για το συγκεκριμένο νόμο τόσο από την πλευρά των καθηγητών του Πανεπιστημίου όσο και από την πλευρά των φοιτητών.

Το χρονικό διάστημα που εξετάζεται είναι οι πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, μέχρι την εφαρμογή του οργανισμού του 1932 χρησιμοποιώντας, όμως, ως εισαγωγή τους οργανισμούς του 1911 και 1922 προκειμένου να γίνει κατανοητό το πλαίσιο λειτουργίας του πανεπιστημίου που ίσχυε μέχρι το 1932 και μία επέκταση μέχρι την κατάργηση του νόμου 5343/1932 από τον αναγκαστικό νόμο του 1938.

⁹ Βρυχέα Άννυ – Γαβρόγλου Κώστας, *Απόπειρες μεταρρύθμισης της ανώτατης εκπαίδευσης (1911-1981)*, Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη: 1982, σ. 32.

¹⁰ Χατζηιωσήφ Χρήστος (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας...*, ό.π., σ. 100-104.

1. ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΤΟ ΤΑΛΑΝΙΖΟΥΝ

1.1 Κρατικός παρεμβατισμός στα τέλη του 19^{ου} αιώνα

Η ιστορία του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, φανερώνει σε κάθε της λεπτομέρεια, ότι είναι συνδεδεμένη με την πορεία και την εξέλιξη του νεότερου ελληνικού κράτους. Το Πανεπιστήμιο υπήρξε ο κατεξοχήν θεσμός παραγωγής εθνικής ιδεολογίας και προβολής της ταυτότητας του ελληνικού έθνους-κράτους. Η ανάδειξη του εθνικού σε βασική κανονιστική αρχή αποτέλεσε το πλαίσιο το οποίο σε μεγάλο βαθμό κυριάρχησε στον λόγο των πανεπιστημιακών αρχών, του διδακτικού προσωπικού και των φοιτητών. Παρήγαγε έναν ιδεολογικό ρόλο, αποτέλεσμα διασταυρώσεων και συγκρούσεων μεταξύ διαφορετικών στρατηγικών και αντιθετικών πολιτικών, οι οποίες έλαβαν χώρα εντός του ιδρύματος.¹¹

Η σχέση του Πανεπιστημίου με το πολιτικό γίνεσθαι υπήρξε καθοριστική για τη φυσιογνωμία του, τη στελέχωσή του, αλλά και σε μεγάλο βαθμό για τον χαρακτήρα των διδακτικών αντικειμένων. Ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα στο χώρο του Πανεπιστημίου συγκρούονται δύο διαφορετικές αντιλήψεις όπως αυτές εκφράζονται από το Υπουργείο Παιδείας από τη μια και τη διοίκηση του Πανεπιστημίου από την άλλη. Είναι η στιγμή ακριβώς που θα ξεκινήσει μια προσπάθεια άσκησης ελέγχου από το κράτος στα εσωτερικά του Πανεπιστημίου και η οποία θα ταλανίσει το ίδρυμα για αρκετές δεκαετίες.

Το πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσεται αυτή η παρέμβαση είναι ο κρατισμός, ο οποίος ως ιδεολογία και πρακτική εμφανίζεται στη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας του 19^{ου} αιώνα και επιδιώκει να επιλύσει τα κοινωνικά προβλήματα μέσω της κρατικής παρέμβασης. Αυτή η παρέμβαση του κράτους στα πανεπιστημιακά ζητήματα εστιάζεται κατά κύριο λόγο στον καθορισμό των εδρών, στο γνωστικό αντικείμενό τους καθώς και στον τρόπο εκλογής των τακτικών καθηγητών. Ο λόγος για αυτή τη μορφή πίεσης του Υπουργείου προς το καθηγητικό σώμα είναι ότι με τον

¹¹ Γαβρόγλου Κώστας – Καραμανωλάκης Βαγγέλης – Μπάρκουλα Χάιδω, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών [1837-1937] και η ιστορία του*, Ιστορικό Αρχείο Πανεπιστημίου Αθηνών, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2014, σ. 10.

τρόπο αυτό ελέγχεται η δομή εξουσίας στο Πανεπιστήμιο και κατά συνέπεια η παραγωγή ιδεολογίας.¹²

Η τάση, που προωθεί την κρατική παρέμβαση και εκφράζει το αίτημα της επιστημονικής προόδου και εξέλιξης, φανερώνεται ξεκάθαρα το 1893 επί πρωθυπουργίας του Χαρίλαου Τρικούπη όταν ψηφίζεται ο πανεπιστημιακός νόμος Ν.ΒΡΠ/1893, ο οποίος επιδιώκει να δώσει λύση στα προβλήματα του Πανεπιστημίου επιβάλλοντας τον εκσυγχρονισμό μέσω του κρατικού ελέγχου. Καθορίζει τον αριθμό των εδρών σε 57, τις κατανέμει κατά σχολή και προσδιορίζει τα διδασκόμενα μαθήματα κατά σχολή και έτος. Το Υπουργείο κατοχυρώνει με νόμο το δικαίωμά του να διορίζει καθηγητές χωρίς τη γνώμη του Πανεπιστημίου.

Το Πανεπιστήμιο αντιδρά με συσπείρωση και άρνηση ουσιαστικά της πραγματικότητας, όπως δείχνει και η γνωμοδότηση της Φιλοσοφικής Σχολής το 1895 ότι δεν υπάρχει ανάγκη μεταρρύθμισης του Οργανισμού του. Το βασικό επιχείρημα του Πανεπιστημίου είναι ότι κήδεαι για την πρόοδο της επιστήμης και μόνο αυτό γνωρίζει τις ανάγκες για τη θεραπεία της.¹³

1.2 Οι απολύσεις καθηγητών το 1910

Το Πανεπιστήμιο κατά την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα συνεχίζει να είναι υπό συνεχή και μάλιστα αυξανόμενη μεταρρυθμιστική πίεση και συχνά γίνεται αντικείμενο κρατικών παρεμβάσεων οι οποίες σε αρκετές περιπτώσεις παίρνουν τη μορφή δίωξης των καθηγητών, όπως η «εκκαθάριση» του 1910 κατά την οποία απολύθηκε μεγάλο μέρος του καθηγητικού σώματος του πανεπιστημίου. Οι απολύσεις των καθηγητών δεν είναι ένα μεμονωμένο φαινόμενο εκείνης της εποχής αλλά συνοδεύουν τις «εκκαθαρίσεις» που έχουν ήδη γίνει στον στρατό, το ναυτικό και τις «μεταθέσεις» στις άλλες βαθμίδες της εκπαίδευσης που προωθεί ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος.¹⁴

Στο σχέδιο νόμου που κατατίθεται προς ψήφιση από την κυβέρνηση του Στέφανου Δραγούμη τον Μάρτιο του 1910 προβλέπεται η απόλυση όλων των

¹² Παπαστράτης Προκόπης, *Σχέσεις Πανεπιστημίου και κράτους στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, Παιδεία και Κοινωνία*, τεύχος 25, Έκδοση Κυριακάτικη Αυγή, Ιούνιος 2007, σ. 25-27.

¹³ Στο ίδιο, σ. 25.

¹⁴ Παπακοσμάς Βίκτωρ, *Ο Στρατός στην πολιτική ζωή της Ελλάδος*, Εστία, 1981, σ. 201.

καθηγητών του Πανεπιστημίου και συμπεριλαμβάνονται οι όροι σύμφωνα με τους οποίους ο Υπουργός Παιδείας έχει το δικαίωμα να απολύει καθηγητές του Πανεπιστημίου. Ορισμένοι μπορούν να επαναδιοριστούν ενώ στις θέσεις των υπολοίπων μπορούν να διοριστούν Έλληνες καθηγητές από πανεπιστήμια του εξωτερικού. Κατά τη διάρκεια όμως των συζητήσεων στη Βουλή, η Κυβέρνηση δέχεται πρόταση για να συγκροτηθεί μία επιτροπή από καθηγητές που θα εισηγηθεί στο υπουργικό συμβούλιο ποιοι καθηγητές θα πρέπει να απολυθούν. Ακολουθεί μια έντονη διαμάχη στη Βουλή σχετικά με την ορθότητα της συγκρότησης μίας τέτοιας επιτροπής καθώς γίνεται προφανές ότι το υπουργικό συμβούλιο δεν θέλει να αναλάβει την ευθύνη για τις απολύσεις, αλλά προτιμά να καλυφθεί πίσω από τα πορίσματα μια επιτροπής των καθηγητών.¹⁵

Τελικά ο νόμος «περί εκκαθάρισεως του Εθνικού Πανεπιστημίου»¹⁶ για την εκκαθάριση του Πανεπιστημίου ψηφίζεται στις 12 Μαρτίου 1910 και ορίζει ότι κάθε μια σχολή από τις πέντε του Πανεπιστημίου θα προτείνει έξι καθηγητές από τους οποίους η κυβέρνηση θα επιλέξει τρεις για να συγκροτηθεί μια 15μελής επιτροπή που θα αποφανθεί ποιοι καθηγητές του Πανεπιστημίου είναι ακατάλληλοι να κατέχουν έδρες και ποιοι πρέπει να διατηρηθούν στις θέσεις τους. Η επιτροπή, όμως, αρνείται να γνωμοδοτήσει με αποτέλεσμα την απόφαση για τις απολύσεις των καθηγητών να την πάρει το υπουργικό συμβούλιο στις 12/7/1910. Το συμβούλιο κρίνει ως ανεπαρκείς δεκαεπτά καθηγητές και από τους συνολικά υπηρετούντες πενήντα οκτώ καθηγητές, ενώ στις πανεπιστημιακές τους έδρες παρέμειναν οι τριάντα επτά.¹⁷

Γενικότερα οι απολύσεις του 1910 φαίνεται να έχουν γίνει χωρίς σαφή κριτήρια επιλογής των «ανεπαρκών» προσώπων. Περισσότερο προσωπικά φαίνεται να ήταν τα κριτήρια που έπαιζαν ρόλο στην απομάκρυνση των καθηγητών, παρά επιστημονικά ή τυπικά όπως για παράδειγμα η ηλικία ή ο χρόνος διορισμού. Οι απολύσεις των καθηγητών κυριαρχούν στα άρθρα των εφημερίδων της εποχής, αλλά και στις συζητήσεις της Βουλής με τις απόψεις να διίστανται.¹⁸

Ένα χρόνο αργότερα, αρκετοί βενιζελικοί είναι υπέρ της άποψης να μην επαναπροσληφθούν οι διωχθέντες και να συνεχίσει η κυβέρνηση να έχει το δικαίωμα

¹⁵ Βρυχέα Α. – Γαβρόγλου Κ., *Απόπειρες μεταρρύθμισης...*, ό.π., σ.18.

¹⁶ Νόμος ΓΨΛΑ΄ (3731)/1910 (ΦΕΚ Α΄ 178).

¹⁷ Σιμενή Περσεφόνη, *Μεταρρύθμιση και αντίδραση: Το Πανεπιστήμιο Αθηνών απέναντι στις εκπαιδευτικές αλλαγές (1899-1926)*, Gutenberg, Αθήνα, 2008, σ. 129-132.

¹⁸ Βλ. άρθρο «Η εκκαθάρισις», στην εφημερίδα *Ακρόπολις*, φ. της 14/7/1910.

να διορίζει καθηγητές.¹⁹ Στη διάρκεια όμως των συζητήσεων για τον οργανισμό του 1911, 190 βουλευτές κατέθεσαν τροπολογία για την επαναφορά των απολυθέντων καθηγητών που ψηφίζεται ως ξεχωριστός νόμος:

*«... καθηγητής απολυθείς... κριθείς δε παρά της ως άνω επιτροπείας προτιμητέος κατ' επιστημονικήν ικανότητα μεταξύ των υποψηφίων, δύναται ν' αναδιορισθή εις δευτέραν τακτικήν έδραν, προσωρινώς συνιστωμένην καθ' ην περίπτωσιν η υπ' αυτού κατεχόμενη... εκπληρωθή».*²⁰

1.3 Ο Οργανισμός του 1911

Το 1911 ψηφίζεται ο πρώτος ολοκληρωμένος οργανισμός λειτουργίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και εντάσσεται στο πλαίσιο της μεταρρυθμιστικής πολιτικής που εφαρμόζει η βενιζελική παράταξη μετά το Γουδή. Δύο μέρες μετά την ορκωμοσία της πρώτης κυβέρνησης του Βενιζέλου, κατατέθηκε στην Αναθεωρητική Βουλή το σχέδιο νόμου για την αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η συζήτηση και η τελική ψήφιση του νόμου γίνεται μετά από ολονύκτιες - και σε πολύ οξυμένη ατμόσφαιρα - συνεδριάσεις. Ο νέος Οργανισμός του Πανεπιστημίου αναμένεται, όπως δηλώνεται και στην εισηγητική έκθεση, να αντιμετωπίσει τις «υψηλές αξιώσεις» που προέκυψαν εξαιτίας της ανάπτυξης πολλών και διαφόρων επιστημών και να αντικαταστήσει τον ισχύοντα από τις 14 Απριλίου 1837 προσωρινό κανονισμό του και τις τροποποιήσεις του. Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων στη Βουλή διαφαίνεται από τις αγορεύσεις των ομιλητών ο ρόλος του Πανεπιστημίου ως εθνικού, εκπολιτιστικού και ηθικοπλαστικού μέσου.²¹

Ο νέος Οργανισμός οδήγησε στη διχοτόμηση του Πανεπιστημίου σε «Εθνικό» και «Καποδιστριακό», με κοινή όμως Σύγκλητο και Πρύτανη, έτσι ώστε να εκπληρωθούν οι όροι του κληροδοτήματος Ιωάννη Δόμπολη.²² Το ίδρυμα διαιρέθηκε

¹⁹ Εφημερίδα *Νέον Άστυ*, φ. της 6/7/1911 και της 11/7/1911.

²⁰ Νόμος 3826/1911, ΦΕΚ Α' 183.

²¹ Μπουζάκης Σήφης, *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα (1836-2005)*, Τεκμήρια Ιστορίας, Gutenberg, Αθήνα: 2006, τ. Α', σ. 65-66.

²² Ηπειρώτης ευεργέτης. Γνώρισε τον Ιωάννη Καποδίστρια το 1809 στη Ρωσία. Όπως αναφέρει στη διαθήκη του που είχε συνταχθεί το 1849, είχαν συναποφασίσει να μεταχειριστούν «παν μέσον προς διάδοσιν της εκπαιδεύσεως εν Ελλάδι». Για την πραγματοποίηση του σκοπού αυτού διέθεσε την κολοσσιαία περιουσία του «προς ανίδρυσιν εν Αθήναις ή εν οιαδήποτε άλλη πόλει, ήτις έσται πρωτεύουσα της Ελλάδος τω 1906, Πανεπιστήμιον ονομασθησόμενον Καποδιστριακόν»· Σφυρόερας

στο «Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο»²³, αποτελούμενο από τις θεωρητικές σχολές Θεολογική, Φιλοσοφική, και Νομική και στο «Εθνικό Πανεπιστήμιο»²⁴, αποτελούμενο από τις πρακτικές σχολές Ιατρική και Φυσικομαθηματική.²⁵

Η διάρκεια της φοίτησης ορίζεται σε τέσσερα χρόνια για όλες τις σχολές και το Φαρμακευτικό Σχολείο, εκτός από την Ιατρική όπου η φοίτηση αυξάνεται στα πέντα χρόνια και το Οδοντιατρικό Σχολείο στο οποίο διαρκεί τρία χρόνια. Όσον αφορά στη Νομική Σχολή, αυτή διαιρείται σε δύο τμήματα: α) Νομικών Επιστημών και β) Πολιτικών Επιστημών. Τέλος, οι νόμοι αυτοί καταργούν τη δωρεάν παροχή ανώτατης εκπαίδευσης.

Επίσης, με τους νέους οργανισμούς γίνεται υποχρεωτική η αποχώρηση των καθηγητών όταν συμπληρώσουν το 70^ο έτος της ηλικίας τους και υποχρεούνται να εκδώσουν συγγράμματα σε τρία χρόνια μετά το διορισμό τους. Οι βοηθοί και οι επιμελητές διορίζονται ύστερα από επιτυχία σε διαγωνισμό. Καθιερώνονται οι τμηματικές εξετάσεις που διεξάγονται σε δύο περιόδους και διεξάγονται, κατά κανόνα, προφορικά σε επιτροπή καθηγητών. Προβλέπεται η δυνατότητα ιδρύσεως φοιτητικών σωματείων, αλλά απαγορεύονται οι συγκεντρώσεις των φοιτητών στα Προπύλαια. Τέλος, οι οργανισμοί ιδρύουν το Οδοντιατρικό Σχολείο²⁶, επτά κλινικές, οκτώ εργαστήρια κλινικών, έξι εργαστήρια της Φυσικομαθηματικής Σχολής, πέντε Μουσεία και πέντε Φροντιστήρια στις Θεωρητικές Σχολές.²⁷

Όσον αφορά στα ζητήματα των καθηγητών, με τον Οργανισμό αυτόν ενισχύεται η αυτονομία του Πανεπιστημίου έναντι της κυβερνητικής εξουσίας καθώς καθιερώνεται η εκλογή των τακτικών καθηγητών από τις ίδιες τις σχολές, χωρίς την ανάμιξη εξωπανεπιστημιακών παραγόντων, με τη συγκρότηση μίας εισηγητικής επιτροπής και την αξιολόγηση του επιστημονικού έργου. Για την εκλογή καθηγητή απαιτείται η απόλυτη πλειοψηφία του συνόλου των τακτικών καθηγητών. Κατοχυρώνεται έτσι, για πρώτη φορά, η διαδικασία αναπαραγωγής του συνόλου του καθηγητικού προσωπικού από τους ίδιους τους τακτικούς καθηγητές. Τέλος, ένα από

Βασιλῆς, *Εκατόν πενήντα χρόνια του Πανεπιστημίου Αθηνών 1837-1987*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, *Κατάλογος Έκθεσης Ενθυμημάτων*, Αθήνα, 1987, σ. 18.

²³ Νόμος ΓΩΚΕ' (3825/1911), ΦΕΚ Α' 183.

²⁴ Νόμος ΓΩΚΓ' (3823/1911), ΦΕΚ Α' 178.

²⁵ Βρυχέα Α. – Γαβρόγλου Κ., *Απόπειρες μεταρρύθμισης...*, ό.π., σ. 21.

²⁶ Προσαρτάται στην Ιατρική Σχολή.

²⁷ Παπαπάνος Κώστας, *Χρονικό – Ιστορία της ανώτατής μας εκπαίδευσεως*, Έκδοση Αμερικανικού Κολλεγίου Θηλέων Αθηνών», PIERCE COLLEGE, Αθήνα, 1970, σ. 161-175.

τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά αυτού του οργανισμού είναι η επαναφορά του θεσμού των έκτακτων καθηγητών που είχε καταργηθεί το 1881. Οι έκτακτοι καθηγητές διορίζονται μετά από επιτυχία σε διαγωνισμό που διεξάγεται κάτω από την εποπτεία των τακτικών καθηγητών.²⁸

Η πρώτη αυτή απόπειρα εκσυγχρονισμού του Πανεπιστημίου δεν κρίνεται ιδιαίτερα ικανοποιητική και από την αρχή σχεδόν αρχίζουν η αναδιοργάνωση και οι τροποποιήσεις. Εκδίδονται νόμοι και διατάγματα και ορίζεται επιτροπή για να υποδείξει τις αναγκαίες τροποποιήσεις και μεταβολές που όμως αφορούν κυρίως μεμονωμένα ζητήματα.²⁹ Επίσης, η ιστορία του Πανεπιστημίου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την πολιτική κατάσταση της χώρας. Θύματα, βέβαια, των αλλεπάλληλων πολιτικών μεταβολών δεν ήταν μόνο οι νόμοι αλλά και οι προσωπικότητες που έπαιζαν ενεργό ρόλο στη λειτουργία του Πανεπιστημίου οι οποίοι μάλιστα είχαν και συγκεκριμένη πολιτική τοποθέτηση ή χρεώθηκαν μια τέτοια τοποθέτηση. Έτσι, το 1917 και 1918, το βενιζελικό καθεστώς θα απολύσει από το Πανεπιστήμιο Αθηνών δεκαοκτώ καθηγητές, ενώ η ίδια τακτική θα ακολουθηθεί και μετά την πτώση της κυβέρνησης του Βενιζέλου από τον Κωνσταντίνο αφού θα απολυθούν είκοσι πέντε καθηγητές που είχαν προσληφθεί κατά τη βενιζελική περίοδο.³⁰

1.4 Ο Οργανισμός του 1922

Μετά την ψήφιση του οργανισμού του 1911 και μέχρι την ψήφιση του νόμου 5343 του 1932, ψηφίστηκαν πολλοί νόμοι, όπως προαναφέραμε, δημιουργήθηκαν διάφορες επιτροπές και το 1922 ψηφίστηκε ένας νέος Οργανισμός για το Πανεπιστήμιο Αθηνών.³¹ Ο νέος Οργανισμός ψηφίστηκε την στιγμή ακριβώς που στη χώρα επικρατούσε έκρυθμη κατάσταση. Είχε αρχίσει ήδη η μικρασιατική εκστρατεία, ο Βενιζέλος είχε χάσει στις εκλογές και ζούσε στο εξωτερικό, είχε επανέλθει ο Κωνσταντίνος μετά τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος, κάτω από συνθήκες τρομοκρατίας, ενώ παράλληλα είχαν αρχίσει οι πρώτες ήττες του στρατού. Φαίνεται λοιπόν «παράλογο» να ψηφίζεται ένας Οργανισμός για το Πανεπιστήμιο Αθηνών

²⁸ Βρυχέα Α. – Γαβρόγλου Κ., *Απόπειρες μεταρρύθμισης...*, ό.π., σ. 22-23.

²⁹ Παπαπάνος Κ., *Χρονικό – Ιστορία...*, ό.π., σ. 176-177.

³⁰ Μπουζάκης Σ., *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση...*, ό.π., σ. 68.

³¹ Ν. 2905/1922 ΦΕΚ 127.

μέσα στο πολιτικό κλίμα που επικρατεί. Η πιθανότερη αιτία θα πρέπει να αναζητηθεί στην επιθυμία των καθηγητών να κατοχυρώσουν την αυτονομία που απέκτησε το ίδρυμα με τον οργανισμό του 1911.³² Παραμονές, λοιπόν, της κατάργησης του μετώπου και ενώ η οικονομία βρισκόταν σε τέλμα, ψηφίστηκε ο Οργανισμός του 1922, ο οποίος μεταξύ άλλων προέβλεπε την ένωση των δύο Πανεπιστημίων σε ένα, στο «Αθήνησιν Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον».³³

Με το νέο αυτό ολοκληρωμένο οργανισμό, το Πανεπιστήμιο έχει πέντε Σχολές: τη Θεολογική, τη Φιλοσοφική, τη Νομική (με δύο τμήματα: α. Νομικών επιστημών και β. Πολιτικών επιστημών), την Ιατρική, τη Φυσικομαθηματική (με τρία τμήματα: α. το Φυσικό, β. το Μαθηματικό και γ. το Χημικό) κι ακόμα το Φαρμακευτικό Τμήμα και το Οδοντιατρικό Σχολείο, προσαρτημένα στην Ιατρική Σχολή. Ο Οργανισμός, ακόμη, προέβλεπε την αναδιοργάνωση της διοίκησης του Πανεπιστημίου με τη Σύγκλητο να αποτελείται πλέον από τον Πρύτανη, τον Προπρύτανη, τον Αντιπρύτανη, τους Κοσμήτορες και τέσσερις Συγκλητικούς.³⁴ Βάσει του οργανισμού του 1922, οι έδρες διακρίνονται σε τακτικές, έκτακτες αυτοτελείς ή έκτακτες επικουρικές των τακτικών και σε προσωρινές (στις οποίες διδάσκουν οι πρόεδροι καθηγητές). Το σύνολο των εδρών αυξάνεται σε 129, από 126 που όριζε ο οργανισμός του 1911.³⁵

Όσον αφορά στο διδακτικό προσωπικό, αυτό διακρίνεται σε ανώτερο και κατώτερο, όπως και στον προηγούμενο οργανισμό. Το ανώτερο διδακτικό προσωπικό αποτελούσαν οι τακτικοί καθηγητές, οι έκτατοι, οι επίτιμοι, οι ομότιμοι και οι υφηγητές. Καθιερώθηκε όμως μια νέα βαθμίδα στο διδακτικό προσωπικό, οι «τακτικοί πρόεδροι καθηγητές».

Στο θέμα της εκλογής των καθηγητών δεν γίνεται κάποια μεταβολή και εξακολουθεί να είναι αποκλειστικά ενδοπανεπιστημιακή δραστηριότητα, ενώ σημαντικός παραμένει και ο ρόλος της τριμελούς εισηγητικής επιτροπής. Η επιτροπή αυτή κρίνει το έργο των υποψηφίων και γνωμοδοτεί με σχετική έκθεση, η οποία διανέμεται στα μέλη της Σχολής που συγκροτούν το εκλεκτορικό σώμα. Βάσει αυτής της γνωμοδότησης καλείται να αποφασίσει το σύνολο των τακτικών καθηγητών της Σχολής, μέσω φανεράς και αιτιολογημένης ψηφοφορίας. Για την εκλογή απαιτείται η

³² Βρυχέα Α. – Γαβρόγλου Κ., *Απόπειρες μεταρρύθμισης...*, ό.π., σ. 27-28.

³³ Παπαπάνος Κ., *Χρονικό – Ιστορία...*, ό.π., σ. 203.

³⁴ Στο ίδιο, σ. 202-203.

³⁵ Παπάζογλου Μηνάς, *Ανώτατη Παιδεία – Φοιτητικό Κίνημα*, Αθήνα, Εκδ. Υδροχόος, 1973, σ. 17.

απόλυτη πλειοψηφία του σώματος των εκλεκτόρων που συγκροτείται από το σύνολο των τακτικών καθηγητών.³⁶ Ουσιαστικά, με τον νόμο αυτό, το καθηγητικό σώμα διασφάλιζε –σε μια στιγμή αδυναμίας της εκτελεστικής εξουσίας κι ενώ η κοινή γνώμη είχε στρέψει το ενδιαφέρον της στο μέτωπο της Μικράς Ασίας– μια σειρά από μέτρα τα οποία στο πνεύμα της μεταρρύθμισης του 1911 διεύρυναν την αυτονομία του ιδρύματος και ενίσχυαν τη θέση των τακτικών καθηγητών.

Σε ό,τι αφορά στη διδασκαλία και τα συγγράμματα, ο οργανισμός του 1922 ορίζει ότι οι παραδόσεις των καθηγητών οφείλουν να εκδίδονται και να πωλούνται από το Πανεπιστήμιο. Η τιμή θα ορίζεται από επιτροπή και με βάση τη γνώμη του καθηγητή-συγγραφέα.³⁷ Μία βασική καινοτομία του νέου Οργανισμού είναι η καθιέρωση εισιτηρίων εξετάσεων για την εγγραφή στις Σχολές του Πανεπιστημίου. Ακόμη, οι εξεταστικές περίοδοι ορίστηκαν σε τρεις.³⁸ Τέλος, με αυτόν τον οργανισμό αναδιοργανώθηκε το Οδοντιατρικό Σχολείο,³⁹ το Φαρμακευτικό Σχολείο⁴⁰ και η Πανεπιστημιακή Λέσχη.⁴¹

Παρά το γεγονός ότι ο οργανισμός ήταν πρόσφατος, άρχισαν και πάλι νέες τροποποιήσεις και μεταβολές όπως για παράδειγμα η τροποποίηση του 1926.⁴² Χαρακτηριστικό της οποίας είναι η ίδρυση του Προπαρασκευαστικού Σχολείου που αποσκοπούσε στην προετοιμασία των υποψηφίων για τις εισιτήριες εξετάσεις των Σχολών του Πανεπιστημίου. Ακόμη, το 1930 για πρώτη φορά, μετά την εφαρμογή των εισιτηρίων εξετάσεων, με διάταγμα ορίζεται ο κλειστός αριθμός εισακτέων.⁴³ Είναι φυσικό όλες αυτές οι τροποποιήσεις του Οργανισμού να έχουν ως αποτέλεσμα την πολυνομία και τη σύγχυση. Σε συνδυασμό με τις συνεχείς κυβερνητικές παρεμβάσεις με τον πλέον απροσχημάτιστο τρόπο στο εσωτερικό του ιδρύματος και τις εκτεταμένες εκκαθαρίσεις καθηγητών το πανεπιστήμιο βρισκόταν διαρκώς σε περιδίνηση. Ας σημειωθεί ότι από το 1882 έως το 1932, και ιδιαίτερα το διάστημα 1910-1932, εποχή διχασμού και πολιτικής αστάθειας, κυβερνήσεις όλου του

³⁶ Παπαδάκης Νίκος Ε., *Η παλίμψηστη εξουσία. Κράτος, Πανεπιστήμιο και εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα. Από το Ν.5343/32 στο Ν. 1268/82*, Gutenberg, Αθήνα: 2004, σ. 132-133.

³⁷ Στο ίδιο, σ. 132.

³⁸ Παπαπάνος Κ., *Χρονικό – Ιστορία...*, ό.π., σ.207.

³⁹ Αποχωρίστηκε από την Ιατρική Σχολή και έγινε ανεξάρτητο Οδοντιατρικό Σχολείο του Πανεπιστημίου.

⁴⁰ Όπως και το Οδοντιατρικό Σχολείο, αποχωρίστηκε από την Ιατρική Σχολή και αποτέλεσε ανεξάρτητο τμήμα.

⁴¹ Είχε ιδρυθεί από το 1909 και το 1923 οργανώνεται και αρχίζει τη λειτουργία της στην οδό Πειραιώς.

⁴² Παπαπάνος Κ., *Χρονικό – Ιστορία...*, ό.π., σ.209-211.

⁴³ Στο ίδιο, σ. 211-216.

πολιτικού φάσματος προχώρησαν στις περισσότερες αριθμητικά, καθ' όλη την έως τότε ιστορία του ιδρύματος, απολύσεις μελών του διδακτικού προσωπικού.

1.5 Το ζήτημα των εκκαθαρίσεων των καθηγητών

Η εκκαθάριση των καθηγητών το 1910, που προαναφέραμε, δεν ήταν η μοναδική περίπτωση απόλυσης καθηγητών στην ιστορία του ιδρύματος. Στα χρόνια του εθνικού διχασμού υπήρξαν κι άλλες παρόμοιες περιπτώσεις. Όπως, το 1917, στο πλαίσιο της γενικότερης εκκαθάρισης των αντιβενιζελικών, δεν θα μείνει ανεπηρέαστος ούτε ο πανεπιστημιακός χώρος. Το Νοέμβριο του 1917 συντάσσεται μια εισηγητική έκθεση, η οποία υποβάλλεται στον τότε Υπουργό Παιδείας, Δ. Δίγκα, και περιλαμβάνει τα ονόματα των καθηγητών που πρόκειται να απολυθούν λόγω του «πολιτικού τους παρελθόντος». Το βασιλικό διάταγμα, που υπογράφει το υπουργικό συμβούλιο στις 23 Ιανουάριου 1918, προχωράει στην εκκαθάριση των φιλοβασιλικών καθηγητών του Πανεπιστημίου.⁴⁴

Συνολικά απολύονται δεκαέξι καθηγητές, δεκατέσσερις τακτικοί, προερχόμενοι και από τις πέντε Σχολές του Πανεπιστημίου και δύο έκτακτοι καθηγητές της Ιατρικής. Αμέσως μετά τις εκκαθαρίσεις, την κυβέρνηση απασχολεί ιδιαίτερος η νομοθετική ρύθμιση για την κάλυψη των κενών εδρών που έχουν δημιουργηθεί, προτείνοντας το διορισμό νέων καθηγητών μέσα από πίνακες υποψηφίων. Ωστόσο, από τους πίνακες αυτούς που θα συνέτασσαν οι Σχολές, θα αποκλείονταν όσοι είχαν απολυθεί. Το θέμα επιχειρείται να λυθεί τον Απρίλιο του ίδιου έτους με νόμο,⁴⁵ ο οποίος προβλέπει ότι η διδασκαλία των μαθημάτων των κενών εδρών προβλέπεται να ανατεθεί στους καθηγητές που διδάσκουν τα συγγενέστερα μαθήματα. Το νόμο σπεύδουν να εκτελέσουν όλες οι Σχολές πλην της Φιλοσοφικής.⁴⁶

Το 1920, ο Βενιζέλος χάνει τις εκλογές και ανέρχεται στην εξουσία η φιλοβασιλική παράταξη⁴⁷, η οποία υλοποιεί άμεσα τις προεκλογικές της δεσμεύσεις

⁴⁴ Βακαλόπουλος Ε. Απόστολος, *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985*, (2η έκδ.), Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1993, σ. 359.

⁴⁵ Πρόκειται για το Νόμο 1324 της 16ης Απριλίου 1918.

⁴⁶ Σιμενή Π., *Μεταρρύθμιση και αντίδραση...*, ό.π., σ. 210-214.

⁴⁷ Η παράταξη που επικράτησε στις εκλογές του 1920 ήταν η Ηνωμένη Αντιπολίτευσις, η οποία ήταν η ένωση των κομμάτων: Κόμμα Εθνικοφρόνων, Συντηρητικό Κόμμα, Μεταρρυθμιστικό Κόμμα, κ.α.

για αποκατάσταση των απολυμένων σε όλο το φάσμα του δημόσιου τομέα. Η αποκατάσταση των απολυμένων καθηγητών του Πανεπιστημίου, αποτελεί επίσης άμεση προτεραιότητα του νέου Υπουργού Παιδείας, Θ. Ζαΐμη. Οι απολύσεις των καθηγητών του 1918 θεωρήθηκαν «ως μη γενόμεναι» και η επιστροφή τους στο Πανεπιστήμιο συνοδεύεται από την ακύρωση μιας σειράς διορισμών την περίοδο της βενιζελικής διακυβέρνησης.⁴⁸

Η τέταρτη κατά σειρά εκκαθάριση του Πανεπιστημίου έρχεται λίγα χρόνια αργότερα, το 1923, μέσα στο κλίμα των πολιτικών αλλαγών, που ακολουθεί τη μικρασιατική καταστροφή. Με νομοθετικό διάταγμα, την 28η Μαΐου 1923, το οποίο εκδίδει η επαναστατική κυβέρνηση του Στυλιανού Γονατά, ορίζεται το 70ο έτος για τους τακτικούς και το 60ο έτος της ηλικίας για τους έκτακτους, ως υποχρεωτικό όριο αποχώρησης των καθηγητών από το Πανεπιστήμιο. Το νομοθετικό αυτό διάταγμα γίνεται η αφορμή για άλλον έναν γύρο απολύσεων καθηγητών του Πανεπιστημίου, με τον κοσμήτορα της Φιλοσοφικής να σημειώνει: «*Ο περί ορίου ηλικίας Νόμος ηρήμωσε τας τάξεις ημών*».⁴⁹

1.6 Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης: ένας νέος «αντίπαλος»

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο, πριν προχωρήσουμε στην ανάπτυξη του κυρίως θέματος, να γίνει μια σύντομη αναφορά στο τρίτο ελληνικό Πανεπιστήμιο για να κατανοήσουμε τις αλληλεπιδράσεις με το Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Η πρώτη αναφορά στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης γίνεται από τον Ελευθέριο Βενιζέλο, ο οποίος αμέσως μετά την ίδρυση του Πανεπιστημίου στη Σμύρνη το 1919, είχε σκοπό να οργανώσει τρίτο Πανεπιστήμιο στη Θεσσαλονίκη.⁵⁰ Ωστόσο επίσημη προσπάθεια για ίδρυση Πανεπιστημίου στη Θεσσαλονίκη συναντάται στις προγραμματικές δηλώσεις του Αλέξανδρου Παπαναστασίου το 1924, όταν αναλάμβανε την πρωθυπουργία της πρώτης δημοκρατικής κυβέρνησης. Σκοπός της ίδρυσης ενός δεύτερου Πανεπιστημίου στον ελληνικό χώρο ήταν ο εκσυγχρονισμός της

μικρότερα, εκτός από το ΣΕΚΕ (Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος), που κατέβηκε στις εκλογές αυτόνομο, αλλά δεν εξέλεξε βουλευτές.

⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 248-249.

⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 272.

⁵⁰ Μαρκέτος Σπύρος, Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Κριτική στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, στο Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, *Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και Παιδεία. Ιστορική Διάσταση και Προοπτικές*, Αθήνα, 21-25 Σεπτεμβρίου 1987, Αθήνα, Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, 1989, Τόμος Β', σ. 400.

εκπαίδευσης και η ανάπτυξη των βόρειων χωρών. Το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης φιλοδοξούσε να συμπεριλάβει όλους τους κλάδους των τεχνικών και εφαρμοσμένων επιστημών. Αυτό θα γινόταν με δύο τρόπους: αφενός με την προσθήκη ορισμένων σχολών που δεν υπήρχαν στο άλλο πανεπιστήμιο, αφετέρου δε, με τη διαίρεση των κατά παράδοση σχολών σε πολλαπλά τμήματα⁵¹ για παράδειγμα περιλαμβάνει εξ' αρχής Σχολή Νομικών και Οικονομικών Επιστημών.⁵²

Όσον αφορά στο διδακτικό προσωπικό εισαγάγει την καινοτομία των έμμισθων υφηγητών για πρώτη φορά στην Ελλάδα και αφήνει ανοικτό το ενδεχόμενο της πρόσληψης καθηγητών χωρίς διδακτορικό, εφόσον αυτοί βέβαια διακρίνονται για την ευρύτητα των προσόντων τους. Αυτός ήταν ο πρώτος και ένας από τους βασικούς λόγους των αντιδράσεων που εκδηλώθηκαν από τους συντηρητικούς καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών.⁵³ Πέρα από αυτό, ένα άλλο βασικότατο ζήτημα που προκύπτει είναι το δικαίωμα που παρέχεται στον Υπουργό να μεταθέτει, χωρίς την απαραίτητη συγκατάθεσή τους, καθηγητές από το Πανεπιστήμιο Αθηνών προς το νέο Πανεπιστήμιο. Η ρύθμιση αυτή θεωρούμενη ως μέτρο έμμεσης εκκαθάρισης του Πανεπιστημίου Αθηνών βρίσκει αντίθετο το σύνολο σχεδόν των καθηγητών οι οποίοι φοβούνται ακόμα και τη δυνατότητα πολιτικών παρεμβάσεων.⁵⁴

Επίσης, από την ίδρυσή του το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης θεωρήθηκε προνομιακό πεδίο για την έκφραση των επιστημόνων εκείνων που βρίσκονταν σε αντίθεση με το Αθήνησιν ακαδημαϊκό κατεστημένο. Η στελέχωση του Πανεπιστημίου της συμπρωτεύουσας με προσωπικότητες που βρέθηκαν κατά καιρούς στο επίκεντρο της δίνης του γλωσσικού ζητήματος αλλά και της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης,⁵⁵ ήγειρε αντιδράσεις καθώς προωθούνταν μια διαφορετική ιδεολογική τάση από αυτή του Πανεπιστημίου Αθηνών και επικρατούσε η υπόνοια της εκχώρησης του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στους δημοτικιστές.⁵⁶

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών αδύναμο να ακυρώσει την ίδρυση του δεύτερου Πανεπιστημίου στρέφει την προσοχή του στους όρους λειτουργίας του. Από την

⁵¹ Στο ίδιο, σ. 405.

⁵² Τομαρά Σιδέρη Ματούλα, *Ανώτατη εκπαίδευση και κοινωνική επιλογή – εξέλιξη του φοιτητικού σώματος στο Πάντειο Πανεπιστήμιο 1932-1988*, Αθήνα, Εκδ. Παπαζήση, 1991, σ. 22.

⁵³ Στο ίδιο, σ. 403-407.

⁵⁴ Σιμενή Π., *Μεταρρύθμιση και αντίδραση...*, ό.π., σ. 275.

⁵⁵ Προσωπικότητες όπως ο Τριανταφυλλίδης, ο Αποστολάκης, ο συνεργάτης του Γληνού Θεοδωρίδης αλλά και ο Δελμούζος.

⁵⁶ Παπαδάκης Ν., *Η Παλίμψηστη Εξουσία...*, ό.π., σ. 130-131.

πρώτη κιόλας στιγμή το ακαδημαϊκό προσωπικό του Πανεπιστημίου Αθηνών θα προσπαθήσει να επέμβει στην επιχειρούμενη σύνταξη του Οργανισμού του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Επιχειρεί να επηρεάσει τη δομή και την οργάνωση του νέου Πανεπιστημίου, με τη σύσταση ενός Οργανισμού που να επιτρέπει θεσμικές διαδικασίες παρέμβασης και ελέγχου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης από το καθηγητικό σώμα του Πανεπιστημίου Αθηνών. Συντάσσεται από τον Υπουργό Παιδείας μια επιτροπή από καθηγητές του Πανεπιστημίου οι οποίοι θα αποφαινόταν σχετικά με τον καθορισμό των τακτικών εδρών και το διορισμό των πρώτων τακτικών καθηγητών. Επίσης, τον Σεπτέμβριο του 1924 το Πανεπιστήμιο Αθηνών υποβάλλει υπόμνημα προς τον Υπουργό Παιδείας με το οποίο επιχειρείται να αντιμετωπιστούν:

*«ο εκ της διατάξεως του νομοσχεδίου περί του μετακλητού των καθηγητών εύλογος προκύψας φόβος, ότι η διάταξις αυτή αφαιρεί την ανεξαρτησίαν του Πανεπιστημίου και κίνδυνος υφίσταται κακής αυτού χρήσεως».*⁵⁷

Το νομοσχέδιο όμως δεν ψηφίζεται εκείνο το διάστημα καθώς η κυβέρνηση Παπαναστασίου παραιτείται στα τέλη Ιουλίου του 1924. Ο ιδρυτικός νόμος (Ν. 3341/14 Ιουνίου 1925, ΦΕΚ 154) ψηφίζεται ένα χρόνο αργότερα, ενώ το Πανεπιστήμιο τελικά δεν ανοίγει τις πύλες του πριν από τον Σεπτέμβριο του 1926.⁵⁸ Στο τελικό κείμενο του νόμου 3341 παραμένουν, ωστόσο, αμετάβλητες οι διατάξεις σχετικά με τη δυνατότητα διορισμού καθηγητών χωρίς διδακτορικό δίπλωμα και τα πολλαπλά διπλώματα που χορηγούν οι Σχολές. Επίσης στο νόμο διατηρούνται ο ανώτερος μισθός του καθηγητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ο διορισμός των πρώτων καθηγητών του από κρατική επιτροπή, η υποχρεωτική μετάθεση των καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών στο νέο Πανεπιστήμιο για ένα έτος, καθώς και η προθεσμία των πέντε πρώτων χρόνων για την πλήρωση των κενών εδρών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Με βάση τα παραπάνω μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι γίνεται φανερός ο φόβος του Πανεπιστημίου Αθηνών, απέναντι στην ίδρυση ενός δεύτερου, ανταγωνιστικού ανώτατου ιδρύματος στον ελλαδικό χώρο.⁵⁹

⁵⁷ Σιμενή Π., *Μεταρρύθμιση και αντίδραση...*, ό.π., σ. 276-277.

⁵⁸ Παπαδάκης Ν., *Η Παλίμψηση Εξουσία...*, ό.π., σ. 129.

⁵⁹ Σιμενή Π., *Μεταρρύθμιση και αντίδραση...*, ό.π., σ. 280.

2. Η ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΓΙΑ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΡΑΘΕΟΔΩΡΗ

2.1 Ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή

Ο Κωνσταντίνος Στεφάνου Καραθεοδωρή (1873-1950) ήταν κορυφαίος σύγχρονος Έλληνας μαθηματικός που διακρίθηκε σε παγκόσμιο επίπεδο. Γεννήθηκε στο Βερολίνο στις 13 Σεπτεμβρίου του 1873 και ήταν γιος του Στέφανου Κ. Καραθεοδωρή και της Δέσποινας Καραθεοδωρή, το γένος Πετροκόκκινου από τη Χίο. Ο πατέρας του υπηρετούσε ως διπλωμάτης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το 1875 τοποθετήθηκε από την τουρκική κυβέρνηση πρεσβευτής της Τουρκίας στις Βρυξέλλες, όπου εγκαταστάθηκε με την οικογένειά του.⁶⁰

Οι Καραθεοδωρήδες ήταν Έλληνες που προέρχονταν από τη Βίσσα της Θράκης και σχεδόν όλα τα άρρενα μέλη της επιφανούς αυτής οικογένειας κατέλαβαν ανώτατα αξιώματα στην οθωμανική αυτοκρατορία ως υπουργοί, πρεσβευτές, ηγεμόνες νήσων, διπλωματικού υπάλληλοι, αυλικοί κ.α.⁶¹ Οι Οθωμανοί σουλτάνοι φαίνεται να είχαν εμπιστοσύνη στην οικογένεια Καραθεοδωρή καθώς οι τελευταίοι υπηρετούσαν το τουρκικό κράτος με πίστη και ανωτερότητα ως πιστοί υπήκοοι.⁶²

Ο Καραθεοδωρή μεγάλωσε σε ένα ευρωπαϊκό, επιστημονικό και αριστοκρατικό περιβάλλον, με ζωντανά τα στοιχεία της ελληνορθόδοξης οικογενειακής καταγωγής. Το 1879 ο Καραθεοδωρή χάνει τη μητέρα του και την ανατροφή τόσο του ίδιου όσο και της αδερφής του Ιουλίας, αναλαμβάνει η γιαγιά του Ευθαλία Πετροκόκκινου.⁶³

⁶⁰ Σπανδάγος Ευάγγελος, *Η ζωή και το έργο του Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή*, Αθήνα, 2000, σ. 21.

⁶¹ Πιο συγκεκριμένα, ένας θείος του πατέρα του, ο Αλέξανδρος Καραθεοδωρή Πασάς ήταν πρέσβης στη Ρώμη και το 1878, ως Υπουργός Εξωτερικών, εκπροσώπησε το Οθωμανικό κράτος στο Συνέδριο του Βερολίνου. Εκεί ο Καραθεοδωρή Πασάς προσέφερε σημαντικές υπηρεσίες στην Ελλάδα με την αναθεώρηση των συνόρων προς όφελος της Ελλάδας. Το 1881 παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα η Θεσσαλία και η περιοχή της Άρτας. Οι υπηρεσίες προς την Ελλάδα ήταν πάρα πολλές, σύμφωνα με την άποψη της Υψηλής Πύλης, ώστε μετά την επιστροφή του από το Βερολίνο να απομακρυνθεί από τη θέση του Υπουργού Εξωτερικών • Θεοφανίδης Σταύρος, Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή: Ο μεγάλος Έλληνας μαθηματικός που ενέπνευσε τον Αϊνστάιν, Τράπεζα Πειραιώς, Αθήνα: 2002, σ. 66-67.

⁶² Σπανδάγος Ευάγγελος, *Η ζωή και το έργο...*, ό.π., σ. 15

⁶³ Στο ίδιο, σ. 21.

Από το 1883 έως το 1885 φοίτησε σε σχολεία της Γαλλικής και Ιταλικής Ριβιέρας. Ένα χρόνο φοίτησε σε γυμνάσιο των Βρυξελλών, όπου φάνηκε και η μεγάλη αγάπη του για τα μαθηματικά. Το 1886 γράφτηκε στο γυμνάσιο «Athenee Royal d' Ixelles» στις Βρυξέλλες και πάλι, από όπου αποφοίτησε το 1891. Τις δύο τελευταίες χρονιές έλαβε μέρος σε μαθηματικούς διαγωνισμούς και πήρε το πρώτο βραβείο και τις δύο χρονιές.⁶⁴

Από το 1891 έως το 1895 σπούδασε πολιτικός μηχανικός στη Στρατιωτική Σχολή του Βελγίου στις Βρυξέλλες. Με την αποφοίτησή του, το 1895, αποδέχτηκε την πρόσκληση του θείου του, Αλέξανδρου Στεφάνου Καραθεοδωρή, ο οποίος ήταν γενικός διοικητής της Κρήτης και τον επισκέφτηκε στα Χανιά. Εκεί είχε την ευκαιρία να γνωρίσει τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Η γνωριμία αυτή έθεσε τις βάσεις για μία μακρόχρονη φιλία και συνεργασία. Στη συνέχεια επισκέφτηκε στη Λέσβο τον ξάδερφό του μηχανικό Ιάκωβο Αριστάρχη και μετείχε στην κατασκευή έργων οδοποιίας της Σάμου. Το έργο δεν πραγματοποιήθηκε καθώς ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1987 το σταμάτησε.

Από το 1898 μέχρι το 1900 βρίσκεται στην Αίγυπτο, διότι έχει προσληφθεί από τη Βρετανική Εταιρεία που κατασκεύαζε τα φράγματα του Ασουάν και Ασιούτ, ως βοηθός μηχανικός. Τις ελεύθερες ώρες του εκεί, τις αφιέρωνε στη μελέτη βιβλίων μαθηματικών. Διάβαζε τα έργα των μαθηματικών C. Jordan και Salmon Fiedler, «Cours d' Analyse» και «Analytic Geometry», αντίστοιχα. Την εποχή αυτή έγραψε στα ελληνικά μια μελέτη για την Αίγυπτο με τίτλο «Η Αίγυπτος» που εκδόθηκε από τον «Σύλλογο προς διάδοση ωφέλιμων βιβλίων», τον οποίο διηύθυνε ο Δημήτριος Βικέλας. Επίσης, έκανε κάποιες μελέτες σχετικά με την κατασκευή των πυραμίδων.⁶⁵

Στην Αίγυπτο ο Καραθεοδωρή κατάλαβε πόσο μεγάλη γοητεία και επιρροή ασκούσαν πάνω του τα μαθηματικά και ότι η δουλειά του μηχανικού δεν ήταν εκείνη που αναζητούσε το ανήσυχο πνεύμα του. Έτσι το 1900, σε ηλικία 27 ετών, αποφάσισε να εγκαταλείψει το επάγγελμα του μηχανικού και να πάει στη Γερμανία να σπουδάσει Μαθηματικά. Η απόφασή του αυτή συνάντησε πολλές αντιδράσεις από το συγγενικό και φιλικό του περιβάλλον. Για δύο χρόνια παρακολούθησε μαθήματα Μαθηματικών στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου. Εκεί είχε την τύχη να είναι μαθητής

⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 22.

⁶⁵ Στο ίδιο, σ. 66-67.

τεσσάρων μεγάλων μαθηματικών, του Herman Schwarz, του Ferdinand Frobenius, του E. Zermelo και του Lazarus Fuchs.⁶⁶

Το 1902 συνεχίζει τις σπουδές του στο Πανεπιστήμιο του Γκέτινγκεν όπου πήρε μαθήματα από άλλους μεγάλους της μαθηματικής επιστήμης Felix Klein, David Hilbert και Hermann Minkowski. Το Πάσχα του 1903 ο Καραθεοδωρή επισκέφθηκε στην Ελλάδα τον αδερφό του πατέρα του Τηλέμαχο Καραθεοδωρή, που ήταν διευθυντής του ισθμού της Κορίνθου. Στο σπίτι του θείου του στα Ίσθμια ολοκλήρωσε και την πρώτη μαθηματική του εργασία «Η θεωρία χαρακτηριστικών των μερικών διαφορικών εξισώσεων 1^{ης} τάξεως». Κατά το Νοέμβριο του 1903 ξεκίνησε την υφηγεσία του στο Πανεπιστήμιο του Γκέτινγκεν μετά από προτροπή του Felix Klein με θέμα «Über die diskontinuierlichen Lösungen in der Variationsrechnung» (Περί ασυνεχών λύσεων στο λογισμό των μεταβολών). Το θέμα της διατριβής του εμπνεύστηκε από μια διάλεξη στη μαθηματική εταιρεία του Γκέτινγκεν που έδωσε ο μαθηματικός Hans Hahn από τη Βιέννη.⁶⁷

Τον Απρίλιο του 1905 αναγορεύτηκε υφηγητής του Πανεπιστημίου του Γκέτινγκεν, ενώ δεν είχε ολοκληρώσει ακόμα τη διατριβή του, γεγονός πρωτοφανές για τα δεδομένα των Πανεπιστημίων της Γερμανίας.⁶⁸ Στο αίτημά του, το 1904 να εργαστεί ως καθηγητής στην Ελλάδα, οι αρμόδιοι του απάντησαν ότι είχε ελπίδες να διοριστεί μόνο σαν δάσκαλος σε σχολεία της επαρχίας. Τότε γύρισε στη Γερμανία και παρέμεινε εκεί έως το 1920, διδάσκοντας σε γερμανικά Πανεπιστήμια όπως στο Γκέτινγκεν που δίδαξε μέχρι το 1908.⁶⁹ Από το 1909 δίδαξε Μαθηματικά σε και σε άλλα γερμανικά ακαδημαϊκά ιδρύματα όπως του Αννόβερο, του Μπρέσλαου και του Βερολίνου.

2.2 Οργανωτής του Ιωνικού Πανεπιστημίου

Τον Σεπτέμβριο του 1919 ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος, κάλεσε τον Κωνσταντίνο Καραθεοδωρή στο Παρίσι, όπου βρισκόταν για τη «Διάσκεψη της Ειρήνης», για να συζητήσουν το ενδεχόμενο ενός δεύτερου ελληνικού

⁶⁶ Σπανδάγος Ευάγγελος, *Η ζωή και το έργο...*, ό.π., σ. 29.

⁶⁷ Στο ίδιο σ. 21-31.

⁶⁸ Στο ίδιο, σ. 32.

⁶⁹ Την ίδια χρονιά παντρεύτηκε την σύζυγό του Ευφροσύνη, με την οποία απέκτησε δύο παιδιά, τον Στέφανο και τη Δέσποινα.

Πανεπιστημίου. Ο Καραθεοδωρή τού ανέπτυξε τις σκέψεις του επί του θέματος και στις 20 Οκτωβρίου 1919 του υπέβαλε γραπτό υπόμνημα. Το υπόμνημα έφερε τον τίτλο «Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου Πανεπιστημίου εν Ελλάδι, υποβληθέν εις την Ελληνικήν Κυβέρνησιν υπό Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή».⁷⁰

Αρχικά ο Καραθεοδωρή είχε προτείνει στο υπόμνημά του τρεις πιθανές έδρες για την ίδρυση του Πανεπιστημίου: τη Σμύρνη, τη Θεσσαλονίκη και τη Χίο, με πειστικά κριτήρια που θα συνηγορούσαν υπέρ της εκάστοτε επιλογής. Τόνιζε όμως, παράλληλα την αναγκαιότητα ίδρυσης πανεπιστημίου κατά το δυνατόν συντομότερα στην Κωνσταντινούπολη, χωρίς να διευκρινίζει υπό ποιο πολιτικό καθεστώς έβλεπε την Κωνσταντινούπολη.⁷¹ Θα προτείνει, τελικά, τη Σμύρνη, επειδή αυτή «είναι το κέντρον, όποθεν θα ακτινοβολήσει κάποτε, εις το προσεχές μέλλον, η επιρροή του ελληνισμού προς την μουσουλμανικήν Ασίαν. Ο χαρακτήρ της πόλεως είναι ουσιωδώς ελληνικός».⁷²

Ως άμεσους στόχους, το υπόμνημα έθετε τόσο «την διανοητική προπαρασκευή των τάξεων εκείνων νέων ανθρώπων, οι οποίοι θα κληθούν να συντρέξουν εις την οικονομικήν ανάπτυξιν της χώρας, όπως οι γεωργοί, οι μηχανικοί και οι εμπορεύόμενοι», όσο και τη διάδοση «μεταξύ των Ελλήνων της επιστημονικής γνώσης των σλαβικών και ανατολικών γλωσσών... [βασισμένης] στην ιστορία, τα ήθη, τη θρησκεία και τη νομοθεσία των εν λόγω λαών», καθώς και την παροχή ευκαιριών στις ξένες μειονότητες για μελέτη της ελληνικής γλώσσας, ιστορίας και πολιτισμού.⁷³

Μετά από λίγους μήνες από την υποβολή του υπομνήματος η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε έδρα του ελληνικού Πανεπιστημίου να είναι η Σμύρνη την οποία είχε απελευθερώσει ο ελληνικός στρατός στις 2 Μαΐου 1919.

Η Σμύρνη ήταν μεγάλο κέντρο γεωργικής δραστηριότητας και η μεγαλύτερη εμπορική πόλη της Μικράς Ασίας. Επίσης, η Σμύρνη με τον «ουσιωδώς ελληνικό χαρακτήρα» της ήταν το κέντρο απ' όπου Βενιζέλος και Καραθεοδωρή πίστευαν ότι

⁷⁰Βοβολίνης Κωνσταντίνος, *Μέγα Ελληνικόν Βιογραφικόν Λεξικόν*, τόμος Ε', Έκδοσις «Βιομηχανικής Επιθεωρήσεως», Αθήνα: 1962, σ. 484-489.

⁷¹Γεωργιάδου Μαρία, *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, Ένας μαθηματικός υπό τη σκέπη της εξουσίας*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο: 2007, σ. 334.

⁷²Μπουζάκης Σ., *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση...*, ό.π., σ. 71.

⁷³Β. Γ. Σολομωνίδη, *Ιωνικό Πανεπιστήμιο Σμύρνης: Συμβολή στην ειρηνική συνύπαρξη*, Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, *Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και Παιδεία. Ιστορική Διάσταση και Προοπτικές*, Αθήνα, 21-25 Σεπτεμβρίου 1987, Τόμος Β', Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, Αθήνα: 1989, σ. 391.

θα ακτινοβολούσε η επιρροή του ελληνισμού προς τη μουσουλμανική Ασία. Φυσικό ήταν λοιπόν τα δύο ελληνικά πανεπιστήμια να διαμοιραστούν, το μεν ένα στην Αθήνα, πρωτεύουσα της ηπειρωτικής Ελλάδας, το δε άλλο στη Σμύρνη, σημαντικότερη πόλη της υπερπόντιας Ελλάδας.⁷⁴

Τον Ιούλιο του 1920 η κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου διόρισε τον Κωνσταντίνο Καραθεοδωρή τακτικό καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και του ανέθεσε να οργανώσει το Πανεπιστήμιο της Σμύρνης. Ο Καραθεοδωρή από φιλοπατρία αποδέχτηκε την πρόταση του Βενιζέλου, εγκαταλείποντας τη θέση του καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου.⁷⁵ Στο πρόσωπο του Καραθεοδωρή ο Βενιζέλος είχε βρει τον κατάλληλο άνδρα που θα μπορούσε να πραγματοποιήσει τη μεγάλη αυτή ιδέα, να ενώσει τη σοφία της Ανατολής με τη γνώση της Δύσης. Δεν ήταν άλλωστε η πρώτη φορά που ο Ελευθέριος Βενιζέλος εμπιστευόταν τον Καραθεοδωρή για να φέρει εις πέρας ένα εκπαιδευτικό ζήτημα. Το 1911 ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή είχε κληθεί από την ελληνική κυβέρνηση να συμμετάσχει στην κριτική επιτροπή των υποψηφίων καθηγητών της Φυσικομαθηματικής Σχολής Αθηνών.⁷⁶

Ο Καραθεοδωρή συνέταξε, ενώ βρισκόταν στη Γερμανία, το σχέδιο λειτουργίας του υπό ίδρυση Πανεπιστημίου κατά το πρότυπο των αγγλοσαξονικών πανεπιστημίων, τα οποία περιελάμβαναν θεωρητικές και εφαρμοσμένες επιστήμες. Παρ' όλα αυτά δεν οραματιζόταν σε καμία περίπτωση ένα Πανεπιστήμιο - μίμηση των γερμανικών και των βρετανικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Στόχος του ήταν ένα τελείως νεωτεριστικό Πανεπιστήμιο που θα εξέφραζε και θα εξυπηρετούσε τοπικές ανάγκες και που θα αποτελούσε τον αντίποδα του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, που από τη φύση του ήταν στραμμένο προς την κλασική αρχαιότητα.⁷⁷

⁷⁴ Μπουζάκης Σ., *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση...*, ό.π., σ. 71.

⁷⁵ Καραθεοδωρή - Ροδοπούλου Δέσποινα – Βλαχοστεργίου - Βαμβατέκη Δέσποινα, *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, Ο σοφός Έλληνα του Μονάχου*, Κάκτος, Αθήνα: 2001, σ. 139.

⁷⁶ Πρόεδρος της επιτροπής ήταν ο Θεόδωρος Σκούφος, καθηγητής Γεωλογίας και Παλαιοντολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, και μέλος ο Λεωνίδας Αραπίδης, διπλωματούχος χημικός μηχανικός, απόφοιτος του Πανεπιστημίου της Ζυρίχης. Έπειτα από γνωμοδότηση της επιτροπής κλήθηκαν τότε για διορισμό ο Δημήτριος Χόνδρος, ως τακτικός καθηγητής φυσικής στην έδρα της Πειραματικής Φυσικής και ο Γεώργιος Ρεμούνδος, ως τακτικός καθηγητής της Ανωτέρας Αναλύσεως· Γεωργιάδου Μ., *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 235-236.

⁷⁷ Καραθεοδωρή - Ροδοπούλου Δ. – Βλαχοστεργίου - Βαμβατέκη Δ., *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 141.

Φρόντισε παράλληλα για την προμήθεια βιβλίων για τη δημιουργία μεγάλης βιβλιοθήκης και απαραίτητων οργάνων για τα διάφορα εργαστήρια του Πανεπιστημίου. Ως λεκτικό έμβλημα του Πανεπιστημίου επέλεξε το «Φως εξ Ανατολών», διότι πίστευε ότι το Πανεπιστήμιο της Σμύρνης «θα σκόρπιζε το υπέρλαμπρο φως της επιστήμης». Ο Καραθεοδωρή πίστευε ότι στόχος του νέου Πανεπιστημίου ήταν η «εκπολιτιστική αποστολή» των Ελλήνων στην Ανατολή, μία πλευρά της «Μεγάλης Ιδέας» που συνδύαζε στοιχεία διαφωτισμού και εθνικισμού.⁷⁸

Τον Σεπτέμβριο του 1920 ο Καραθεοδωρή έρχεται στην Αθήνα. Η άφιξή του ανακοινώθηκε από τις εφημερίδες της εποχής με ενθουσιώδη σχόλια. Χαρακτηριστικό είναι το δημοσίευμα του τότε αντιπροέδρου της Ελληνικής Μαθηματικής Εταιρείας στην εφημερίδα «Ακρόπολις»:

*«Η Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία με μεγάλην χαράν χαιρετίζει την άφιξιν του κ. Κωνστ. Καραθεοδωρή εις την Ελλάδα, διορισθέντος τακτικού καθηγητού εν τω Εθνικώ Πανεπιστημίω, κληθέντος δ' υπό της Κυβερνήσεως όπως οργανώσει το άρτι ιδρυθέν Πανεπιστήνιον Σμύρνης...».*⁷⁹

Οι λόγοι που ώθησαν τον Καραθεοδωρή να αναλάβει αυτή τη δύσκολη αποστολή δεν ήταν ούτε ωφελιμιστικοί ούτε επιστημονικοί. Ο πρώτος παράγοντας ήταν ότι μεγάλωσε και ανατράφηκε με την ιδέα της ειρηνικής συνύπαρξης των λαών της «καθ' ημάς Ανατολής», μέσα στο πλαίσιο ενός σύγχρονου και αναπτυγμένου κράτους δικαίου, από την οποία εμπνεόταν ολόκληρη η οικογένειά του. Ο δεύτερος παράγοντας ήταν ότι, χάρη στις σπουδές του στη Δυτική Ευρώπη, μπόρεσε να συνειδητοποιήσει την υπερεθνική αξία του αρχαίου ελληνικού πνευματικού πολιτισμού και την αφομοιωτική δύναμη που περικλείει αυτός μέσα του. Ο τρίτος παράγοντας ήταν η ακαδημαϊκή του σταδιοδρομία στη Γερμανία. Η γερμανική και στη συνέχεια η δυτικοευρωπαϊκή ακαδημαϊκή κοινότητα του επιδασίλευσαν μεγάλες τιμές (μέλος των Ακαδημιών του Βερολίνου, της Γοτίγγης, της Μπολόνιας, του Μονάχου και της Ρώμης) οι οποίες τον έκαναν να συνειδητοποιήσει ότι «πατρίδα του σοφού είναι ολόκληρη η οικουμένη». Τέλος, σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της ιδεολογίας του έπαιξε και ο κοσμοπολίτικος τρόπος ζωής του. Χάρη στην επιστημοσύνη του και στη γλωσσομάθειά του, αλλά και στην κοινωνική του θέση και τις οικονομικές δυνατότητες της οικογένειάς του, έγινε από νεαρή ηλικία «πολίτης

⁷⁸ Σπανδάγος Ευάγγελος, *Η ζωή και το έργο...*, ό.π., σ. 38.

⁷⁹ Εφημερίδα «Ακρόπολις», φ. της 5/9/1920· Σπανδάγος Ε., *Η ζωή και το έργο...*, ό.π., σ. 38-41.

του κόσμου», αφού μπορούσε να ζήσει και να κινηθεί με άνεση είτε στη Δύση είτε στην Ανατολή.⁸⁰

Στο υπόμνημά του προς τον Βενιζέλο διαγράφονται ξεκάθαρα οι απόψεις του σχετικά με το ρόλο που έπρεπε να διαδραματίσει η νέα Ελλάδα στην Ανατολή. Ο ρόλος αυτός έπρεπε να έχει δύο κύριους στόχους. Ο πρώτος ήταν να εγκαθιδρύσει στις κτήσεις της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το κράτος δικαίου, το οποίο θα εξασφάλιζε σε όλους τους σύνοικους λαούς την πολυπόθητη ισονομία και ισοπολιτεία. Ο δεύτερος ήταν να φροντίσει την πνευματική του ανάπτυξη, που με τη σειρά της θα οδηγούσε στην πρόοδο και την ευημερία. Όραμά του ήταν η Ελλάδα αφ' ενός να σεβαστεί και να διατηρήσει τον πολυφυλετικό και πολυπολιτισμικό χαρακτήρα της «καθ' ημάς Ανατολής» και αφ' ετέρου να μυήσει στον πολιτισμό όλους εκείνους που εξαιτίας της οθωμανικής κακοδιαχείρισης εξακολουθούσαν να ζουν στην αμάθεια και τη βαρβαρότητα.⁸¹

Τον Οκτώβριο του 1920 αναχωρεί με το πλοίο «Παντελέοντος» για τη Σμύρνη για να αναλάβει το έργο της ίδρυσης, οργάνωσης και διεύθυνσης του νέου Πανεπιστημίου. Το απόγευμα της πρώτης μέρας στη Σμύρνη είχαν συνεργασία με τον Ύπατο Αρμοστή Σμύρνης Αριστείδη Στεργιάδη. Στις 28 Οκτωβρίου 1920 ο Καραθεοδωρή διορίζεται επισήμως «Οργανωτής του Πανεπιστημίου Σμύρνης» με απόφαση του Ύπατου Αρμοστή. Ο Καραθεοδωρή βρίσκει στο πρόσωπο του Στεργιάδη έναν ένθερμο υποστηρικτή και πρόθυμο χορηγό των απαραίτητων χρηματικών ποσών που απαιτούνται για την πραγμάτωση του έργου. Η σύμβαση για τον διορισμό του Καραθεοδωρή όριζε αντιμισθία 4.000 δραχμών μηνιαίως και για πέντε χρόνια.⁸²

Ο Αριστείδης Στεργιάδης, νομομαθής από το Ηράκλειο, με σπουδές στο Παρίσι, κλήθηκε από τον Βενιζέλο το 1919 να αναλάβει καθήκοντα στη Σμύρνη,⁸³ παρά τις δυσარέσκειες που προκάλεσε στους κύκλους των Φιλελευθέρων ο αποκλεισμός στελεχών του κόμματος από την καίρια αυτή θέση. Ο Στεργιάδης ήταν ένθερμος οπαδός των θέσεων του Δραγούμη και του Σουλιώτη Νικολαΐδη σχετικά με

⁸⁰ Καραθεοδωρή - Ροδοπούλου Δ. – Βλαχοστεργίου - Βαμβατέκη Δ., *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 140-141.

⁸¹ Στο ίδιο, σ. 141.

⁸² Στο ίδιο, σ. 147.

⁸³ Μέχρι τότε είχε διατελέσει Υπουργός – Γενικός Διοικητής Ηπείρου (1917-1919) και είχε τη φήμη ακεραίου και ευσυνείδητου ατόμου. Στο παρελθόν είχε συνεργαστεί με τον Βενιζέλο στην προετοιμασία διάφορων νομοσχεδίων.

την ειρηνική συνύπαρξη Ελλήνων και Τούρκων. Γνωστός υποστηρικτής της προσπάθειας για τη δημιουργία ενός νέου ανατολικού πολιτισμού σαν απάντηση στις προσπάθειες της Δύσης για διείσδυση στην Εγγύς Ανατολή, δήλωνε ότι ο μόνος λόγος που δέχτηκε να αναλάβει το αξίωμα του Ύπατου Αρμοστή ήταν η επιθυμία του να συμμετάσχει στη δημιουργία αυτού του πολιτισμού, η γέννηση του οποίου θα αποτελούσε και την τελική δικαίωση της ελληνικής επέκτασης στη Μικρά Ασία. Ο Στεργιάδης λοιπόν, επιλέχθηκε από τον ίδιο τον Βενιζέλο, διότι υποστήριζε και εκπροσωπούσε τις θέσεις της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας περί ειρηνικής συνύπαρξης των εθνοτήτων της περιοχής. Στόχος της ελληνικής κυβέρνησης ήταν η διασφάλιση της ελληνικής παρουσίας στη Μικρά Ασία και θεωρούσε ότι το μέγεθος του ρόλου που θα της ανέθεταν οι Σύμμαχοι στη Μικρά Ασία επρόκειτο να κριθεί από την αμεροληψία της ελληνικής διοίκησης και της δυναμικής από μέρους της υπεράσπισης των δικαιωμάτων των μειονοτήτων. Για το λόγο αυτό από τις πρώτες κιόλας μέρες της ελληνικής διοίκησης λήφθηκαν μέτρα όπως η θεσμοθέτηση της τουρκικής ως επίσημης γλώσσας της διοίκησης, παράλληλα με την ελληνική και η διατήρηση της υπάρχουσας τουρκικής διοικητικής μηχανής, που θα λειτουργούσε σε συνδυασμό με τις ελληνικές αρχές.⁸⁴

Αρχικά ο Στεργιάδης προσλήφθηκε ως νομικός σύμβουλος του Γενικού Επιτελείου της ελληνικής κατοχικής δύναμης, αλλά πολύ σύντομα διορίστηκε Ύπατος Αρμοστής Σμύρνης. Είχε το ελεύθερο να αποφασίζει για κάθε πολιτικό, οικονομικό και, μέχρι τον Ιανουάριο του 1920, στρατιωτικό ζήτημα. Η Ύπατη Αρμοστεία είχε κι άλλα σημαντικά καθήκοντα όπως τη μυστική παρακολούθηση των οθωμανικών αρχών, μέχρι να αναλάβει η Ελλάδα τη διοίκηση μετά την εφαρμογή της Συνθήκης των Σεβρών και να προβεί στις αναγκαίες προετοιμασίες για την ενσωμάτωση της Δυτικής Μικράς Ασίας στο ελληνικό κράτος. Αν και η Ύπατη Αρμοστεία μετονομάστηκε σε «Ελληνική Διοίκηση Σμύρνης» τον Αύγουστο του 1920, ο Στεργιάδης εξακολούθησε να αποκαλείται ή να αναφέρεται ως Ύπατος Αρμοστής μέχρι τη Μικρασιατική Καταστροφή. Η «Ελληνική Διοίκηση Σμύρνης» ανέλαβε την οργάνωση και τη διοίκηση της «Ζώνης των Σεβρών και της Στρατιωτικώς Κατεχόμενης Χώρας» και ο Ύπατος Αρμοστής έγινε Υπουργός Άνευ

⁸⁴ Β. Γ. Σολομωνίδη, *Ιωνικό Πανεπιστήμιο Σμύρνης: Συμβολή στην ειρηνική συνύπαρξη, Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου...*, Τόμος Β', ό.π., σ. 388-389.

Χαρτοφυλακίου της ελληνικής κυβέρνησης με την αρμοδιότητα της εκπροσώπησης της Ελλάδας στη Μικρά Ασία.⁸⁵

Ο Ύπατος Αρμοστής, έχοντας τη διαχείριση των οικονομικών πόρων έθεσε στη διάθεση του Καραθεοδωρή για την οργάνωση και τη λειτουργία του Ιωνικού Πανεπιστημίου ένα μεγάλο ποσό, δύο μεγάλα ημιτελή κτίρια και την έγκρισή του για κάθε αίτημα σχετικό με προσλήψεις καθηγητών και αγορά εξοπλισμού και βιβλίων. Γι' αυτόν η ίδρυση του Ιωνικού Πανεπιστημίου ήταν έργο μεγάλης βαρύτητας και πολλές φορές είχε εκφράσει την άποψη ότι η Ελλάδα θα μπορούσε να δημιουργήσει στη Μικρά Ασία τον «τρίτο ή τέταρτο ελληνικό πολιτισμό». Η άποψη του Καραθεοδωρή για τον Στεργιάδη φαίνεται από ένα γράμμα του στον χημικό Μπουγιούκα στις 18 Οκτωβρίου 1920, όπου ανέφερε ότι το κράτος της Σμύρνης και ενδοχώρας:

*«διοικείται σχεδόν δικτατορικώς υπό του κ. Στεργιάδου υπάτου αρμοστού, όστις δεικνύει την μεγίστην προθυμίαν όπως μας βοηθήση εις τα σχέδιά μας με όλας του τας δυνάμεις».*⁸⁶

Ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή εργάζεται με πίστη και ενθουσιασμό για το νέο εγχείρημα, πιστεύει ότι το Πανεπιστήμιο Σμύρνης θα αποτελέσει το πιο άρτιο και νεωτεριστικό πανεπιστήμιο της Ανατολής. Για το λόγο αυτό από τον Ιούλιο έως και τον Οκτώβριο του 1921 ο Καραθεοδωρή βρίσκεται στη Γερμανία για να μεριμνήσει για την πρόσληψη διδακτικού προσωπικού και για τον εφοδιασμό του Πανεπιστημίου σε βιβλία, περιοδικά και όργανα. Μέχρι τον Ιούλιο του 1922 ο Καραθεοδωρή είχε καταφέρει να εφοδιάσει το Πανεπιστήμιο με 8.000 όργανα Φυσικής, Χημείας κ.ά., να δημιουργήσει μία πλουσιότατη βιβλιοθήκη από 20.000 συγγράμματα και βιβλία και να στεγάσει το Πανεπιστήμιο στην τοποθεσία Μπαχρή Μπαμπά της Σμύρνης. Επίσης, φρόντισε και για την επίπλωση του Πανεπιστημίου αγοράζοντας τα αναγκαία έπιπλα από τον μεγάλο οίκο του Βερολίνου «Zel der und Platen».⁸⁷

Μία από τις μεγαλύτερες φροντίδες του Καραθεοδωρή ήταν η πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη, που την θεωρούσε σπονδυλική στήλη του ιδρύματος. Με εισήγησή του, ο Ύπατος Αρμοστής ενέκρινε στις 11 Μαΐου 1921 την αγορά της βιβλιοθήκης του Αυστριακού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Σμύρνης, του οποίου

⁸⁵ Μαρία Γεωργιάδου, *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 339.

⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 340.

⁸⁷ Σπανδάγος Ευάγγελος, *Η ζωή και το έργο...*, ό.π., σ. 48-50.

εκείνη την εποχή έπαυε η λειτουργία. Η εν λόγω βιβλιοθήκη είχε δημιουργηθεί κατά τη διάρκεια των ανασκαφών στην Έφεσο που διενήργησαν Αυστριακοί αρχαιολόγοι από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα μέχρι το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η συλλογή της περιείχε σπάνια χειρόγραφα σχετικά με την ιστορία της Μικράς Ασίας. Ακόμη, σύμφωνα με τις εισηγήσεις των αρμοδίων καθηγητών αγοράστηκαν βιβλία για τη Φιλολογία, για τα Μαθηματικά, για τη Φυσική και τη Γεωπονία. Τα βιβλία στάλθηκαν στη Σμύρνη μέσα σε 36 μεγάλα κιβώτια. Ο Καραθεοδωρή σκόπευε επίσης να ενθαρρύνει διάφορους εκδότες (τοπικό τύπο, στρατιωτικές εφημερίδες, επιστημονικά ιδρύματα κ.λπ.) ώστε να στέλνουν τις εκδόσεις τους στη βιβλιοθήκη. Η πρόθεσή του ήταν να μετατρέψει τη βιβλιοθήκη σε δημόσια και να περιλάβει βιβλία και περιοδικά που θα κάλυπταν όσα θέματα δεν θα διδάσκονταν στο Πανεπιστήμιο. Δεν εγκατέλειψε αυτό το σχέδιο μέχρι τις αρχές Αυγούστου 1922, λίγο πριν από την καταστροφή της Σμύρνης.⁸⁸

Για την αγορά εξοπλισμού και ειδικού υλικού για το μικροβιολογικό εργαστήριο, το Υπουργείο Εξωτερικών του απέστειλε μέσω της ελληνικής πρεσβείας του Βερολίνου 500.000 μάρκα και η Ύπατη Αρμοστεία στη Σμύρνη του έδωσε επιπλέον 200.00 μάρκα. Ο Καραθεοδωρή προμηθεύτηκε τα απαραίτητα όργανα και φρόντισε για τη συσκευασία τους, μαζί με άφθονο επιστημονικό υλικό, σε ογδόντα δύο κιβώτια και την αποστολή τους στη Σμύρνη.⁸⁹

Ο Καραθεοδωρή δρούσε με τρόπο μη γραφειοκρατικό, ευέλικτο, γρήγορο και εξαιρετικά επιδέξιο. Είχε, βέβαια, την απόλυτη ελευθερία χειρισμών και την αμέριστη εμπιστοσύνη του Στεργιάδη και την απεριόριστη οικονομική υποστήριξη των σχεδίων του. Κάθε φορά που ζητούσε κάποια έγκριση, ο Ύπατος Αρμοστής ήταν πάντα πρόθυμος να ικανοποιήσει το αίτημά του με τηλεγραφήματά του προς τις ελληνικές πρεσβείες των ευρωπαϊκών πρωτευουσών.

Συγχρόνως ασχολήθηκε με την επιλογή του διδακτικού προσωπικού. Με πρόταση του Καραθεοδωρή διορίστηκαν καθηγητές ο Γεώργιος Ιωακείμογλου⁹⁰

⁸⁸ Μαρία Γεωργιάδου, *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 363-364.

⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 361-364.

⁹⁰ Ο Γ. Ιωακείμογλου καλείται το Σεπτέμβριο του 1920 από τον Καραθεοδωρή να έρθει στην Αθήνα, όπου θα συνεννοούνταν με τον Ελευθέριο Βενιζέλο για τις λεπτομέρειες της ιδρύσεως του Πανεπιστημίου Σμύρνης. Σχετικά με τη συνάντηση των δύο καθηγητών στο σπίτι του Βενιζέλου στην οδό Αμερικής, ο Γ. Ιωακείμογλου γράφει: «Ο Βενιζέλος μας ωμιλούσε με μεγάλην ζωηρότητα, εκινούσε τον δείκτην της δεξιάς χειρός και έλεγε: «-Θα πάτε εις την Σμύρνην, θα σας παράσχουν όλας τας

(καθηγητής του Πανεπιστημίου του Βερολίνου) για την έδρα της Μικροβιολογίας, ο Φρίξος Θεοδωρίδης (καθηγητής του Πολυτεχνείου Ζυρίχης) για την έδρα της Φυσικής, ο Π. Κυριόπουλος (βοηθός του Γερμανού καθηγητή της Χημείας Tamann) για την έδρα της Χημείας και ο Θεολόγος Κεσίσογλου για την έδρα της Αγρονομικής Επιστήμης. Γενικός γραμματέας του Πανεπιστημίου διορίστηκε ο Νικόλαος Κριτικός (ο μετέπειτα καθηγητής του Ε.Μ.Π.), ο οποίος υπηρετούσε τότε στη Μεραρχία Κυδωνιών.⁹¹

Στη μισθοδοτική κατάσταση του Προσωπικού Οργανώσεως του Πανεπιστημίου Σμύρνης, κατά τον τελευταίο μήνα πριν τη Μικρασιατική Καταστροφή αναγράφονται: Κ. Καραθεοδωρής με μηνιαία χρηματική αποζημίωση δρχ. 4.000, Ν. Κριτικός, γραμματέας, με δρχ. 775, Θ. Κεσίσογλου με 3.000 δρχ., Φρίξος Θεοδωρίδης με 3.000 δρχ., Ε. Πάσκεβιτς, λεπτομηχανουργός, με 1.800 δρχ., Δ. Δεργάλη, σχεδιάστρια με 900 δρχ., Ν. Ζωγράφος, ακόλουθος, με 562 δρχ., Σ. Τοκάτογλου, δακτυλογράφος, με 300 δρχ., κι ακόμη τρεις καθαρίστριες, ένας φύλακας και ένας κλητήρας με μισθούς από 150-250 δραχμές. Ο Γεώργιος Ιωακείμογλου δεν αναγράφεται στη μισθοδοτική κατάσταση γιατί απογοητευμένος από το αποτέλεσμα των εκλογών της 1^{ης} Νοεμβρίου 1920 έμεινε στο Βερολίνο και δεν επέστρεψε στη Σμύρνη, παρά τις επίμονες προσπάθειες του Καραθεοδωρή να τον μεταπείσει.⁹²

2.3 Το Πανεπιστήμιο Σμύρνης

Όπως προαναφέραμε, μία από τις πρώτες μέριμνες του πρωθυπουργού της Ελλάδας Ελευθέρου Βενιζέλου μετά την απελευθέρωση της Σμύρνης (2 Μαΐου 1919), ήταν η ίδρυση Πανεπιστημίου στην ιωνική πρωτεύουσα, με σκοπό την άμεση εξυπηρέτηση των κυριότερων αναγκών της μικρασιατικής Ελλάδας.⁹³ Έτσι με διάταγμα της Ύπατης Αρμοστείας Σμύρνης⁹⁴ ιδρύεται με νόμο το Πανεπιστήμιο

ευκολίας, το έργον σας είναι σπουδαίον, η Ελλάς πρέπει να εκπολιτίσει την Μικράν Ασίαν». Σολομωνίδης Χρήστος, *Η Παιδεία στη Σμύρνη*, Αθήνα, 1962, σ. 398-399.

⁹¹ Σπανδάγος Ευάγγελος, *Η ζωή και το έργο...*, ό.π., σ. 48-49.

⁹² Σολομωνίδης Χ., *Η Παιδεία...*, ό.π., σ. 402.

⁹³ Καραθεοδωρή – Ροδοπούλου Δ., Βλαχστεργίου – Βασβατέκη Δ., *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ.139-142.

⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 388-390.

Σμύρνης τον Αύγουστο του 1920.⁹⁵ Της ψήφισης του νόμου αυτού είχε προηγηθεί μια σύσκεψη του Βενιζέλου, του Καραθεοδωρή, του Ανώτατου Διοικητή του ελληνικού στρατού στην Ιωνία, Λεωνίδα Παρασκευόπουλου και του γιατρού και διακεκριμένου μέλους της ελληνικής κοινωνίας της Σμύρνης, Απόστολου Ψαλτώφ, στις 20 Μαρτίου 1920 επάνω στο πολεμικό πλοίο «Ιέραξ», που ήταν αγκυροβολημένο στο λιμάνι της Σμύρνης.

Σύμφωνα με την «Εκθεση περί οργανώσεως του Πανεπιστημίου Σμύρνης» που συνέταξε ο ίδιος ο Καραθεοδωρή για να τεθεί υπόψη της διάσκεψης του Λονδίνου το Φεβρουάριο του 1921, το Πανεπιστήμιο Σμύρνης περιλαμβάνει τη Σχολή Μαθηματικών και Φυσικών Επιστημών και Μηχανικής, τη Σχολή Γεωπονίας και τη Σχολή Ανατολικών Γλωσσών. Επίσης, περιλαμβάνει τα εξής παραρτήματα: 1) Βιβλιοθήκη, 2) Εργαστήριο Μικροβιολογίας και Υγιεινής, 3) Ανωτέρα Εμπορική Σχολή, 4) Ανώτερο Μουσουλμανικό Ιεροδιδασκαλείο (Μενδρεσές), 5) Σχολή Χωρομετρών και εργοδηγών και 6) Πρότυπο αγρόκτημα με σχολείο μηχανικής καλλιέργειας.⁹⁶ Η γλώσσα των μαθημάτων θα ήταν η ελληνική και η τουρκική, χωρίς να αποκλείονται και άλλες γλώσσες.

Πιο αναλυτικά, η Σχολή Μαθηματικών και Φυσικών Επιστημών και Μηχανικής θα έχει ως στόχο την κατάρτιση πολιτικών μηχανικών και μεταλλειολόγων, αντικείμενα απαραίτητα καθώς στην περιοχή της Σμύρνης επρόκειτο να γίνουν έργα λιμενικά, οδοποιίας, άρδευσης κ.α. Μία από τις σημαντικότερες έδρες της Σχολής αυτής θα είναι αυτή της Γεωλογίας. Στόχος της, η γεωλογική μελέτη της περιοχής, η κατασκευή γεωλογικού χάρτη, η γνωμοδότηση για την κατασκευή έργων και η γνωμοδότηση για τη σταθερότητα του εδάφους. Βάση των ανώτερων μηχανικών σπουδών αποτελούν οι μαθηματικές και φυσικές επιστήμες. Το Σχολείο των εργοδηγών θα αποτελεί παράρτημα της Σχολής και θα χρησιμοποιεί μέσα και υλικό εκπαίδευσης της Σχολής.⁹⁷

Σκοπός της Σχολής Γεωπονίας θα είναι η προαγωγή της γεωργίας ως προς τα μέσα καλλιέργειας, την καταπολέμηση των φυτικών νόσων, την μετατροπή των

⁹⁵ Νόμος 2251/14-7-1920 *Περί ιδρύσεως και λειτουργίας Ελληνικού Πανεπιστημίου εν Σμύρνη* (ΦΕΚ, τευχ. Α' II) που ψηφίστηκε τον Αύγουστο του 1920.

⁹⁶ Αντωνίου Δανίδ, *Η Εκπαίδευση στη Δυτική Μικρά Ασία (Περιοχή Ελληνικής Διοικήσεως Σμύρνης) 1919-1922*, τόμος Α' Η εκπαιδευτική κατάσταση, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφέλιμων Βιβλίων, Αθήνα, 2007, σ. 94-97.

⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 94-95.

άκαρπων γαιών σε καρποφόρους και γενικά την αναβάθμιση των γεωργικών μέσων. Η Σχολή θα παρέχει πρακτική και θεωρητική διδασκαλία σε γεωργούς και γαιοκτήμονες και στους τακτικούς φοιτητές της. Θα χρησιμοποιεί δε, αγροκήπιο με σχολείο μηχανικής καλλιέργειας στο χωριό Κορυφάδι (Τεπέκιοϊ) κοντά στο Τουρμπαλή.⁹⁸

Η Σχολή Ανατολικών Γλωσσών θα ανταποκριθεί σε δύο ανάγκες: Πρώτον, θα δώσει την ευκαιρία στον ελληνικό και ξένο πληθυσμό να εξοικειωθεί με την τουρκική γλώσσα έτσι ώστε να διευκολυνθεί η επικοινωνία του τουρκικού στοιχείου με τα υπόλοιπα της περιοχής. Δεύτερον, σκοπός της Σχολής είναι η επιστημονική μελέτη ολόκληρου του πολιτισμού των ανατολικών λαών, των οποίων η σπουδαιότητα έχει αναγνωριστεί σε όλη τη Δυτική και Κεντρική Ευρώπη. Ως παράρτημα της Σχολής θα λειτουργήσει Μουσουλμανικό Ιεροδιδασκαλείο⁹⁹ το οποίο κρίνεται απαραίτητο από τον Βενιζέλο καθώς πρώτον σε αυτό θα εκπαιδεύονταν οι μελλοντικοί μουφτήδες και ιεροδικαστές και δεύτερον από σεβασμό στο τουρκικό στοιχείο. Προφανώς είναι μια πολιτική κίνηση του Βενιζέλου ο οποίος θέλει να ιδρύσει Μουσουλμανικό Ιεροδιδασκαλείο υπό ελληνικό έλεγχο στο πλαίσιο του Πανεπιστημίου Σμύρνης για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας.

Κύριος στόχος του Εργαστηρίου Μικροβιολογίας είναι η καταπολέμηση της ελονοσίας η οποία φαίνεται να μαστίζει την περιοχή και εξαιτίας της να έχουν χαθεί χιλιάδες ζωές. Επίσης, το Ινστιτούτο Υγιεινής θα ασχολείται και με άλλες μεταδοτικές νόσους όπως είναι η σύφιλη και η φυματίωση. Θα αποτελείτο από ένα Βακτηριολογικό και ένα Υγιεινολογικό Τμήμα. Στο Ινστιτούτο θα εξετάζονταν και ασθενείς δωρεάν.¹⁰⁰

Η Ανωτέρα Εμπορική Σχολή, η ίδρυση της οποίας υπήρξε μέσα στα αρχικά σχέδια της οργάνωσης του Πανεπιστημίου τελικά αποφασίστηκε να λειτουργήσει ως Εμπορική Σχολή Μέσης Εκπαίδευσης, η οποία, όμως, θα συνδέεται με το Πανεπιστήμιο και θα χρησιμοποιεί τα εκπαιδευτικά μέσα που αυτό παρέχει.¹⁰¹

Όσον αφορά στην ίδρυση βιβλιοθήκης, η έκθεση προβλέπει τη σύσταση δημόσιας βιβλιοθήκης, εξοπλισμένης με τα κατάλληλα βιβλία και επιστημονικά

⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 95

⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 95-96.

¹⁰⁰ Στο ίδιο, σ. 96.

¹⁰¹ Στο ίδιο, σ. 96.

περιοδικά για κάθε σχολή. Τέλος, χρειάζεται να καταρτιστεί μια αξιολογή συλλογή τουρκικών βιβλίων τα οποία τυγχάνουν δυσεύρετα.¹⁰²

Το διδακτικό προσωπικό των σχολών του Πανεπιστημίου θα αποτελείται από τακτικούς και έκτακτους καθηγητές. Ο κύκλος των μαθημάτων τα οποία αναλαμβάνει να διδάξει κάθε καθηγητής καθορίζεται κατά τον διορισμό του. Η ακαδημαϊκή ελευθερία ήταν ρητά εγγυημένη. Ο βαθμός και ο μισθός αυτών είναι αντίστοιχος του διδακτικού προσωπικού του Πανεπιστημίου Αθηνών. Διδασκαλία πέραν της προβλεπόμενης, αμειβόταν με πρόσθετο επίδομα. Κατοχυρωνόταν επίσης το δικαίωμα των καθηγητών του Πανεπιστημίου να κατέχουν κι άλλη δημόσια θέση. Το κατώτερο διδακτικό προσωπικό του Πανεπιστημίου διαιρείται σε επιμελητές και βοηθούς, οι αποδοχές των οποίων καθορίζονται με διάταγμα.¹⁰³

Ως φοιτητές θα μπορούσαν να εγγραφούν οι έχοντες τα προσόντα, ανεξαρτήτως φύλλου και εθνικότητας. Το Πανεπιστήμιο θα δεχόταν και ακροατές. Το Πανεπιστήμιο, ακόμη, θα παρείχε διδακτορικά διπλώματα, πτυχία και ενδεικτικά.

Τα έτη σπουδών κάθε κύκλου θα ποίκιλλαν ανάλογα με τον απονεμόμενο τίτλο σπουδών, ενώ προβλέπονταν και σειρές μαθημάτων διάρκειας λίγων εβδομάδων γύρω από πρακτικά θέματα Μηχανολογίας και Γεωπονικής. Ειδικές εισαγωγικές εξετάσεις για κάθε κύκλο σπουδών θα εγγυούνταν το επίπεδο των φοιτητών, ενώ για την εξέταση της προόδου στην πορεία των σπουδών προτεινόταν η υιοθέτηση ενός συστήματος μεταξύ του βρετανικού, που πολλαπλασίαζε τις γραπτές και προφορικές εξετάσεις, και του γερμανικού, που τις καταργούσε σχεδόν εντελώς. Η διδακτέα ύλη προβλεπόταν υποχρεωτική σε συγκεκριμένα για κάθε κλάδο μαθήματα, με δυνατότητα επιλογής ενός ή δύο ακόμη θεμάτων.¹⁰⁴

Την διοίκηση του ιδρύματος θα αναλάμβανε αρχικά ο Πρύτανης, για πέντε μεταβατικά χρόνια, ο οποίος ήταν υποχρεωμένος μέσα στο διάστημα αυτό να δημιουργήσει οριστικές διοικητικές αρχές. Αυτές, ακολούθως, θα αποτελούνταν από τον Πρύτανη, τη Σύγκλητο, τους Κοσμήτορες των Σχολών και τους Διευθυντές των Παραρτημάτων. Στη θέση του νομικού συμβούλου του Πανεπιστημίου διορίζεται

¹⁰² Στο ίδιο, σ. 96.

¹⁰³ Σολομωνίδης Χ., *Η Παιδεία...*, ό.π., σ. 394-395.

¹⁰⁴ Β. Γ. Σολομωνίδης, *Ιωνικό Πανεπιστήμιο Σμύρνης: Συμβολή στην ειρηνική συνύπαρξη, Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου...*, Τόμος Β', ό.π., σ.392.

ανώτερος δικαστικός ή διοικητικός υπάλληλος. Τέλος, η κεντρική υπηρεσία του Πανεπιστημίου θα διευθύνεται από Γενικό Γραμματέα.¹⁰⁵

Το Πανεπιστήμιο Σμύρνης εγκαταστάθηκε σε μεγάλο κι ευρύχωρο κτίριο στο λόφο Μπαχρή-Μπαμπά στις δυτικές παρυφές του λόφου Πάγου. Το κτίριο ήταν μισοτελειωμένο όταν απελευθερώθηκε η Σμύρνη. Αμέσως η Ύπατη Αρμοστεία ασχολήθηκε με την διασκευή και αποπεράτωσή του. Το κτίριο περιελάμβανε εβδομήντα ευρύχωρες αίθουσες, αμφιθέατρο τριακοσίων είκοσι θέσεων και μεγάλο περίβολο. Στη θέση αυτή υπήρχε από τον 19ο αιώνα εβραϊκό νεκροταφείο σαράντα πέντε στρεμμάτων το οποίο έπαψε να χρησιμοποιείται από το 1875. Στη συνέχεια εγκαταστάθηκαν Τούρκοι πρόσφυγες από τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1878. Οι Ισραηλίτες αντέδρασαν στην καταπάτηση της περιοχής, αλλά οι Τουρκικές αρχές τους παραχώρησαν μέρος αυτής αντί ενοικίου το οποίο όμως οι Ισραηλίτες δεν κατέβαλαν ποτέ. Τελικά, το 1914 ο νομάρχης της Σμύρνης Ραχμή μπέης απαλλοτρίωσε την έκταση με σκοπό να ανεγείρει τουρκική σχολή και βιβλιοθήκη τα οποία δεν ολοκληρώθηκαν ποτέ, αφού οι Έλληνες κατέλαβαν στη Σμύρνη. Επειδή η έκταση ανήκε στο Τουρκικό δημόσιο, περιήλθε ακολούθως στη διάδοχη διοίκηση, την Ελληνική. Το ημιτελές κτίριο συμπληρώθηκε και διαρρυθμίστηκε και ήταν καθ' όλα έτοιμο για να λειτουργήσει σε αυτό τον Οκτώβριο του 1922 το Πανεπιστήμιο της Σμύρνης. Στον περίβολό του είχαν χτιστεί οικήματα για τον Πρύτανη και τους καθηγητές του Πανεπιστημίου. Η συμπλήρωση του κτιρίου, οι προσθήκες και τα νέα κτίσματα στοίχησαν 110.000 λίρες Τουρκίας.¹⁰⁶

Ένα από τα βασικότερα προβλήματα σχετικά με τη λειτουργία του ιδρύματος συνδέονταν με τις υποσχόμενες χορηγίες και κυρίως εκείνη του πλούσιου Έλληνα Σταύρου Παλαντζή, ο οποίος είχε αναλάβει να χρηματοδοτήσει την ανέγερση του Πανεπιστημίου με το ποσό των 2.000.000 φράγκων και παράλληλα να καταβάλει κάθε χρόνο το ποσό των 250.000 φράγκων. Υπέγραψε μάλιστα και σχετική συμφωνία με το Ελληνικό Δημόσιο, δια του Έλληνα πρέσβη στο Παρίσι Δημήτριου Μπενετάτου. Τον Αύγουστο του 1922 με τη Μικρασιατική Καταστροφή κάθε υποχρέωση του Σ. Παλαντζή προς το Πανεπιστήμιο της Σμύρνης ατόνησε και τελικά

¹⁰⁵ Σολομωνίδης Χ., *Η Παιδεία...*, ό.π., σ. 389-390.

¹⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 408.

δεν τήρησε τους όρους του συμβολαίου του, για λόγους που ποτέ δεν εξηγήθηκαν ικανοποιητικά.¹⁰⁷

Κατά καιρούς εκφράστηκαν αμφιβολίες για τη δυνατότητα επιβίωσης του Πανεπιστημίου. Οι διευθετήσεις για την πρόσληψη του καθηγητή Ιωακείμογλου ήταν πολύ δύσκολες, και λόγω της δικής του διστακτικότητας, αλλά και λόγω της εύθραυστης πολιτικής κατάστασης. Ο ίδιος παραδέχτηκε:

*«Όταν ο Βενιζέλος τον Νοέμβριο του 1920 έχασε τας εκλογάς, εκυριεύθην από δισταγμούς και δεν επέστρεψα στη Σμύρνην. Έγραψα εις τον Καραθεοδωρήν ότι θα έμενα εις Βερολίνον και θα ανέμενον την εξέλιξιν της καταστάσεως».*¹⁰⁸

Μάλιστα μέχρι τον Ιούλιο του 1921, ο Καραθεοδωρή πίστευε ακόμη ότι μπορούσε να πείσει τον Ιωακείμογλου να πάει στη Σμύρνη, αλλά μάταια.

Επί δύο χρόνια μετά την απόφαση της ίδρυσης του Πανεπιστημίου, ο Καραθεοδωρή εργαζόταν αταλάντευτα για τη συστηματική οικοδόμηση του ιδρύματος. Ως προς την εσωτερική οργάνωση, τίποτα δεν φαινόταν να παρεμποδίζει τον δρόμο του, τα πράγματα όμως διέφεραν εκτός πανεπιστημίου. Η κατάσταση χειροτέρευσε άρδην κατά τους καλοκαιρινούς μήνες του 1922. Ο Καραθεοδωρή ήταν πολύ καλά πληροφορημένος για τις διπλωματικές και στρατιωτικές εξελίξεις και δεν φαινόταν να είχε αυταπάτες για την πολιτική προοπτική της εκστρατείας. Και όμως, ο Καραθεοδωρή επέμενε στο σχέδιό του με απόλυτη προσήλωση μέχρι την τελευταία στιγμή. Είναι βέβαιο ότι γνώριζε την αποτυχία της ελληνικής πολιτικής και την πλήρη αποτυχία της εκστρατείας, αλλά δεν ήθελε να χαρακτηριστεί ως ρίψασπις. Άλλωστε, είκοσι πέντε μέρες πριν μουν οι Τούρκοι στη Σμύρνη, η κατάσταση στην πόλη δεν προμήνυε τίποτε το δραματικό.

Παρ' όλο τον πόλεμο που μαινόταν στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας, η ζωή στη Σμύρνη παρέμενε απρόσβλητη και η δραστηριότητα του Πανεπιστημίου συνεχιζόταν κανονικά. Την παραμονή της Μικρασιατικής Καταστροφής, είχαν ληφθεί όλα τα μέτρα για την έναρξη της λειτουργίας του νέου Πανεπιστημίου. Το

¹⁰⁷ Γεωργιάδου Μ., *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 366

¹⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 366.

Ινστιτούτο Υγιεινολογίας και η βιβλιοθήκη επρόκειτο να εγκαινιαστούν στις 10 Οκτωβρίου 1922.¹⁰⁹

Όλα όμως μάταια, το Πανεπιστήμιο δεν θα άνοιγε ποτέ. Μέχρι τις 7 Σεπτεμβρίου, δύο ημέρες προτού φθάσουν τα τουρκικά στρατεύματα στη Σμύρνη, οι περισσότεροι Έλληνες υπάλληλοι είχαν σταλεί στον Πειραιά με τα ατμόπλοια «Ατρόμητος» και «Υπεροχή». Ο Καραθεοδωρή είχε φροντίσει να στείλει τη γυναίκα του και τα παιδιά του στη Σάμο, όπου είχαν συγγενείς, μ' ένα καΐκι που κουβαλούσε σιτάρι. Ο Ύπατος Αρμοστής είχε ήδη φύγει με το αγγλικό πολεμικό πλοίο «Iron Duke» που τον περίμενε στα ανοιχτά του λιμανιού της Σμύρνης. Η αποχώρησή του σηματοδότησε και επίσημα τη λήξη της ελληνικής κατοχής στη Μικρά Ασία. Επίσης, όλοι οι ανώτεροι αξιωματούχοι, μαζί με τον Γενικό Γραμματέα της Ελληνικής Διοίκησης Πέτρο Γουναράκη, επιβιβάστηκαν στο ελληνικό πολεμικό «Νάξος» για τη Σύρο. Ο Καραθεοδωρή, συνοδευόμενος από τον ταμία του Πανεπιστημίου, τον Ρεβελή, ήταν από τους τελευταίους επιβάτες του «Νάξος». Τον είχε μεταφέρει εκεί με τη βάρκα του ο Σμυρναίους δημοσιογράφος Θεόδωρος Δανιηλίδης.¹¹⁰

Ο Καραθεοδωρή, σαν καλός καπετάνιος που βλέπει το καράβι του να βουλιάζει, φροντίζει πρώτα να σώσει τους επιβάτες και το φορτίο που του έχουν εμπιστευτεί. Έτσι έφυγε ο ίδιος με το τελευταίο ελληνικό πλοίο από τη Σμύρνη μόνο αφού κατάφερε να φορτωθούν για την Αθήνα τα βιβλία και ένα μέρος από τα όργανα του Πανεπιστημίου. Κατάφερε, επίσης, να διασώσει μεγάλο μέρος του Αρχείου του Πανεπιστημίου Σμύρνης. Τα διασωθέντα βιβλία και όργανα μεταφέρθηκαν στη μητροπολιτική Ελλάδα και κατανεμήθηκαν σε διάφορες σχολές του Πανεπιστημίου Αθηνών και σε άλλα επιστημονικά ιδρύματα. Οι τεράστιοι σκελετοί των βιβλιοθηκών που είχαν παραγγελθεί σε εργαστήρια επιπλοποιίας στην Ελλάδα και είχαν ήδη κατασκευαστεί αλλά δεν είχαν ακόμη μεταφερθεί στη Σμύρνη, λόγω των ραγδαίων γεγονότων στο μικρασιατικό μέτωπο, παραδόθηκαν στο Χημείο του Εθνικού Πανεπιστημίου.¹¹¹

Τα πολύτιμα βιβλία, τα όργανα Φυσικής και Χημείας καθώς και το Αρχείο του Πανεπιστημίου Σμύρνης –το οποίο περιελάμβανε πολλές εκθέσεις, αναφορές,

¹⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 372.

¹¹⁰ Στο ίδιο, σ. 372-373.

¹¹¹ Καραθεοδωρή – Ροδοπούλου Δ., Βλαχοστεργίου – Βαμβατέκη Δ., *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 159-160.

έγγραφα, λογαριασμούς, εγκριτικές αποφάσεις δαπανών, επιστολές συνεργατών του Πανεπιστημίου Σμύρνης και αλληλογραφία– παραδόθηκαν από τον Καραθεοδωρή στον καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Δημήτριο Χόνδρο. Ο ίδιος φύλαξε το Αρχείο στο εργαστήριο Φυσικής που στεγάζεται στο μέγαρο του πανεπιστημιακού Χημείου. Το Αρχείο αυτό, τα βιβλία και τα όργανα διατηρήθηκαν με μέριμνα των καθηγητών Μιχαήλ Αναστασιάδη, Θεόδωρου Κουγιουμζέλη και Σαλτερή Περιστεράκη. Στη συνέχεια παραδόθηκαν στον καθηγητή και Ακαδημαϊκό Καίσαρα Αλεξόπουλο. Σήμερα φυλάσσονται στο Μουσείο «Φυσικών Επιστημών και Τεχνολογίας» του Πανεπιστημίου Αθηνών.¹¹²

2.4 Ο Καραθεοδωρή και το Πανεπιστήμιο Αθηνών μέχρι το 1930

Το 1910 όταν ο Βενιζέλος αναλαμβάνει την πρωθυπουργία και μετά τις απολύσεις¹¹³ των καθηγητών του Πανεπιστημίου, συστήνεται μια επιτροπή, έργο της οποίας ήταν η γνωμοδότηση για τους νέους διορισμούς. Έτσι το 1911 στην επιτροπή γνωμοδότησης για τους διορισμούς σε έδρες της Σχολής των Φυσικών επιστημών και των Μαθηματικών¹¹⁴ συμμετείχε και ο Καραθεοδωρή προσκεκλημένος από την κυβέρνηση των Φιλελευθέρων. Έπειτα από γνωμοδότηση της επιτροπής, κλήθηκαν τότε για διορισμό ο Δημήτριος Χόνδρος, ως τακτικός καθηγητής φυσικής στην έδρα της Πειραματικής Φυσικής και ο Γεώργιος Ρεμούνδος, ως τακτικός καθηγητής της Ανωτέρας Αναλύσεως.¹¹⁵

Τον Ιούνιο του 1920, παράλληλα με την ανάληψη της ευθύνης για την ίδρυση του Ιωνικού Πανεπιστημίου, ο Καραθεοδωρή διορίστηκε καθηγητής Αναλυτικής και Ανωτέρας Γεωμετρίας στη Σχολή των Φυσικών και Μαθηματικών Επιστημών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και απέκτησε έτσι τη δημοσιοϋπαλληλική ιδιότητα. Στα πρακτικά της συνεδρίασης της Σχολής στις 23 Οκτωβρίου 1920 (παλαιό ημερολόγιο) αναφέρεται:

¹¹² Σπανδάγος Ε., *Η ζωή και...* ό.π., σ. 50.

¹¹³ Βλ. κεφάλαιο 2.1

¹¹⁴ Πρόεδρος της επιτροπής ήταν ο Θεόδωρος Σκούφος, καθηγητής Γεωλογίας και Παλαιοντολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, και άλλο μέλος ο Λεωνίδας Αραπίδης, απόφοιτος του Πολυτεχνείου της Ζυρίχης, με δίπλωμα χημικού μηχανικού και επιστημονικός σύμβουλος των επιχειρήσεων του Νικ. Κανελλόπουλου. Στο Γεωργιάδου Μ., *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 236.

¹¹⁵ Στο ίδιο, σ. 236.

«Μετά τούτο ο κ. Κοσμήτωρ ανακοινοί μετ' ευχαριστήσεως τον διορισμόν του κ. Καραθεοδωρή ως τακτικού καθηγητού της Αναλυτικής και Ανωτέρας Γεωμετρίας εν τη Σχολή μας, κοινοποιηθέντα ημίν δια του υπ. Αριθ. 416 εγγράφου της Πρυτανείας...».¹¹⁶

Μετά την ήττα του Βενιζέλου το Νοέμβριο του 1920 και την άνοδο των βασιλικών στην εξουσία, όπως έχουμε ήδη προαναφέρει, ακολούθησε σειρά εκκαθαρίσεων¹¹⁷ των βενιζελικών σε όλο το φάσμα του δημόσιου τομέα. Τα γεγονότα αυτά δεν άφησαν ανεπηρέαστο το Πανεπιστήμιο και ο ίδιος ο Καραθεοδωρή δεν διέφυγε των εκκαθαρίσεων. Απολύθηκε από τη θέση του καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών με ένα από τα πρώτα διατάγματα που υπέγραψε ο νέος Υπουργός Παιδείας.

Ο Καραθεοδωρή, όμως, δεν έμελλε να μείνει επί μακρόν μακριά από το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και την Επανάσταση του Σεπτεμβρίου 1922 των στρατιωτικών δυνάμεων με αρχηγό τον Νικόλαο Πλαστήρα, επανήλθε στην Αθήνα, όπου επαναδιορίστηκε τακτικός καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και, τον επόμενο χρόνο, καθηγητής μηχανικής στο ΕΜΠ. Τον πρώτο χρόνο στην Αθήνα ο Καραθεοδωρή δίδασκε Στοιχεία Μαθηματικών στους πρωτοετείς φοιτητές του Πανεπιστημίου. Στην επετηρίδα δε του Πανεπιστημίου Αθηνών του ακαδημαϊκού έτους 1923-1924 φέρεται να διδάσκει:

«1) Ανωτέραν Άλγεβραν: Τε και Σα 11-12π.μ., 2) Γενικά μαθήματα: Τε, Πε και Σα 10-11 π.μ. Ασκήσεις: Πα 4-5 μ.μ. (δια δευτεροετείς των Φυσικών Επιστημών), 3) Θεωρία ολοκληρώματος του Lebesgue: Πα 5-7 μ.μ.».¹¹⁸

Παρότι η ανάθεση της διδασκαλίας σε πρωτοετείς φοιτητές του Μαθήματος Στοιχείων των Μαθηματικών δεν ήταν το κατάλληλο πεδίο δραστηριότητας για μια από τις σημαντικότερες φυσιογνωμίες της μαθηματικής επιστήμης, ο ίδιος δέχτηκε και ανέλαβε τη διδασκαλία. Το ακροατήριο τον παρακολουθούσε με αδιαφορία, ίσως και με δυσφορία, και τα δείγματα έλλειψης σεβασμού δεν ήταν σπάνια. Μάλιστα κάποιος φοιτητής τον διέκοψε σε ώρα μαθήματος με τη φράση «Noch ein mal» (ακόμη μία φορά). Τότε ο Καραθεοδωρή φέρεται να φώναζε έξαλλος «Είμαι Έλλην,

¹¹⁶ Στο ίδιο, σ. 335.

¹¹⁷ Βλ. κεφάλαιο 1.7

¹¹⁸ Γεωργιάδου Μ., *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 380-381.

είμαι Έλληνα» και εγκατέλειψε το αμφιθέατρο μαινόμενος.¹¹⁹ Έτσι περιγράφει την κατάσταση ο μετέπειτα καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Μιχάλης Αναστασιάδης, που είχε την τύχη να διδαχθεί τότε τα Μαθηματικά από τον Καραθεοδωρή, ως πρωτοετής του Χημικού τμήματος. Αργότερα, μερικοί από τους φοιτητές του Καραθεοδωρή υποστήριζαν ότι τα ελληνικά του δασκάλου τους ήταν πολύ φτωχά και δεν μπορούσαν να τον καταλάβουν. Ο ίδιος έγραφε σε συνάδελφό του στη Γερμανία ότι έδινε «μια διάλεξη για τους αρχαίους και άλλη μια για τις σύμμορφες απεικονίσεις την οποία παρακολουθούσαν μερικοί ευαίσθητοι άνθρωποι». Η διδασκαλία του περιελάμβανε και ένα σεμινάριο για δευτεροετείς φοιτητές των φυσικών επιστημών.¹²⁰ Μία εύλογη απορία θα ήταν γιατί διορίζεται καθηγητής σε πρωτοετείς φοιτητές μια τόσο σημαντική προσωπικότητα της μαθηματικής επιστήμης; Υποθέτουμε ότι ίσως πρόκειται για μικρόψυχο δείγμα των τότε καθηγητών του Μαθηματικού τμήματος του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η ακαδημαϊκή ατμόσφαιρα της Ελλάδας δεν προσφερόταν για άνετη, γόνιμη και σοβαρή πνευματική επιστημονική δημιουργία. Οι περιορισμένες συνθήκες της επιστημονικής του δράσης στην Αθήνα τον παρακίνησαν να δεχτεί τη θέση που του προτάθηκε στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου. Στις 24 Φεβρουαρίου 1924 φεύγει από την Ελλάδα για να διαδεχτεί στο Μόναχο τον διακεκριμένο καθηγητή Lindemann.¹²¹

Το 1926 η Ακαδημία Αθηνών εξέλεξε τον Καραθεοδωρή τακτικό μέλος της στις 13 Δεκεμβρίου, μερικούς μήνες μόνο μετά την ίδρυσή της. Ο Καραθεοδωρή ήταν ένα από τα πρώτα τρία εκλεγέντα μέλη που προστέθηκαν στα αρχικά 38 διορισμένα. Οι διορισμένοι ακαδημαϊκοί είχαν ως πρωταρχικό καθήκον να οργανώσουν την Ακαδημία και να εκλέξουν τα υπόλοιπα μέλη των Τάξεων για τη συμπλήρωση του Σώματος. Η Τάξη Θετικών Επιστημών περιέλαβε στα διορισμένα μέλη της τον φυσικό Φωκίωνα Νέγρη, τον αστρονόμο Δημήτριο Αιγινήτη, τον Κωνσταντίνο Ζεγγέλη, τον Γεώργιο Ρεμούνδο και τον ανατόμο Γεώργιο Σκλαβούνο. Ο Καραθεοδωρή εξελέγη στην Τάξη Θετικών Επιστημών, ο πεζογράφος Δημήτριος Καμπούρογλου στην Τάξη Γραμμάτων και Καλών Τεχνών το 1927 και ο Γεώργιος Στρέιτ στην Τάξη Ηθικών και Πολιτικών Επιστημών επίσης το 1927. Το γεγονός ότι

¹¹⁹ Αναστασιάδης Μιχαήλ (επιμέλ.): *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, Οργανωτής του Πανεπιστημίου Σμύρνης*, Αθήνα, 1973. Στο Σύλλογος των Φοιτησάντων εις την Ευαγγελικήν Σχολήν Σμύρνης, Επιτροπή Πεντηκονταετηρίδος από της Μικρασιατικής Καταστροφής 1922-1972, σ. 44.

¹²⁰ Γεωργιάδου Μ., *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 378-379.

¹²¹ Καραθεοδωρή – Ροδοπούλου Δ., Βλαχοστεργίου – Βασβατέκη Δ., *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 165-166.

ο Καραθεοδωρή έγινε τακτικό μέλος ήταν πολύ περίεργο, καθόσον είχε τη μόνιμη κατοικία του στο εξωτερικό και ήταν υπάλληλος ξένου κράτους. Αυτή η τιμή δεν έγινε σε κανέναν άλλον ακαδημαϊκό μέχρι το 1997.¹²²

Η Ακαδημία Αθηνών ιδρύθηκε από τη δικτατορική κυβέρνηση του στρατηγού Θεόδωρου Πάγκαλου με τη συντακτική πράξη της 18^{ης} Μαρτίου 1926 «Περί Οργανισμού της Ακαδημίας Αθηνών», που είχε συντάξει ο τότε Υπουργός Παιδείας Δημήτριος Αιγινήτης. Ο Αιγινήτης, καθηγητής αστρονομίας και Μετεωρολογίας από τον Σεπτέμβριο του 1896 και διευθυντής του εργαστηρίου Αστρονομίας και του Εθνικού Αστεροσκοπείου, είχε απολυθεί από το Πανεπιστήμιο Αθηνών τον Δεκέμβριο του 1920 με διάταγμα του Υπουργείου Παιδείας, όπως άλλωστε και ο Καραθεοδωρή, στο πλαίσιο των εκκαθαρίσεων που είχε επιβάλει τότε η φιλοβασιλική παράταξη. Η ίδια η Ακαδημία αναφέρει ως λόγο ίδρυσής της την ανάγκη εκπροσώπησης της Ελλάδας στη Διεθνή Ακαδημαϊκή Ένωση (Association Internationale des Academies). Το καταστατικό της ανέφερε ως στόχο την παροχή βοήθειας προς τις κρατικές αρχές, τη διερεύνηση της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας και λογοτεχνίας, τη συγγραφή μιας επίσημης γραμματικής και ενός λεξικού της ελληνικής γλώσσας, τη μελέτη αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων και τη δημοσίευση των έργων τους, τέλος την ενίσχυση της δημόσιας εκπαίδευσης. Ο Καραθεοδωρή συγκινημένος σε γράμμα του αναφέρει:

*«Εν τω μεταξύ, έλαβον προχθές τηλεγράφημα του Γκίνη και του φίλου μου Γεννηματά, ότι εξελέγην [προτάθηκα προς εκλογήν] και εγώ εις την Ακαδημίαν των Αθηνών. Εχάρην πολύ δια την τιμήν, ήτις μου εγένετο, αν και αντιπροσωπεύω μίαν επιστήμην, εις την οποίαν είναι δύσκολον να πρωτοστατεύη η Ακαδημία των Αθηνών».*¹²³

Το 1928 βρίσκεται στην Αμερική γιατί είχε αποδεχτεί την πρόσκληση να διδάξει από το Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ και άλλα φημισμένα πανεπιστήμια της Αμερικής, όχι όμως, επί μακρόν καθώς δεν ήθελε να εγκατασταθεί μόνιμα στην Αμερική. Από την Αμερική θα γράψει στην εξαδέλφη του Πηνελόπη Δέλτα σε επιστολή της 17^{ης} Ιουνίου 1928 που υπογράφει ως Κώστιας:

¹²² Στο ίδιο, σ. 459.

¹²³ Γεωργιάδου Μ., *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 459-460.

*«Δεν ήμουν πολύ χρήσιμος εις την Ελλάδα, διότι με όλους του κόπους του οποίους ελάμβανον, δεν κατόρθωσα ποτέ να επιβάλω την γνώμην μου, ενώ εις την Ευρώπην και προ παντός εις την Αμερικήν δεν έχω ποτέ καμία δυσκολία εις το να πείσω τους συναδέλφους μου ότι οι ιδέες μου είναι σωστές. Σε βεβαιώ ότι εις τους ολίγους μήνας όπου είμαι εδώ κατόρθωσα πολλά περισσότερα παρά εις τα δύο έτη των Αθηνών. Εδώ δύναμαι περισσότερο να ωφελήσω την Ελλάδα διά της προπαγάνδας την οποία κάμνω. Και εις την διδασκαλίαν μου ακόμη δύναμαι περισσότερα να ωφελήσω εις το εξωτερικόν. Σχεδόν σε όλα τα μαθήματα εις το Μόναχον και εις το Harvard είχαν Έλληνας ακροατάς και βεβαίως τους καλυτέρους Έλληνας ακροατάς, τους οποίους δύναται να φαντασθή κανείς».*¹²⁴

¹²⁴ Στο ίδιο, σ. 207-208.

3. Ο ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ 1932

3.1 Οι προτάσεις Καραθεοδωρή

Το 1930 ο τότε πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής του πολιτικής προσκάλεσε με ιδιόχειρη επιστολή τον Κωνσταντίνο Καραθεοδωρή να έρθει στην Ελλάδα και να αναλάβει τη μεταρρύθμιση και βελτίωση των δύο ελληνικών Πανεπιστημίων. Έτσι, για άλλη μια φορά, ο Καραθεοδωρή θα δεχτεί να αναλάβει την ευθύνη της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης που προωθούσε ο Βενιζέλος και θα έρθει στην Ελλάδα διακατεχόμενος από το αίσθημα της φιλοπατρίας.¹²⁵ Από τις 15 Μαρτίου μέχρι τις 15 Μαΐου 1930 ο Καραθεοδωρή έλαβε άδεια από τη Γερμανία να έρθει στην Ελλάδα για να αναλάβει τα καθήκοντά του. Η ελληνική πλευρά πίεσε το βαυαρικό Υπουργείο Παιδείας καθώς και το γερμανικό Υπουργείο Εξωτερικών στο Βερολίνο, ώστε να γίνει δυνατή η απόσπασή του στην Ελλάδα επί ένα εξάμηνο κατ' έτος. Μερικές εβδομάδες μόνο μετά την άφιξή του στην Αθήνα, στις 7 Απριλίου 1930, το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο έσπευσε να κάνει τον Καραθεοδωρή επίτιμο μέλος του. Ακολούθησε η Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία (ΕΜΕ), που το καλοκαίρι του 1930 τον έχρισε Επίτιμο Πρόεδρό της.¹²⁶

Έτσι λοιπόν, κατόπιν πρόσκλησης της ελληνικής κυβέρνησης, ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή δούλεψε δύο μήνες προκειμένου να συντάξει το υπόμνημά του που περιείχε τις προτάσεις του σχετικά με την αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου Αθηνών, το οποίο και ολοκλήρωσε τον Ιούλιο του 1930.¹²⁷ Στον πρόλογό του κάνει μια σύντομη αναφορά στα θέματα που θίγει και αναφέρει ότι περιορίστηκε σε θεμελιώδη και γενικά ζητήματα, χωρίς να εξετάσει λεπτομέρειες που αφορούν στη διοίκηση του Πανεπιστημίου. Το υπόμνημά του χωρίζεται σε δώδεκα

¹²⁵ Αυτή τη φορά όμως διατήρησε τη θέση του στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου και παρέμεινε έξι μήνες στην πόλη αυτή και έξι μήνες στην Ελλάδα. Καθότι ο φίλος και συνάδελφός του Sommerfeld τον συμβούλεψε να «μη βάλει ξανά στο κεφάλι του στέφανο ακανθών για την Ελλάδα». • Καραθεοδωρή – Ροδοπούλου Δ., Βλαχστεργίου – Βασβατέκη Δ., *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 210.

¹²⁶ Γεωργιάδου Μ., *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 527-528.

¹²⁷ Παράλληλα με την εργασία του για την ανασυγκρότηση των ελληνικών πανεπιστημίων γράφει για τη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια άρθρο για τα Μαθηματικά. Στην Ακρόπολη μελετά τον Παρθενώνα. Μετρά τις καμπύλες στη βάση και τις αποστάσεις των κιόνων. Το αποτέλεσμα των μετρήσεων: οι καμπύλες της ανατολικής και δυτικής πλευράς του ναού μπορούν με μεγάλη προσέγγιση να παρασταθούν με κύκλους ακτίνας 1850 μ. ενώ οι καμπύλες της βόρειας και νότιας πλευράς με κύκλους, των οποίων οι ακτίνες είναι ακριβώς 3 φορές μεγαλύτερες, περί τα 5550 μ. • Θεοφανίδης Σταύρος, *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 76.

κεφάλαια και 61 παραγράφους όπου αναλύει τις σκέψεις του στοχεύοντας στην αποτελεσματικότερη λειτουργία του Πανεπιστημίου.¹²⁸

Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύει τους λόγους οι οποίοι θεωρεί ότι συντέλεσαν στον γενικότερο μααρασμό του Πανεπιστημίου. Ο πρώτος λόγος πιστεύει πως είναι τα λάθη του προσωπικού και της διοίκησης του Πανεπιστημίου, χωρίς όμως να συγκεκριμενοποιεί ποια θεωρεί εκείνος λάθη ή από ποιους έγιναν. Ένας ακόμη λόγος είναι η αύξηση του αριθμού των φοιτητών εξαιτίας των ευεργετικών διατάξεων του κράτους για τους στρατεύσιμους και τους πρόσφυγες, φοιτητές τους οποίους ουσιαστικά δεν μπορούσε να απορροφήσει το Πανεπιστήμιο λόγω της δεινής οικονομικής κατάστασης στην οποία είχε περιέλθει μετά τους πολέμους. Σημαντικό ρόλο έπαιξε και η εσφαλμένη εντύπωση στο ευρύ κοινό ότι το Πανεπιστήμιο θησαυρίζει από τις δωρεές που δέχεται με αποτέλεσμα τα τελευταία χρόνια να μην έχει δεχτεί καμία σημαντική δωρεά εκτός του νοσοκομείου Συγγρού και του κληροδοτήματος Δόμπολη το 1849. Η πραγματική κατάσταση όμως, όπως αναφέρει, είναι εντελώς αντίθετη με την περιουσία του Πανεπιστημίου να είναι πολύ μικρή για τις πραγματικές ανάγκες του.¹²⁹

Στο πλαίσιο αυτό επισημαίνει τους τρόπους με τους οποίους θα επιτευχθεί η βέλτιστη λειτουργία του Πανεπιστημίου, η οικοδόμηση των απαραίτητων κτιρίων, ο εκσυγχρονισμός με τα κατάλληλα μέσα διδασκαλίας και η καλύτερη απόδοση του διδακτικού προσωπικού. Πρωταρχικός στόχος είναι να μειωθεί ο αριθμός των φοιτητών, απαλλάσσοντας το Πανεπιστήμιο από τους «περιττούς» φοιτητές, όπως αναφέρει, μέσω αυστηρότερων εισιτηρίων εξετάσεων.¹³⁰ Ένα δεύτερο μέτρο που θα πρέπει να ληφθεί είναι πως δεν θα πρέπει να επιδιώκεται η απομίμηση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της Δύσης, αλλά η προσαρμογή του τρόπου διδασκαλίας στην ελληνική πραγματικότητα. Επιπλέον, η ίδρυση μιας νέας έδρας δεν θα πρέπει να θεωρείται απλώς αφορμή για νέο διορισμό καθηγητή, αλλά αντίθετα θα πρέπει να επιδιώκεται η συσχέτιση της λειτουργίας της έδρας με τον σκοπό της ίδρυσής της, επιδιώκοντας πάντα την πληρέστερη μόρφωση του ίδιου του καθηγητή αλλά και του φοιτητή. Τέλος, αναφέρει ότι είναι απαραίτητη η γενικότερη ευστάθεια στην πολιτική του ιδρύματος, καθώς θα πρέπει να αποφεύγονται οι επανειλημμένες μεταβολές στις

¹²⁸ Καραθεοδωρή Κωνσταντίνος, *Η Αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου Αθηνών*, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 1930.

¹²⁹ Στο ίδιο, σ. 7.

¹³⁰ Αναλύει το θέμα αυτό στο όγδοο κεφάλαιο του υπομνήματός του.

διατάξεις του οργανισμού και να λειτουργήσει ενιαίο πρόγραμμα για τουλάχιστον μία δεκαετία.¹³¹ Προφανώς ο Καραθεοδωρή μιλάει για την απαραίτητη ευστάθεια του ιδρύματος γιατί έχει βιώσει και ο ίδιος τις συνεχείς κυβερνητικές παρεμβάσεις στα εσωτερικά του ιδρύματος και το κλίμα του Διχασμού που είχε αγγίξει ακόμα και τις καθηγητικές έδρες.

Στο δεύτερο κεφάλαιο ο Καραθεοδωρή αναλύει τον τακτικό προϋπολογισμό του ιδρύματος για το ακαδημαϊκό έτος 1929-1930, ο οποίος ανέρχεται στο ποσό των 28.000.000 δραχμών,¹³² και επισημαίνει ότι κατά την άποψή του, τα πραγματικά έσοδα του Πανεπιστημίου είναι μεγαλύτερα και ανέρχονται περίπου στο ποσό των 35.000.000 δραχμών. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι το ακαδημαϊκό έτος 1929-1930 φοιτούν στο ίδρυμα περίπου 6.000 φοιτητές οι οποίοι πληρώνουν περισσότερες από 3.000 δρχ. έκαστος. Όπως καταλαβαίνουμε προκύπτει ένα πλεόνασμα που κατά τον Καραθεοδωρή θα έπρεπε να διατεθεί για την ανέγερση νέων κτιρίων.¹³³

Παραθέτει λοιπόν τους λόγους που πιστεύει ότι συντελούν στην οικονομική δυσλειτουργία του Πανεπιστημίου. Ο πρώτος λόγος είναι τα χαμηλά διδάκτρα που πληρώνουν οι φοιτητές συγκριτικά με άλλα πανεπιστήμια, όπως για παράδειγμα το Πολυτεχνείο Αθηνών. Επίσης μεγαλύτερη δυσαναλογία υπάρχει στα μέσα διδασκαλίας συγκριτικά με τις πραγματικές ανάγκες. Βρίσκει τελείως ανεπαρκές το ποσό των 2.500.00 δραχμών που χορηγείται για κλινικές, εργαστήρια και αγορά βιβλίων, ενώ τονίζει πως θα έπρεπε να ήταν τουλάχιστον διπλάσιο. Ένας λόγος ακόμα είναι ότι ο προϋπολογισμός εξαρτάται μόνο από τις εισπράξεις από τα διδάκτρα των φοιτητών και αναφέρει:

*«Μια εξυγίανσις του Πανεπιστημίου ουδέποτε θα είναι δυνατή, εάν δεν αποφασίση η πολιτεία να διαθέση τα απολύτως αναγκαία μέσα δια την κανονικὴν λειτουργίαν του ιδρύματος».*¹³⁴

Επίσης εξηγεί πως η οικονομική ενίσχυση του Πανεπιστημίου είναι μια επένδυση που πρέπει να κάνει το κράτος γιατί η αρτιότερη λειτουργία του, θα φέρει αύξηση της παραγωγής, άνθιση της επιστήμης, πρόοδο στον τομέα της υγείας και γενικότερα θα συμβάλει στον πλουτισμό της κοινωνίας. Το μέτρο που προτείνει ο

¹³¹ Καραθεοδωρή Κ., *Η Αναδιοργάνωσις του Πανεπιστημίου...*, ό.π., σ. 7-10.

¹³² Βλ. Παράρτημα, Πίνακας 1.

¹³³ Στο ίδιο, σ. 11.

¹³⁴ Στο ίδιο, σ. 12.

Καραθεοδωρή για την σταθεροποίηση του προϋπολογισμού του Πανεπιστημίου είναι να καταρτισθεί πρόγραμμα για μία τουλάχιστον δεκαετία, στο οποίο θα αναγράφονται τα τακτικά και έκτακτα έξοδα κάθε έτους και το κράτος δεν θα χορηγεί ένα σταθερό ποσό, αλλά θα συμπληρώνει τις ελλείψεις του προϋπολογισμού όπως γίνεται στα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη. Με αυτόν τον τρόπο θα προκύψουν τα ακόλουθα πλεονεκτήματα α) η πολιτεία θα μπορεί να εποπτεύει τη διαχείριση της περιουσίας του Πανεπιστημίου κι έτσι θα αυξηθούν τα εισοδήματα που προέρχονται από αυτή και θα ελαττωθεί το συμπληρωτέο ποσό και β) όταν οι ομογενείς πεισθούν ότι γίνονται σοβαρές προσπάθειες από το κράτος να βοηθήσει το ίδρυμα, θα προσέλθουν πάλι ως δωρητές ωθώντας το Πανεπιστήμιο προς τον εκσυγχρονισμό.¹³⁵

Στο τρίτο κεφάλαιο επισημαίνει τις κτιριακές ανάγκες του Πανεπιστημίου. Το μέγαρο του Πανεπιστημίου, παρότι είναι από τα καλύτερα οικοδομήματα της Αθήνας, είναι ανεπαρκές για να στεγάσει τα περισσότερα μαθήματα, τα οποία ήδη γίνονται εκτός του κτιρίου. Το μέγαρο μπορεί να στεγάσει τις κεντρικές υπηρεσίες και τη διοίκηση του Πανεπιστημίου, στερείται όμως μεγάλων και σύγχρονων αιθουσών διδασκαλίας.¹³⁶

Είναι λοιπόν προφανής η ανάγκη για ανέγερση μεγάλου κτιρίου που θα περιλαμβάνει πολλές αίθουσες για παράδοση και φροντιστηριακές ασκήσεις. Για το λόγο αυτό η διοίκηση του Πανεπιστημίου είχε ήδη αγοράσει την εποχή εκείνη όλες τις οικίες του οικοδομικού τετραγώνου μεταξύ των οδών Ακαδημίας, Σίνα, Σόλωνος και Μασσαλίας. Το μελετώμενο κτίριο υπολογίζεται να κοστίσει γύρω στα 40.000.000 δρχ.. Ο Καραθεοδωρή προτείνει να προστεθεί ένας όροφος ακόμα στο σχεδιαζόμενο κτίριο για να στεγαστεί εκεί η βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου. Η οικοδόμηση αυτού του κτιρίου θα μπορούσε να γίνει σταδιακά. Δηλαδή να χτιστεί αμέσως το μισό κτίριο προς την οδό Σόλωνος και να ακολουθήσει σε δεύτερο χρόνο η ανέγερση του υπόλοιπου μισού.¹³⁷

Μια δεύτερη ανάγκη, για την Ιατρική Σχολή αυτή τη φορά, είναι η ανέγερση μεγάλης κλινικής (χειρουργικής, παθολογικής και μαιευτικής) τουλάχιστον εξακοσίων κλινών. Η δαπάνη για την ανέγερσή της ανέρχεται στο ποσό των

¹³⁵ Καραθεοδωρή Κ., *Η Αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου...*, ό.π., σ. 12.

¹³⁶ Στο ίδιο, σ. 13.

¹³⁷ Στο ίδιο, σ. 14.

80.000.000 δρχ.. Η ανάγκη όμως να μορφώσουμε γιατρούς, τονίζει ο Καραθεοδωρή, είναι τόσο μεγάλη που δεν θα πρέπει καν να σκεφτόμαστε το κόστος για κάτι τέτοιο.

Το τρίτο αναγκαίο κτίριο θα στεγάσει όλα τα φυσιολογικά εργαστήρια (ζωολογίας, βοτανικής, γεωλογίας κ.λπ.) και -αν είναι δυνατόν- και τα μουσεία γεωλογίας, παλαιοντολογίας και ορυκτολογίας. Η ανάγκη, όπως αναφέρει, για την ανέγερση αυτού του κτιρίου είναι πολύ μεγάλη, γιατί επιτέλους έφτασε η στιγμή να υποστηριχθούν οι φυσιολογικές επιστήμες που είχαν παραμεληθεί από την σύσταση ακόμα του ελληνικού κράτους. Η καταλληλότερη τοποθεσία για την ανέγερση αυτού του κτιρίου προτείνεται να είναι το Γουδί και το κόστος ανέρχεται στα 20.000.000 δρχ..¹³⁸

Στις παραπάνω δαπάνες θα πρέπει να προστεθούν άλλα 30.000.000 δρχ. για την αποπεράτωση των ιατρικών εργαστηρίων και τη συμπλήρωση των εγκαταστάσεών τους. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Καραθεοδωρή το συνολικό κόστος της ανέγερσης βασικών εγκαταστάσεων του Πανεπιστημίου ανέρχεται περίπου στα 170.000.000 δρχ., και πάλι όμως το ίδρυμα θα έχει αισθητές ελλείψεις.¹³⁹

Στο τέταρτο κεφάλαιό του ο Καραθεοδωρή κάνει λόγο για τα απαραίτητα μέσα που χρειάζεται να δοθούν στα εργαστήρια για να λειτουργήσουν σωστά. Γι' αυτό χρειάζεται ετήσια πίστωση για αγορά οργάνων και υλικού, καθώς επίσης, πρέπει να αυξηθεί το προσωπικό των επιμελητών και των βοηθών. Στόχος είναι με τα καινούργια εργαστήρια που θα χτιστούν, να αναδιοργανωθεί ριζικά η διδασκαλία έτσι ώστε να ασκούνται επαρκώς όλοι οι φοιτητές σε όλα τα μαθήματα. Για να επιτευχθεί αυτό θα πρέπει και το βοηθητικό προσωπικό να είναι επαρκές ώστε να μην ασχολείται μόνο με τη διδασκαλία, αλλά και με την επιστημονική έρευνα.¹⁴⁰

Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή, στις υπάρχουσες πιστώσεις για την κανονική λειτουργία των εργαστηρίων του Πανεπιστημίου θα πρέπει να προστεθεί ένα εξίσου σημαντικό ποσό που θα περιλαμβάνει την αύξηση μισθών του υπάρχοντος προσωπικού, καθώς και τη δαπάνη που θα προκύψει από την αύξηση του προσωπικού. Η αύξηση των δαπανών των

¹³⁸ Καραθεοδωρή Κ., *Η Αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου...*, ό.π., σ. 13-16.

¹³⁹ Όπως για παράδειγμα το εργαστήριο της Φυσικής στεγάζεται στο Χημείο, ενώ θα έπρεπε να λειτουργεί αυτόνομα.

¹⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 16.

εργαστηρίων δεν είναι απαραίτητο να γίνει άπαξ διότι δεν έχουν αποπερατωθεί ακόμη όλα τα εργαστήρια. Γι' αυτό προτείνει η αύξηση να δοθεί σταδιακά μέσα στα δέκα έτη που έχει θέσει ως χρονικό περιθώριο για την εξυγίανση του Πανεπιστημίου.¹⁴¹

Στο πέμπτο κεφάλαιο του υπομνήματός του ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή καταπιάνεται με το ζήτημα της πανεπιστημιακής βιβλιοθήκης γράφοντας χαρακτηριστικά:

*«Η ίδρυσις μιας πανεπιστημιακής βιβλιοθήκης πρέπει να θεωρηθή ως εν των ζητημάτων, τα οποία αφορώσιν όχι μόνον εις την εξυγίανσιν του Πανεπιστημίου αυτού καθ' εαυτό, αλλά και εις την εν γένει πρόοδον της ελληνικής επιστήμης».*¹⁴²

Από το 1842 η βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου στεγαζόταν μαζί με την Εθνική Βιβλιοθήκη,¹⁴³ γεγονός το οποίο επιθυμούσε να αλλάξει ο Καραθεοδωρή, χωρίζοντας τις δύο βιβλιοθήκες και αναβαθμίζοντας τη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου σε σύγχρονη και ενημερωμένη επιστημονική βιβλιοθήκη. Για να το πετύχει αυτό προτείνει να υπάρχει έλεγχος στον δανεισμό των βιβλίων και να οργανωθεί ο εξοπλισμός των εργαστηρίων με τα κατάλληλα συγγράμματα. Επίσης προτείνει να υπάρχει μια κεντρική υπηρεσία που θα είναι υπεύθυνη για τα βιβλία που βρίσκονται σε όλα τα κτίρια του Πανεπιστημίου. Ακόμη πιστεύει ότι είναι απαραίτητο να είναι ο κατάλογος των βιβλίων εύχρηστος και προσιτός στο κοινό ώστε ο κάθε μελετητής να γνωρίζει με ασφάλεια αν το βιβλίο που θέλει είναι διαθέσιμο στη βιβλιοθήκη. Για να οργανωθεί καλύτερα η νέα βιβλιοθήκη προτείνει να σταλούν στην Αμερική κάποιοι νέοι – χωρίς να διευκρινίζει τα κριτήρια επιλογής αυτών – ώστε να σπουδάσουν την επιστήμη της βιβλιοθηκονομίας.¹⁴⁴

Τέλος, το σπουδαιότερο όλων είναι να χορηγηθεί ένα σημαντικό ποσό, όχι χαμηλότερο από 2.000.000 δρχ., για τον εμπλουτισμό της πανεπιστημιακής βιβλιοθήκης με καινούργια βιβλία. Όσον αφορά στο κτίριο της βιβλιοθήκης αναφέρει ότι μέχρι να αποπερατωθεί το προβλεπόμενο κτίριο μεταξύ των οδών Ακαδημίας και

¹⁴¹ Καραθεοδωρή Κ., *Η Αναδιοργάνωσις του Πανεπιστημίου...*, ό.π., σ. 16-17.

¹⁴² Στο ίδιο, σ. 17.

¹⁴³ Αρχικά η βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου ήταν ανεξάρτητη όμως το 1842 η Εθνική Βιβλιοθήκη με 35.000 τόμους στη συλλογή της και η Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Αθήνας με 15.000 τόμους στη συλλογή της, ενοποιήθηκαν και συστεγάστηκαν.

¹⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 18-19.

Σόλωνος, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί το υπόγειο του Χημείου που στεγάζει τους σκελετούς της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου της Σμύρνης με 60.000 τόμους.

Η ανεπάρκεια των διδακτικών βιβλίων, ένας από τους κυριότερους λόγους που υστερεί η διδασκαλία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, όπως υποστηρίζει, τον απασχολεί στο έκτο κεφάλαιο του υπομνήματός του. Η συνήθης πρακτική της εποχής εκείνης ήταν οι περισσότεροι καθηγητές να εκδίδουν ίδια δαπάνη τα συγγράμματά τους και να τα πωλούν απευθείας στους φοιτητές. Εμφανίζεται, λοιπόν, επιτακτική η ανάγκη για ενιαία οργάνωση της εκτύπωσης, της έκδοσης, αλλά και της σύνταξης των βιβλίων. Το καλύτερο θα ήταν κατά την κρίση του να συμβάλει το ίδιο το πανεπιστήμιο στην έκδοση των βιβλίων. Προτείνει να συσταθεί μια ολιγομελής επιτροπή που θα ανέθετε σε ορισμένους καθηγητές τη συγγραφή βιβλίων ή τη μετάφραση ξένης βιβλιογραφίας σύμφωνα με τις υπάρχουσες ανάγκες. Δηλαδή, προβλέπεται από τον Καραθεοδωρή, να ληφθούν υπόψη τα υπάρχοντα βιβλία για να μη γίνει διπλή δουλειά και να προγραμματιστεί η έκδοση των εγχειριδίων που επείγουν περισσότερο ώστε εντός λίγων ετών να έχουν συμπληρωθεί τα σοβαρότερα κενά.¹⁴⁵

Στο έβδομο κεφάλαιο ο Καραθεοδωρή ασχολείται με τη διδασκαλία και τις εξετάσεις. Μέχρι τότε η εκπαίδευση των φοιτητών στηριζόταν αποκλειστικά στις παραδόσεις και αυτό οδηγούσε σε ένα πολύπλοκο σύστημα εξετάσεων βασισμένο στην από καθέδρα διδασκαλία. Η πρόταση του Καραθεοδωρή είναι να αφιερώνεται περισσότερος χρόνος στις φροντιστηριακές και εργαστηριακές ασκήσεις οι οποίες θα βαθμολογούνται συνεχώς, μέτρο το οποίο εκτός από αποτελεσματικότερο για τη μάθηση θα βοηθούσε και στην απλοποίηση των τμηματικών εξετάσεων.¹⁴⁶

Επίσης υπάρχουν μαθήματα στα οποία οι άριστοι φοιτητές θα μπορούσαν να απαλλαγούν από τις εξετάσεις στο τέλος του πανεπιστημιακού έτους και άλλα που θα μπορούσε να περιοριστεί η εξεταστέα ύλη. Θα μπορούσε ακόμη, να θεσπιστεί οι τμηματικές εξετάσεις να μην επεκτείνονται πέραν των τεσσάρων μαθημάτων. Τέλος, προτείνει να καταρτισθεί αναλυτικό πρόγραμμα με την εξεταστέα ύλη που θα τηρείται και θα βοηθήσει έτσι στην απλοποίηση των εξετάσεων. Το πρόγραμμα θα

¹⁴⁵ Καραθεοδωρή Κ., *Η Αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου...*, ό.π., σ. 20-21.

¹⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 21-22.

καθορίζει και αυστηρότερο έλεγχο των φροντιστηριακών ασκήσεων και αυστηρότερες εξετάσεις εν γένει.¹⁴⁷

Ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή συνεχίζει τις προτάσεις του, για τον αριθμό των φοιτητών και το ποσό των διδάκτρων στο όγδοο κεφάλαιο. Κατά το ακαδημαϊκό έτος 1928-1929 το σύνολο των φοιτητών του πανεπιστημίου ήταν 6.040 φοιτητές. Ο Καραθεοδωρή πιστεύει ότι ο αριθμός αυτός υπερβαίνει κατά πολύ τις δυνατότητες του Πανεπιστημίου Αθηνών το οποίο ακόμα και όταν συμπληρωθούν όλα τα εργαστήρια και οι βιβλιοθήκες και τα παραρτήματά του δεν θα είναι σε θέση να μορφώσει περισσότερους από τους μισούς φοιτητές που φοιτούν την εποχή εκείνη. Προτείνει, λοιπόν, ο αριθμός των φοιτητών να περικοπεί στο μισό και σύμφωνα με τους υπολογισμούς του ο αριθμός αυτός θα πρέπει να ανέρχεται σε 2.850 φοιτητές. Προτείνει μάλιστα, ο περιορισμός αυτός να γίνει με θέσπιση αυστηρότερων εισιτηρίων εξετάσεων. Επίσης η γνώση μίας ξένης γλώσσας θα ήταν απαραίτητη κατά την άποψή του.¹⁴⁸

Η μείωση του αριθμού των φοιτητών στο μισό θα δημιουργούσε «τρύπα» στα οικονομικά του ιδρύματος, γι' αυτό προτείνει τον διπλασιασμό των διδάκτρων. Πιστεύει ότι το ποσό που δίνεται ως δίδακτρα 200 δρχ. είναι πολύ μικρό για την οικονομική δυνατότητα των περισσότερων φοιτητών, και θα ήταν εύκολο το ποσό αυτό να διπλασιαστεί. Υπάρχει, όμως, μέριμνα και για τους άπορους φοιτητές, οι οποίοι θα μπορούν να απαλλαγούν από την πληρωμή διδάκτρων με την προϋπόθεση της αριστείας στις εξετάσεις.¹⁴⁹

Στο ένατο κεφάλαιο του έργου του, ο Καραθεοδωρή καταπιάνεται με το διδακτικό προσωπικό. Θεωρεί ότι ο μισθός του διδακτικού προσωπικού είναι πολύ μικρός σε σχέση με τους μισθούς των καθηγητών στα πανεπιστήμια των υπόλοιπων κρατών. Προτείνει λοιπόν το διπλασιασμό του μισθού των καθηγητών έτσι ώστε να φτάσει τις 18.000 δρχ. το μήνα. Για να μην επιβαρυνθεί ο προϋπολογισμός, όμως, θεωρεί σκόπιμο η αύξηση αυτή να γίνει σταδιακά, δηλαδή να αυξηθεί αρχικά ο οργανικός μισθός των καθηγητών ούτως ώστε να φτάσει τις 10.000 δρχ. και στη συνέχεια να δοθεί ένα επιμίσθιο στους καθηγητές που δεν έχουν άλλη απασχόληση πέρα από τη διδασκαλία στο πανεπιστήμιο. Το επιμίσθιο αυτό μπορεί να αυξάνεται

¹⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 21-23.

¹⁴⁸ Καραθεοδωρή Κ., *Η Αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου...*, ό.π., σ. 23.

¹⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 23-25.

σταδιακά, ξεκινώντας από τις 2.000 δρχ. κατά το δεύτερο έτος του προτεινόμενου προγράμματος, φτάνοντας τις 4.000 δρχ. στο τρίτο έτος, τις 6.000 δρχ. στο τέταρτο έτος και ούτω καθ' εξής.¹⁵⁰

Όπως γίνεται αντιληπτό, οι καθηγητές οι οποίοι εξασκούν επάγγελμα (π.χ. γιατροί, δικηγόροι) ή έχουν άλλη θέση και λαμβάνουν μισθό, δεν θα λαμβάνουν το επιμίσθιο. Σε περίπτωση όμως, που αποφασίσουν να παραιτηθούν από το επάγγελμά τους, ο Καραθεοδωρή προτείνει να λαμβάνουν 2.000 δρχ. επιμίσθιο το πρώτο έτος μετά την παραίτησή τους και 6.000 δρχ. κατά το τρίτο έτος μετά την παραίτησή τους. Με αυτό το μέτρο επιτυγχάνεται πρώτον οι καθηγητές των θεωρητικών μαθημάτων να αφιερωθούν στην εργασία τους στο Πανεπιστήμιο και δεύτερον οι κενές έδρες να μπορούν να συμπληρωθούν από νέους επιστήμονες που σήμερα στρέφονται προς άλλα επαγγέλματα.¹⁵¹

Στο σύνολο του προϋπολογισμού η δαπάνη της αύξησης των μισθών των καθηγητών υπολογίζεται να ανέλθει σε 2.000.000 δρχ. το πρώτο έτος, σε 4.000.000 δρχ. το δεύτερο έτος, σε 6.000.000 δρχ. το τρίτος έτος και σε 8.000.000 δρχ. το τέταρτο και τα ακόλουθα έτη. Σαφώς θα υπάρξει μείωση στη δαπάνη όταν θα συμπτυχθούν έδρες από διάφορες σχολές.¹⁵²

Στο σημείο αυτό ο Καραθεοδωρή εκφράζει την άποψη πως θα πρέπει να γίνει αναθεώρηση των τακτικών εδρών του Πανεπιστημίου, μειώνοντας τον αριθμό τους. Κάνει λόγο για συγχώνευση εδρών, φέρνοντας σαν παράδειγμα τη Φυσικομαθηματική Σχολή που είχε δύο έδρες γεωμετρίας, δύο έδρες αναλύσεως και μία έδρα θεωρητικής και φυσικής μηχανικής. Πιστεύει πως θα έπρεπε να συγχωνευτούν σε τρεις έδρες και να ονομαστούν απλά «έδρες μαθηματικών».¹⁵³

Σε αντίθεση με τον αριθμό των τακτικών καθηγητών που θα πρέπει να μειωθεί, ο αριθμός των έκτακτων καθηγητών και των υφηγητών θα έπρεπε να αυξηθεί. Για να γίνει αυτό θα πρέπει να ληφθούν μια σειρά από μέτρα όπως: α) να δοθεί επιμίσθιο στους υφηγητές, β) να θεσπιστεί ότι η θητεία των επιμελητών δεν ανανεώνεται αν δεν είναι ο επιμελητής συγχρόνως και υφηγητής του Πανεπιστημίου

¹⁵⁰ Καραθεοδωρή Κ., *Η Αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου...*, ό.π., σ. 26.

¹⁵¹ Στο ίδιο, σ. 27.

¹⁵² Στο ίδιο, σ. 27.

¹⁵³ Στο ίδιο, σ. 28.

και γ) να προτιμώνται οι υφηγητές στις εκλογές των έκτακτων και τακτικών καθηγητών.¹⁵⁴

Ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή στο δέκατο κεφάλαιό του καταπιάνεται με το ζήτημα της διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Όπως αναφέρει, μεγάλο μέρος του διδακτικού προσωπικού απορροφάται σε διοικητικά καθήκοντα και όλες οι σχολές συνέρχονται μία φορά την εβδομάδα σε πολύωρες συνεδριάσεις χωρίς να υπάρχει πραγματικός λόγος. Θεωρεί ότι μία συνεδρίαση το μήνα για κάθε σχολή είναι αρκετή για να διεξαχθούν όλες οι υποθέσεις. Φυσικά απαραίτητη προϋπόθεση για να πραγματοποιηθεί μία συνεδρίαση είναι η γνωστοποίηση του λόγου που αυτή συγκαλείται.¹⁵⁵

Τα ίδια βέβαια ισχύουν και για τη Σύγκλητο του Πανεπιστημίου, η οποία δεν χρειάζεται να συγκαλείται για τα ελαφρότερα πειθαρχικά παραπτώματα, καθώς αυτά θα μπορούσαν να διευθετηθούν από τον Πρύτανη και έναν καθηγητή της Νομικής Σχολής, αλλά μόνο για τα παραπτώματα που επιφέρουν αποβολή για ολόκληρα έτη ή επ' αόριστον από το Πανεπιστήμιο.

Για την καλύτερη λειτουργία του Πανεπιστημίου Αθηνών και για να πετύχει το δεκαετές πρόγραμμα της αναδιοργάνωσης και εξυγίανσής του θα πρέπει, όπως αναφέρει, να ληφθούν πολύ ριζικότερα μέτρα. Το αποτελεσματικότερο, όμως, από αυτά τα μέτρα κατά την άποψή του είναι να ανατεθεί η εποπτεία όλων των ζητημάτων του Πανεπιστημίου σε ένα ολιγομελές *συμβούλιο* για τη μεταβατική περίοδο. Το συμβούλιο θα αποτελείται από τρία εξέχοντα πρόσωπα, ικανά να κρίνουν όλα τα θέματα αμερόληπτα. Το ένα από τα πρόσωπα αυτά θα υπεδεικνύετο από τη γενική συνέλευση των καθηγητών και χωρίς κατ' ανάγκη να ανήκει στο διδακτικό προσωπικό του πανεπιστημίου. Δεν κάνει λόγο για τα άλλα δύο πρόσωπα. Το συμβούλιο θα συνεργάζεται με τον επίτροπο της Κυβέρνησης, έχοντας και οι δύο εξ αρχής καθορισμένες δικαιοδοσίες. Μεταξύ των ζητημάτων που θα αναλάμβανε το συμβούλιο θα ήταν η εποπτεία επί της διαχείρισης της περιουσίας του Πανεπιστημίου, η σύνταξη του ετήσιου προϋπολογισμού, η εποπτεία επί της

¹⁵⁴ Στο ίδιο, σ. 25-29.

¹⁵⁵ Καραθεοδωρή Κ., *Η Αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου...*, ό.π., σ. 29.

ανοικοδόμησης των νέων κτιρίων και ο έλεγχος των εν γένει δαπανών του Πανεπιστημίου.¹⁵⁶

Το θέμα της εκλογής των καθηγητών απασχολεί τον Καραθεοδωρή στο ενδέκατο κεφάλαιό του υπομνήματός του. Σύμφωνα με την ισχύουσα διαδικασία οι ενδιαφερόμενοι υπέβαλαν την υποψηφιότητά τους κατόπιν πρόσκλησης, δημοσιευμένης στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Στη συνέχεια μία ολιγομελής επιτροπή αναλάμβανε τη σύνταξη ενός υπομνήματος το οποίο περιελάμβανε τα προσόντα των διαφόρων υποψηφίων και με βάση αυτό το υπόμνημα η Σχολή έπαιρνε την τελική της απόφαση. Κατόπιν, τα πρακτικά της εκλογής και η κρίση της επιτροπής δημοσιεύονται, γεγονός που θεωρεί ο Καραθεοδωρή ότι δυσχεραίνει το έργο της Σχολής. Πιστεύει πως, ούτε η Σχολή μπορεί να γνωμοδοτήσει απερίφραστα για την καταλληλότητα ενός υποψηφίου, ούτε κάποιος ξένος επιστήμονας θα γράψει γνωμοδότηση από τη στιγμή που όλα αυτά θα δοθούν στη δημοσιότητα, με αποτέλεσμα να παρατηρείται το φαινόμενο η εκλογή των καθηγητών να μη στηρίζεται σε αντικειμενικές κρίσεις, αλλά να επαφίεται στην τύχη πολλές φορές.¹⁵⁷

Οι προτάσεις του Καραθεοδωρή για τη λύση των ανωτέρω ζητημάτων είναι αφενός να καθιερωθεί η λήψη, από μία *επιτροπή*, πληροφοριών από ξένους, διεθνούς κύρους επιστήμονες για τους εκάστοτε υποψηφίους, χωρίς όμως, να δεσμεύεται το πανεπιστήμιο από αυτές τις γνωμοδοτήσεις και αφετέρου να μη δημοσιεύεται ολόκληρο το υπόμνημα της *επιτροπής*, αλλά μόνο το συμπέρασμα και η αιτιολογία του. Τέλος, οι γνωμοδοτήσεις δεν θα πρέπει να αρκούνται σε ένα συστατικό σημείωμα από κάποιον φίλο ή παλιό καθηγητή των υποψηφίων, αλλά να περιέχουν μια εμπειριστατωμένη άποψη για τον υποψήφιο.

Επιπλέον, ο Καραθεοδωρή προτείνει να υπάρξει αλλαγή στο σύστημα που ρύθμιζε τις καθηγητικές έδρες. Με βάση τον ισχύοντα κανονισμό, η κάθε Σχολή προτείνει την ίδρυση και την κατάργηση των καθηγητικών εδρών και η διαδικασία για την πλήρωση μίας κενής έδρας ή για την ίδρυση μίας νέας τίθεται αμέσως σε ισχύ. Με αυτόν τον τρόπο η πολιτική της ανανέωσης του διδακτικού προσωπικού όλων των Σχολών εξαρτάται καθαρά από την θέληση των ίδιων των Σχολών. Το θέμα αυτό αποτελεί μείζον θέμα από την εποχή του Χ. Τρικούπη και τις απόπειρες

¹⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 29-31.

¹⁵⁷ Καραθεοδωρή Κ., *Η Αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου...*, ό.π., σ. 31.

εκσυγχρονισμού.¹⁵⁸ Εξαιτίας αυτού, όπως αναφέρει, πολλές φορές διεπράχθησαν αποκλίσεις από τη νομοθεσία και διάφορα ατοπήματα προκειμένου να ικανοποιηθεί το προσωπικό συμφέρον.¹⁵⁹

Ο ίδιος προτείνει να έχουν οι Σχολές μόνο το δικαίωμα να εκφέρουν γνώμη για την ίδρυση ή κατάργηση μίας έδρας, ενώ η τελική απόφαση κατά την γνώμη του θα έπρεπε να λαμβάνεται από ένα συμβούλιο το οποίο θα έχει πλήρη γνώση των θεμάτων του πανεπιστημίου. Αυτόν τον ρόλο θα μπορούσε να παίζει είτε η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου, είτε κατά τη μεταβατική περίοδο, το *συμβούλιο* το οποίο αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιό του. Το ίδιο θα πρέπει να συμβεί, όπως τονίζει και με την εκλογή καθηγητών. Δηλαδή η εκλογή ενός καθηγητή σε μια έδρα δεν θα πρέπει να καθορίζεται από τις Σχολές, αλλά να εξαρτάται και αυτή από το εν λόγω *συμβούλιο* ή τη Σύγκλητο. Επίσης, οι διατάξεις ως προς τον χρόνο πλήρωσης μιας έδρας θα πρέπει να γίνουν ελαστικότερες και να επιταχύνεται ή να επιβραδύνεται η διαδικασία προς όφελος του Πανεπιστημίου.¹⁶⁰

Στο τελευταίο κεφάλαιο των προτάσεών του ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή καταπιάνεται με το σχέδιο του προϋπολογισμού του δεκαετούς προγράμματος που προτείνει για την αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου. Πριν την κατάρτιση των πινάκων του προϋπολογισμού, δίνει ορισμένες διευκρινήσεις για τη συντήρηση του νέου νοσοκομείου και την ανέγερση των διάφορων κτιρίων.¹⁶¹

Όσον αφορά στη συντήρηση του νέου νοσοκομείου δυναμικότητας 600 κλινών, οι 200 θα είναι επί πληρωμή και τα έσοδα από αυτές θα διατίθενται για τη συντήρηση άλλων 100 κλινών. Υπολείπονται 300 κλίνες, η κάθε μία εκ των οποίων χρειάζεται 30.000 δρχ. το έτος για να συντηρηθεί. Οπότε τα ετήσια έξοδα φτάνουν τα 9.000.000 δρχ. μετά την αποπεράτωση ολόκληρου του νοσοκομείου κατά το όγδοο έτος του προγράμματος.¹⁶²

Όσον αφορά στις έκτακτες δαπάνες που απαιτούνται για την ανέγερση των διάφορων κτιρίων, ο Καραθεοδωρή είχε υπολογίσει δεκαετές τοκοχρεολύσιο προς 10% για την ανέγερση των νέων κλινικών και των φυσιοδιφικών εργαστηρίων, τα

¹⁵⁸ Βλ. κεφάλαιο 1.1

¹⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 33.

¹⁶⁰ Καραθεοδωρή Κ., *Η Αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου...*, ό.π., σ. 31-35.

¹⁶¹ Στο ίδιο, σ. 35.

¹⁶² Στο ίδιο, σ. 35.

οποία υπολογίζεται να αρχίσουν να χτίζονται κατά το δεύτερο έτος του προγράμματος. Γενικότερα, ως μέσο χρόνο αποπεράτωσης του εκάστοτε κτιρίου υπολογίζει να είναι τα δύο χρόνια. Έτσι, το δεύτερο μισό του κτιρίου στην οδό Ακαδημίας προβλέπεται να χτιστεί κατά το τέταρτο και πέμπτο έτος του προγράμματος.¹⁶³

Στο σημείο αυτό ο Καραθεοδωρή δημοσιεύει τους αναλυτικούς πίνακες¹⁶⁴ όπου κατανέμονται τα τακτικά και τα έκτακτα έξοδα του Πανεπιστημίου ανά έτος. Για τα έσοδα του Πανεπιστημίου αναφέρει ότι, αν λάβουμε υπόψη και την ελάττωση του αριθμού των φοιτητών, θα ανέρχονται σε τριάντα πεντέμισι εκατομμύρια δραχμές το πρώτο έτος, τριάντα δύο το δεύτερο έτος, τριάντα μισό το τρίτο έτος και είκοσι εννέα για τα επόμενα έτη. Από τα ανωτέρω, προκύπτει προβλεπόμενο έλλειμμα ανά έτος, το οποίο αναλύει σε έναν τρίτο πίνακα.¹⁶⁵ Στη συνέχεια, υπολογίζει ποιο είναι το ποσό που θα πρέπει να χορηγεί το κράτος στο Πανεπιστήμιο κάθε έτος προκειμένου να καλυφθεί το έλλειμμα και να επιτευχθεί η πλήρης εξυγίανση του ιδρύματος, υπολογίζοντας ωστόσο, τα 5.000.000 που δαπανά ήδη το κράτος και ότι το Πανεπιστήμιο έχει παρακαταθήκη 30.000.000 δρχ.. Έτσι καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το ποσό που θα πρέπει να χορηγεί το κράτος ανέρχεται σε: 20.000.000 δρχ. κατά το 1^ο και 2^ο έτος του προγράμματος, 25.000.000 δρχ. κατά το 3^ο έτος του προγράμματος, 30.000.000 δρχ. κατά το 4^ο και 5^ο έτος του προγράμματος, 32.000.000 δρχ. κατά το 6^ο και 7^ο έτος του προγράμματος, 38.000.000 δρχ. κατά τα ακόλουθα έτη.¹⁶⁶

Ολοκληρώνοντας τις προτάσεις του, εκφράζει την άποψη ότι το ποσό των 38.000.000 δρχ. δεν είναι υπέρογκο, ιδιαίτερα αν συγκριθεί με άλλες δαπάνες του κράτους ή με τις ωφέλειες που θα έχει το κράτος από την παραγωγή επιστημόνων.¹⁶⁷

Ωστόσο, το υπόμνημα αυτό αφορούσε μόνο το Πανεπιστήμιο Αθηνών και όχι το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Αυτό, όμως, δε σημαίνει σε καμία περίπτωση ότι είχε λιγότερη σημασία γι' αυτόν το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ή ότι δεν εργάστηκε γι' αυτό. Κατά τους μήνες Σεπτέμβριο και Οκτώβριο του 1930 ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή επισκέπτεται το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και δίνει στο Πρυτανικό

¹⁶³ Στο ίδιο, σ. 35.

¹⁶⁴ Βλέπε παράρτημα, Πίνακες 2 και 3.

¹⁶⁵ Βλέπε παράρτημα, Πίνακας 4.

¹⁶⁶ Καραθεοδωρή Κ., *Η Αναδιοργάνωσις...*, ό.π., σ. 36-38.

¹⁶⁷ Στο ίδιο, σ. 39.

Συμβούλιο βασικές κατευθυντήριες γραμμές για τα προγράμματα σπουδών, για την εκλογή καθηγητών, για την εκπόνηση εσωτερικού κανονισμού, για τις αρμοδιότητες των διαφόρων συμβουλίων και για την αντιμετώπιση του κομματισμού μεταξύ των φοιτητών του Πανεπιστημίου¹⁶⁸:

*«...Ακολουθώντας λαμβάνων τον λόγον ο κ. Καραθεοδωρή λέγει εν πρώτοις κατά την γνώμην του ο οργανικός νόμος του Πανεπιστημίου δέον να περιέχει γενικάς μόνον διατάξεις ως γίνεται εν Γερμανία, ένθα αι λεπτομέρειαι δεν κανονίζονται ουδέ καν δια διατάγματος αλλά δι' απλής αποφάσεως της Συγκλήτου, εγκρινομένης παρά του Υπουργού. Κατακρίνει δε τον οργανισμόν του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο οποίος μεριμνά περί όλων των πραγμάτων, καθορίζων λ.χ. και τας λεπτομέρειας του τρόπου των συνεδρίων της Συγκλήτου... Συνηγορεί είτα υπέρ της αντικαταστάσεως του Ν. 3341 διότι λέγει, ο νομοθέτης του 1925 περιέλαβε εν τω οργανικώ νόμω του Πανεπιστημίου μας ολίγας μεν διατάξεις, αλλά τας λεπτομέρειας ώρισεν ότι θέλωσιν κανονίσει διατάγματα, εφ' άπαξ εκδιδόμενα ούτως ώστε σήμερον δια πάσαν προποποίησιν αυτών απαιτείται έκδοσις Νόμου. Πλήν τούτου ο Ν. 3341 περιέλαβεν διατάξεις αίτινες θα έπρεπε να μη αναγράφονται εν τω Νόμω και αντιθέτως παρέλειψεν να περιλάβει άλλας θεμελιώδεις διατάξεις. Είτα ο κ. Στεφανίδης ερωτά τον κ. Καραθεοδωρή εάν θα συντάξη ιδιαίτερον υπόμνημα περί του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ο κ. Καραθεοδωρή λέγει ότι τούτο εξαρτάται εκ της περαιτέρω μελέτης των ζητημάτων του Πανεπιστημίου τούτου».*¹⁶⁹

3.2 Προεργασία για το νέο Οργανισμό

Στην προσπάθεια της Κυβέρνησης να δρομολογηθούν αλλαγές στα Πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης, ο τότε υπουργός Παιδείας Γεώργιος Παπανδρέου, θα συγκροτήσει το 1930 δύο Επιτροπές με στόχο να μελετήσουν τα ζητήματα της Ανώτατης Εκπαίδευσης και να προτείνουν τις απαραίτητες αλλαγές. Η πρώτη Επιτροπή απαρτιζόταν κυρίως από οικονομολόγους και είχε την αποστολή να καταγράψει την περιουσιακή κατάσταση του Πανεπιστημίου και να προτείνει τρόπους για την προσφορότερη διαχείρισή της. Η Επιτροπή αυτή απαρτιζόταν από τους Δ. Μάξιμο (Οικονομολόγο), Ε. Τσουδερό (Διοικητή της Τράπεζας της

¹⁶⁸ Σπανδάγος Ε., *Η ζωή...*, ό.π., σ. 65.

¹⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 66.

Ελλάδος), Ε. Πετιμεζά (Καθηγητή Εμπορικού Δικαίου) και Κ. Βαρβαρέσο (Καθηγητή Πολιτικής Δικονομίας). Η Επιτροπή παρέδωσε την έκθεσή της το Δεκέμβριο του 1930, η οποία περιείχε αναλυτική περιγραφή όλων των περιουσιακών στοιχείων του Πανεπιστημίου. Η Επιτροπή προχώρησε σε προτάσεις για την καλύτερη αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας, ανάμεσα στις οποίες ήταν η πώληση ορισμένων ακινήτων και η σύναψη δανείου για να προχωρήσει το ίδρυμα στην οικοδόμηση νέων πανεπιστημιακών κτιρίων, ώστε να αυξηθούν τα έσοδά του.¹⁷⁰

Η δεύτερη Επιτροπή ιδρύεται στις 26 Ιουνίου 1930 με αντικείμενο την ανασυγκρότηση και μεταρρύθμιση της Ανώτατης Εκπαίδευσης μελετώντας θεσμικές ρυθμίσεις για το Πανεπιστήμιο. Την Επιτροπή αυτή αποτελούσαν οι Δ. Παππούλιας (Καθηγητής Αστικού Δικαίου και Πρύτανης του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης το 1932), Κ. Καραθεοδωρή (Καθηγητής Μαθηματικών στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου), ο Γενικός Γραμματέας του Πανεπιστημίου Αθηνών και ο Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας.¹⁷¹ Το προσχέδιο του νόμου που θα εκδώσει η επιτροπή αυτή βασίζεται κατά κύριο λόγο στις υποδείξεις του Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή όπως αυτές διατυπώθηκαν στο υπόμνημα που ο ίδιος είχε υποβάλει στην κυβέρνηση στις 15 Ιουλίου 1930¹⁷² και οι οποίες, στην πλειονότητά τους θα υιοθετηθούν και θα περιληφθούν στον σχετικό νόμο που θα ψηφιστεί τον επόμενο χρόνο.

Η ελληνική κυβέρνηση τον Οκτώβριο του 1931, με τον νόμο 5143/17-7-1931, ΦΕΚ 213, διόρισε τον Καραθεοδωρή στη θέση του Κυβερνητικού Επιτρόπου στα Πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης.¹⁷³ Ο ίδιος είχε αρνηθεί στο παρελθόν να διοριστεί Πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών, επειδή αυτός ο διορισμός θα καταστρατηγούσε την παράδοση της εκλογής του πρύτανη από το καθηγητικό σώμα. Ο διορισμός στη θέση του Κυβερνητικού Επιτρόπου όμως, δίνει στον Καραθεοδωρή

¹⁷⁰ Γαβρόγλου Κ. –Καραμανωλάκης Β. – Μπάρκουλα Χ., *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών...*, ό.π., σ. 218.

¹⁷¹ Θα πρέπει να επισημανθεί ότι και μόνο από τη σύνθεση της Επιτροπής προκύπτει ότι η κυβέρνηση θέλει να προωθήσει τις απόψεις του Καραθεοδωρή και να τις επιβάλλει και με την έγκριση των καθηγητών του Πανεπιστημίου. Αυτό δείχνουν ξεκάθαρα η συμμετοχή του ίδιου του Καραθεοδωρή καθώς και του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Παιδείας, έμπιστου ανθρώπου του Παπανδρέου, επομένως φαίνεται να υπάρχει ξεκάθαρη πολιτική τοποθέτηση. Ο Δ. Παππούλιας είχε επιλεγεί προφανώς επειδή συμμετείχε σε όλες τις επιτροπές που είχαν συσταθεί από το 1913 για την αναμόρφωση του οργανισμού του 1911 και ήταν ουσιαστικά ο συντάκτης του οργανισμού του 1922. Δε θα ήταν λοιπόν παράλογο να θεωρήσουμε ότι τύγχανε της πλήρους εμπιστοσύνης των τακτικών καθηγητών.

¹⁷² Μπουζάκης Σ., *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση...*, ό.π., σ. 18-19.

¹⁷³ Γεωργιάδου Μ., *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 534-536.

το αξίωμα του Πρύτανη και το δικαίωμα να συμμετέχει στις συνεδριάσεις όλων των συμβουλίων των Πανεπιστημίων. Στις 3 Ιουνίου 1931 ο τότε υπουργός Παιδείας Γεώργιος Παπανδρέου υπέβαλε στη Βουλή των Ελλήνων¹⁷⁴ σχέδιο νόμου «Περί συστάσεως θέσεως κυβερνητικού επιτρόπου παρά τοις Πανεπιστημίοις Αθηνών και Θεσσαλονίκης». Η έκθεση κατατέθηκε στη Βουλή στις 10 Ιουνίου 1931 και την επόμενη κιόλας μέρα άρχισε η συζήτηση με τον Γ. Παπανδρέου να προτείνει τον Κωνσταντίνο Καραθεοδωρή στη θέση του Κυβερνητικού Επιτρόπου λέγοντας:

*«Πρόκειται περί του κ. Καραθεοδωρή, δια να είναι η φωτογραφία πλήρης. Θεωρούμεν δε το γεγονός ευτυχές δια τα Πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης, διότι Έλλην επιστήμων, ο οποίος τιμά το ελληνικόν όνομα εις την ξένην, έστερξε να προσφέρει τα φώτα του προς την πατρίδα του».*¹⁷⁵

Το κείμενο του νόμου 5143 για τον Κυβερνητικό Επίτροπο όριζε τα εξής: 1) την εποπτεία των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων Αθηνών και Θεσσαλονίκης αναλαμβάνει ο Κυβερνητικός Επίτροπος, 2) ο Κυβερνητικός Επίτροπος θα οριστεί με διάταγμα και μπορεί να είναι πρώην υπουργός ή σύμβουλος της Επικρατείας ή τακτικός καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών ή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ή έλληνας καθηγητής σε πανεπιστήμιο του εξωτερικού, 3) ο Κυβερνητικός Επίτροπος εξομοιώνεται ως προς το βαθμό και τις αποδοχές με τον Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών, 4) οι αποδοχές του Κυβερνητικού Επιτρόπου, εφόσον πρόκειται για καθηγητή ξένου πανεπιστημίου, δύνανται να καθορίζονται με σύμβαση μεταξύ αυτού και του Υπουργείου και βαρύνουν εξίσου τον προϋπολογισμό του Πανεπιστημίου Αθηνών και του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 5) καθήκον του Κυβερνητικού Επιτρόπου είναι να παρακολουθεί την εφαρμογή των πανεπιστημιακών νόμων συμμετέχοντας στις γενικές συνελεύσεις και σε όλες γενικά τις επιτροπές των Πανεπιστημίων και να υποβάλλει εκθέσεις στον Υπουργό Παιδείας και να γνωμοδοτεί για όλα τα σχετικά ζητήματα που αφορούν τα Πανεπιστήμια, 6) άδεια απουσίας μπορεί να λάβει μόνο από τον Υπουργό Παιδείας, 7) ο Κυβερνητικός Επίτροπος μπορεί να διδάξει στα Πανεπιστήμια προαιρετικά μαθήματα της ειδικότητάς του, 8) εδρεύει μεν στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, διατηρεί δε και γραφείο στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 9) τα Πανεπιστήμια οφείλουν να διαθέσουν στον Κυβερνητικό

¹⁷⁴ Περίοδος Β΄, Σύνοδος Γ΄, συνεδρίαση 86

¹⁷⁵ Εφημερίδα των συζητήσεων της Βουλής, Περίοδος Β΄, Σύνοδος Γ΄, τόμος Β΄, σελίδες 428-429, «εν Πειραιεί εκ του Τυπογραφείου Ευθ. Ν. Προυκάκι 1932».

Επίτροπο τα απαραίτητα εφόδια δηλαδή το αναγκαίο προσωπικό και τα αναγκαία έξοδα γραφείου.¹⁷⁶

Ο διορισμός του Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή στη θέση του Κυβερνητικού Επιτρόπου έλαβε χώρα στις 3 Οκτωβρίου του ίδιου έτους με διάταγμα στο οποίο αναφέρονταν τα εξής:

*«Διά διατάγματος της 3 Οκτωβρίου [1931] εκδοθέντος εν Αθήναις κατά το άρθρον Ι του νόμου 5143 «Περί Κυβερνητικού Επιτρόπου παρά τοις Πανεπιστημίαις Αθηνών και Θεσσαλονίκης», προτάσει του επί της Παιδείας και Θρησκευμάτων υπουργού, στηριζόμενη εις την υπ' αριθμόν 2 απόφασιν του Υπουργικού Συμβουλίου, διορίζεται Κυβερνητικός Επίτροπος των Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης ο κ. Κ. Καραθεοδωρή, διατελών τακτικός καθηγητής του Πανεπιστημίου του Μονάχου, επί αποδοχαίς καθορισθομέναις δια συμβάσεως μεταξύ αυτού και του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων».*¹⁷⁷

Η θητεία του Καραθεοδωρή, όμως, υπήρξε μικρή καθώς το καλοκαίρι του 1932 αναγκάστηκε να γυρίσει στη καθηγητική του έδρα στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου. Σύμφωνα με την κόρη του, η κυβέρνηση του Αλέξανδρου Παπαναστασίου, που διαδέχτηκε την κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου τον Ιούνιο του 1932, έστειλε στον Καραθεοδωρή, ένα μισοσχισμένο έγγραφο με ημερομηνία 26 Ιουλίου 1932, στο οποίο αναφέρονταν τα εξής:

*«Από εκδόσεως της παρούσης πάυεσθε από την θέσην του κυβερνητικού επιτρόπου την οποίαν κατείχατε εις τα Πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης...».*¹⁷⁸

Το έγγραφο έφερε την υπογραφή ενός απλού διοικητικού υπαλλήλου, ενώ η πρόσκληση για την ανάληψη των καθηκόντων του ως κυβερνητικού επιτρόπου έφερε την υπογραφή του Ελευθέριου Βενιζέλου και η επιστολή ήταν γραμμένη από τον ίδιο τον πολιτικό.

Ωστόσο, αυτό δεν στηρίζεται στα πραγματικά γεγονότα επειδή ο Παπαναστασίου ανέλαβε την κυβέρνηση στις 26 Μαΐου 1932, για να παραιτηθεί μόλις οκτώ ημέρες αργότερα, διότι ο Βενιζέλος είχε επιχειρήσει να του επιβάλει

¹⁷⁶ Ν. 5143/17-7-1931, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, Τεύχος Α', Αριθ. Φύλλου 213.

¹⁷⁷ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, Τεύχος Γ', Αριθ. Φύλλου 134.

¹⁷⁸ Καραθεοδωρή – Ροδοπούλου Δ., Βλαχοστεργίου – Βαμβατέκη Δ., *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 214-215.

περιορισμούς στην ικανοποίηση εργατικών διεκδικήσεων και στην πολιτική του για την κοινωνική ασφάλιση και τους φόρους εγγείου ιδιοκτησίας. Στις 5 Ιουνίου ο Βενιζέλος είχε σχηματίσει νέα κυβέρνηση, στην οποία ο Γ. Παπανδρέου αντικαταστάθηκε από τον Π. Πετρίδη. Το Κοινοβούλιο διέκοψε τις εργασίες του στις 19 Αυγούστου και οι εκλογές είχαν προκηρυχτεί για τις 25 Σεπτεμβρίου. Όλο το καλοκαίρι βενιζελικοί αξιωματικοί προετοιμάζονταν για πραξικόπημα αν ο Βενιζέλος έχανε τις εκλογές. Σύμφωνα λοιπόν με τα ιστορικά γεγονότα προκύπτει ότι, μέσα σε αυτή την ρευστή πολιτική κατάσταση που η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είχε τεθεί σε δεύτερη μοίρα, ο Καραθεοδωρή παραιτήθηκε - και δεν απολύθηκε - από τη θέση του Κυβερνητικού Επιτρόπου και επέστρεψε στη Γερμανία το καλοκαίρι του 1932.¹⁷⁹ Το καθηγητικό σώμα είχε θέσει στην Κυβέρνηση το θέμα της κατάργησης του θεσμού του Κυβερνητικού Επιτρόπου, με τη συνηγορία όλων των Σχολών.¹⁸⁰ Νέος Κυβερνητικός Επίτροπος έγινε ο καθηγητής της χειρουργικής Ν. Αλιβιζάτος¹⁸¹ μέχρι τις 6 Απριλίου 1933, οπότε, με διάταγμα (ΦΕΚ 88, Τεύχος Α') καταργήθηκε η θέση του Κυβερνητικού Επιτρόπου από την κυβέρνηση Τσαλδάρη.¹⁸²

Το σχέδιο του νόμου 5343 έρχεται προς συζήτηση στην Κοινοβουλευτική Επιτροπή Παιδείας στις 13/1/1932 και οι συνεδριάσεις της αρχίζουν στις 13/2/1932. Η εισηγητική έκθεση του νόμου, δίνοντας μια γεύση για τους σκοπούς της κυβέρνησης του Βενιζέλου ως προς το Πανεπιστήμιο Αθηνών, αρχίζει αναφέροντας:

«Η Κυβέρνηση, έχοντας πλήρη επίγνωση της μεγάλης αποστολής του Πανεπιστημίου στο Ελληνικό Έθνος «αφ' ενός διά της καλλιέργειας της επιστήμης και της δημιουργίας επιστημόνων επαρκώς κατηρτισμένων και διά την επιστημονικήν και την επαγγελματικήν των δράσιν αλλά επίσης και δια της εμπνεύσεως ανωτέρων ανθρωπιστικών ιδεωδών εις την νεότητα» θεώρησε επιβεβλημένη τη λήψη των απαιτούμενων μέτρων για την ακέραιη λειτουργία του νεοσύστατου Ιδρύματος. Μετακάλεσε, λοιπόν, η Κυβέρνηση το διακεκριμένο Έλληνα καθηγητή Κ. Καραθεοδωρή και κατάρτισε δύο επιτροπές που ήταν υπεύθυνες για τη μελέτη της

¹⁷⁹ Γεωργιάδου Μ., Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή..., ό.π., σ. 536.

¹⁸⁰ Γαβρόγλου Κ. –Καραμανωλάκης Β. – Μπάρκουλα Χ., *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών...*, ό.π., σ. 220.

¹⁸¹ Η επιλογή του καθηγητή της Ιατρικής Ν. Αλιβιζάτου στη θέση του Κυβερνητικού Επιτρόπου μετά τον Καραθεοδωρή δεν είναι ένα τυχαίο γεγονός εκ μέρους της κυβέρνησης Βενιζέλου καθώς ο Αλιβιζάτος είχε προσχωρήσει στους βενιζελικούς κύκλους και αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι, μετά το αποτυχημένο βενιζελικό κίνημα της 1^{ης} Μαρτίου 1935, η κυβέρνηση Τσαλδάρη τον απέλυσε από το πανεπιστήμιο μαζί με όσους είχαν βοηθήσει αυτό το κίνημα.

¹⁸² Γεωργιάδου Μ., *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 536.

*πορείας των πανεπιστημιακών πραγμάτων και για τα προτεινόμενα βελτιωτικά γι' αυτά μέτρα...».*¹⁸³

Ακολουθεί, την 1^η Μαρτίου 1932, η ομιλία του Υπουργού Παιδείας, Γεώργιου Παπανδρέου στη Βουλή κατά την οποία ο υπουργός αναλύει τις διατάξεις του νόμου, αντικρούοντας τις επικρίσεις που έχει δεχτεί από την αντιπολίτευση. Αναφέρει ότι η Κοινοβουλευτική Επιτροπή Παιδείας έχει εξετάσει λεπτομερώς και ανά παράγραφο το νόμο, υπογραμμίζοντας τα κύρια σημεία βελτίωσης σε σχέση με τον προηγούμενο οργανισμό. Αντίθετα με τις επικρίσεις που έχει δεχτεί περί προχειρότητας του νομοσχεδίου, υποστηρίζει ότι το νομοσχέδιο έχει σχεδιαστεί με μεγάλη προσοχή καθώς γι' αυτό το σκοπό συστήθηκαν οι δύο προαναφερθείσες επιτροπές. Χαρακτηριστικό απόσπασμα από την ομιλία του:

*«Ο Οργανισμός ημών εμπνέεται από την αρχήν ότι οι καθηγηταί είναι μέσον μας, σκοπός μας είναι οι φοιτηταί και ότι το Πανεπιστήμιο πρέπει να προσαρμοσθή εις την ανάγκην πληρεστέρας μορφώσεως των φοιτητών».*¹⁸⁴

Ιδιαίτερα στέκεται σε δύο κατηγορίες, που έχει δεχτεί από την αντιπολίτευση, προσπαθώντας να τις αποκρούσει. Η πρώτη σχετίζεται με την κατάργηση της αυτονομίας του Πανεπιστημίου. Πράγματι ο Καραθεοδωρή είχε καταλάβει αξίωμα χωρίς να έχει εκλεγεί από την πανεπιστημιακή κοινότητα κι έτσι η εξουσία που ασκούσε ήταν δοτή, έστω κι αν οι ικανότητές του ήταν αναμφισβήτητες. Σχετικά με αυτό το ζήτημα βλέπουμε να επισημαίνει:

*«Το Υπουργείον Παιδείας δεν εμπνέεται από καμμίαν πρόθεσιν προσωπικών εξυπηρετήσεων, εμπνέεται από την πρόθεσιν της ειλικρινούς εξάρσεως της λειτουργίας και της αποδόσεως του Πανεπιστημίου, της ειλικρινούς εξυπηρετήσεως της φοιτητικής μας νεότητος».*¹⁸⁵

Ακόμη, κατηγορείται ότι το Πανεπιστήμιο θα κινδυνεύσει οικονομικά, με τον υπουργό να απαντά παραθέτοντας τις παροχές και την οικονομική ενίσχυση που έχει ψηφιστεί να δοθεί στο ίδρυμα, η οποία ανέρχεται σε 60.000.000 δρχ. από τα περισσεύματα του προϋπολογισμού. Επίσης, έχει κατορθωθεί βαθμιαία αύξηση της

¹⁸³ Εισηγητική Έκθεσις εις την Βουλὴν του Νόμου 5343/32 «Περὶ Οργανισμοῦ του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», Συνεδρίαση 13/01/1932.

¹⁸⁴ Πρακτικά Βουλῆς των Ἑλλήνων, Συνεδρίαση ΑΕ' 1/3/1932.

¹⁸⁵ Στο ἴδιο.

ετήσιας χορηγίας του κράτους προς το Πανεπιστήμιο από 5.000.000 σε 25.000.000 δρχ. εντός πέντε ετών.¹⁸⁶

Ένσταση θα υπάρξει από βουλευτές της αντιπολίτευσης και για τον καθορισμό του αριθμού εισακτέων «...*Αν η καθιέρωσις εξετάσεων εισαγωγικών εις το Πανεπιστήμιον ήτο μέτρον ορθόν, ο εκ των προτέρων καθορισμός του αριθμού των εισακτέων είναι και άδικος και αδικαιολόγητος...*» θα υποστηρίξει ο βουλευτής του Λαϊκού κόμματος Α. Παπαθανάσης. Ο εισηγητής υπουργός Παιδείας Γ. Παπανδρέου θα απαντήσει ότι ο θεσμός του κλειστού αριθμού εισακτέων υιοθετείται προκειμένου να αντιμετωπιστεί ο πληθωρισμός της Μέσης και Ανώτατης Εκπαίδευσης:

*«Ο πληθωρισμός ούτος πιστοποιείται όχι μόνον από μίαν σύγκρισιν προς τους αριθμούς των άλλων χωρών, ήτις αποδεικνύει ότι η Μέση Εκπαίδευσις της Ελλάδος είναι περισσότερον πληθωρική όλου του κόσμου, αλλά και συγχρόνως, διότι όλοι γνωρίζομεν ότι οι απόφοιτοι της Μέσης και Ανώτατης Παιδείας κατά μεγάλην αναλογίαν δεν απορροφώνται από τας κοινωνικάς και πνευματικάς ανάγκας του τόπου αλλά καταλήγουν, όχι εις ενίσχυσιν του πνευματικού πολιτισμού της Πατρίδος, όπως θα ενόμιζε κανείς, αλλά θύματα και κακοποιού».*¹⁸⁷

Πράγματι το ζήτημα του πληθωρισμού των φοιτητών απασχολούσε το ίδρυμα ήδη από τη δεκαετία του 1860. Με τον όρο πληθωρισμό εννοούμε την αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού με γρηγορότερο ρυθμό από τον αριθμό των εγγραφομένων κατά έτος. Η διαφορά αυτή είναι αναμενόμενη αφού στους φοιτητές που μπαίνουν κάθε χρόνο στο πανεπιστήμιο προστίθενται και εκείνοι των προηγούμενων ετών. Οι λόγοι που συντελούν σε αυτό είναι κυρίως η μεγάλη χρονική διάρκεια της φοίτησης και οι καθυστερήσεις που μεσολαβούν ως τη λήψη του διπλώματος. Ενώ, λοιπόν, τις πρώτες δεκαετίες της λειτουργίας του ιδρύματος η αύξηση των φοιτητών αντιμετωπίζεται με αίσθημα ευφορίας και εθνικής υπερηφάνειας, από τη δεκαετία του 1860 αρχίζει να θεωρείται πρόβλημα και να προκαλεί τις αρνητικές αντιδράσεις των πανεπιστημιακών αρχών. Οι αντιδράσεις επικεντρώνονται αρχικά στο χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των μαθητών που γράφονται στο Πανεπιστήμιο. Αργότερα όμως, εκφράζονται και ανησυχίες για τα λειτουργικά προβλήματα που δημιουργεί η αύξηση

¹⁸⁶ Τις επόμενες μέρες ακολουθούν συζητήσεις στη Βουλή κυρίως μεταξύ των Γ. Παπανδρέου, Δ. Γιαννόπουλου, Ν. Κωνσταντόπουλου, Κ. Ζαβιτζιάνου, Π. Τσαλδάρη, Γ. Καφαντάρη, Ι. Κούνδουρου· Πρακτικά Βουλής των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΛΗ΄ 4/3/1932, Συνεδρίαση ΜΑ΄ 8/3/1932, Συνεδρίαση ΜΒ΄ 9/3/1932.

¹⁸⁷ Μπουζάκης Σ., *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση...*, ό.π., σ. 24.

των φοιτητών, επειδή, όπως υποστηρίζεται, δεν υπάρχει το απαιτούμενο διδακτικό προσωπικό, ενώ η υλικοτεχνική υποδομή του ιδρύματος είναι ανεπαρκής για την κάλυψη των αυξανόμενων εκπαιδευτικών αναγκών. Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών διατυπώνονται από το Πανεπιστήμιο ή το Υπουργείο Παιδείας διάφορες προτάσεις, όπως οι αυστηρότερες απολυτήριες εξετάσεις στα Γυμνάσια, η επιβολή εισιτηρίων εξετάσεων για την εγγραφή στο Πανεπιστήμιο η καθιέρωση διδάκτρων ακόμα και ο περιορισμός του αριθμού των Γυμνασίων.¹⁸⁸

Μετά από ένα διάστημα συζητήσεων και διαπραγματεύσεων ανάμεσα στο Υπουργείο Παιδείας, την Κοινοβουλευτική Επιτροπή της Βουλής, τη Σύγκλητο των καθηγητών και τους φοιτητές¹⁸⁹ ο Ν. 5343 έφτασε προς ψήφιση στη Βουλή το Μάρτιο του 1932. Ενδεικτικό των διαπραγματεύσεων του νόμου είναι ότι η Εισηγητική Έκθεση της Επί της Παιδείας Κοινοβουλευτικής Επιτροπής για το σχέδιο νόμου «περί του οργανισμού...» κάνει λόγο για 375 άρθρα.¹⁹⁰ Τελικά ο νόμος ο οποίος ψηφίζεται έχει 357 άρθρα, πράγμα που σημαίνει ότι ορισμένες εκ των αντιδράσεων που προκλήθηκαν εισακούστηκαν και τελικά δεν περιλήφθηκαν στο νόμο. Παρ' όλα αυτά, το Υπουργείο πέτυχε να εξασφαλίσει τελικά τη συναίνεση, αλλά και τη συνεργασία Συγκλήτου και Σχολών. Το βάρος της στήριξης του νέου αυτού νόμου ανέλαβαν: 1) ο ίδιος ο Υπουργός Παιδείας Γ. Παπανδρέου σε ό,τι αφορούσε στη Βουλή και στις εκεί συζητήσεις, 2) Οι καθηγητές Κ. Ζεγγέλης (Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Γερουσιαστής και Πρόεδρος της «Επί της Παιδείας Κοινοβουλευτικής Επιτροπής της Γερουσίας» και κύριος Εισηγητής του Νόμου), Β. Αιγινήτης (Καθηγητής, Γερουσιαστής και τέως Πρύτανης του Πανεπιστημίου), Ν. Πετσάλης (Γερουσιαστής και Καθηγητής), σε ό,τι αφορούσε στη Γερουσία και στις εκεί συζητήσεις, και παρά το γεγονός ότι ασκούσαν κριτική ειδικά στις διατάξεις που έθιγαν την «αυτοτέλειαν» του πανεπιστημίου, 3) Ο Πρύτανης Θ. Βορέας, ο οποίος συνέβαλε αποφασιστικά στην καταστολή των έντονων αντιδράσεων

¹⁸⁸ Χαρακτηριστικό παράδειγμα προσπάθειας περιορισμού του αριθμού των φοιτητών είναι η επιβολή υψηλών εκπαιδευτικών τελών στους φοιτητές από την κυβέρνηση Τρικούπη, με τους φοιτητές να προχωρούν σε εκτεταμένη κινητοποίηση το 1892. Στο Λάμπας Κώστας, *Πανεπιστήμιο και Φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα, 2004, σ. 429-450.

¹⁸⁹ Ειδικότερα για θέσεις των καθηγητών και των φοιτητών βλ. κεφάλαιο 4: Οι αντιδράσεις στο νόμο 5343/32: Η στάση των καθηγητών και των φοιτητών.

¹⁹⁰ Έκθεσις επί της Παιδείας Κοινοβουλευτικής Επιτροπής της Γερουσίας επί του σχεδίου νόμου «περί Οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών», Εν Αθήναις 28 Μαρτίου 1932, όπως παρατίθεται στο Εφημερίς των Νόμων, *Ο νέος Οργανισμός του Πανεπιστημίου Αθηνών (Ν. 5343 της 23^{ης} Μαρτίου 1932) μετά των αγορεύσεων των γερουσιαστών – καθ. Του Πανεπιστημίου κ.κ. Κ. Ζεγγέλη, Β. Αιγινήτου, Ν. Πετσάλη*, Αθήναι, εκδ. οίκος Δημοσθένους Θεοφιλόπουλου, 1932, σ. 97.

των φοιτητών, που κορυφώθηκαν με τη μεγάλη απεργία του Μάρτη του 1932. Η συμβολή του συνοψίζεται στη θέση του: «ουδέν εκκρεμές φοιτητικόν ζήτημα υπάρχει και κατά συνέπειαν κανένα από τα αιτήματα δεν γίνεται δεκτόν».¹⁹¹

Ο Νόμος 5343 έγινε νόμος του κράτους στις 23 Μαρτίου του 1932. Είχαν προηγηθεί καταρχήν η ψήφισή του την 1^η Μαρτίου 1932 και η διεξαγωγή των κρισιμότερων σχετικών συζητήσεων τόσο στη Βουλή (ΛΕ΄) όσο και στη Γερουσία (ΜΓ΄) στις 19/03/1932.¹⁹²

3.3 Ο Οργανισμός του 1932

Οι εισηγήσεις του Καραθεοδωρή βοήθησαν πολύ στην αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου Αθηνών που πραγματοποιήθηκε το 1932. Με ορισμένες νομοθετικές τροποποιήσεις και συμπληρώσεις, το κείμενο του Καραθεοδωρή αποτέλεσε τη βάση του πανεπιστημιακού νόμου 5343/23-3-1932¹⁹³, ο οποίος περιείχε 357 άρθρα και τις εξής 14 ενότητες (τμήματα στο νόμο): 1^η ενότητα (άρ. 1-18) «Γενικά Διατάξεις», 2^η ενότητα (άρ. 19-43) «Ο Πρύτανης, η Σύγκλητος και η Γενική Συνέλευσις των καθηγητών του Πανεπιστημίου», 3^η ενότητα (άρ. 44-49) «Αι Σχολαί του Πανεπιστημίου», 4^η ενότητα (άρ. 50-53) «Αι εν των Πανεπιστημίων καθηγητικά έδραι», 5^η ενότητα (άρ. 54-96) «Το εν τω Πανεπιστημίου διδακτικόν προσωπικόν», 6^η ενότητα (άρ. 97-110) «Το εν τω Πανεπιστημίου κατώτερον διδακτικόν προσωπικόν», 7^η ενότητα (άρ. 111-135) «Οι φοιτηταί του Πανεπιστημίου και οι ακροαταί», 8^η ενότητα (άρ. 136-179) «Διδασκαλία, φοίτησις και τμηματικά εξετάσεις», 9^η ενότητα (άρ. 180-221) «Πτυχία, διδακτορικά διπλώματα και ενδεικτικά», 10^η ενότητα (άρ. 222-259) «Η περιουσία του Πανεπιστημίου», 11^η ενότητα (άρ. 260-280) «Η κεντρική Υπηρεσία του Πανεπιστημίου», 12^η ενότητα (άρ. 281-325) «Τα παραρτήματα του Πανεπιστημίου», 13^η ενότητα (άρ. 326-334) «Πειθαρχικά διατάξεις» και 14^η ενότητα (άρ. 335-357) «Ειδικά διατάξεις».¹⁹⁴

¹⁹¹ Εφημερίδα *Ελεύθερον Βήμα*, φ. της 09/03/1932.

¹⁹² Παπαδάκης Ν., *Η Παλίμψηστη Εξουσία...*, ό.π., σ. 157.

¹⁹³ Ο νόμος 5343 του 1932 υπογράφεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Α. Ζαΐμη, τον υπουργό Δικαιοσύνης Π. Θηβαίο, τον υπουργό Παιδείας Γ. Παπανδρέου και τον υπουργό Οικονομικών Φ. Ζαΐμη.

¹⁹⁴ Ν. 5343/1932 ΦΕΚ 86.

Πιο συγκεκριμένα, με το νέο οργανισμό του 1932, ορίζεται ο νέος τίτλος του ιδρύματος που ισχύει έως σήμερα, «Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών».¹⁹⁵ Προβλέπεται η ύπαρξη 5 Σχολών: Θεολογικής, Νομικής, Ιατρικής, Φιλοσοφικής¹⁹⁶ και Φυσικομαθηματικής. Στο νέο διδακτικό φορέα υπάρχουν μόνο τακτικές και έκτατες αυτοτελείς έδρες (ο αριθμός των οποίων αυξάνεται σε σχέση με τους Οργανισμούς του 1911 και 1922) και καταργούνται οι έκτακτες επικουρικές έδρες. Δεν μπορούν, επίσης, να ιδρυθούν έκτακτες έδρες αν υπάρχουν τακτικές έδρες που διδάσκουν τα ίδια μαθήματα και καταργούνται οι έκτακτες αυτοτελείς έδρες αν ιδρυθεί τακτική έδρα με ομοειδές περιεχόμενο.¹⁹⁷

Όσον αφορά στο διδακτικό προσωπικό του Πανεπιστημίου, καταργείται ο θεσμός του τακτικού πρόεδρου καθηγητή και δημιουργείται η κατηγορία του έκτακτου εντεταλμένου με τριετή θητεία και του έκτακτου άμισθου¹⁹⁸, καθώς και του εντεταλμένου υφηγητή. Το διδακτικό προσωπικό διακρίνεται, ακόμη, σε ομότιμους και σε επίτιμους καθηγητές. Ομότιμοι γίνονται οι τακτικοί καθηγητές που μετά από δεκαετή διδασκαλία στο Πανεπιστήμιο, αποχωρούν από την ενεργό δράση και επίτιμοι γίνονται οι καθηγητές που διετέλεσαν τακτικοί καθηγητές και προσέφεραν υπηρεσίες στην επιστήμη τους και στο έθνος. Τέλος, στο διδακτικό προσωπικό συγκαταλέγονται οι υφηγητές και το κατώτερο διδακτικό προσωπικό (επιμελητές κλινικών, βοηθοί εργαστηρίων). Από τους υφηγητές που διδάσκουν χωρίς να πληρώνονται προέρχονται οι έκτακτοι, εφόσον διδάζουν για μια τριετία.¹⁹⁹

Ακόμα, καταργείται ο διαγωνισμός για την εκλογή έκτακτων καθηγητών, για τους οποίους εφαρμόζεται η ίδια διαδικασία εκλογής, που εφαρμόζεται και για τους τακτικούς καθηγητές. Η εκλογή των τακτικών καθηγητών παραμένει ως έχει, δηλαδή

¹⁹⁵ Παρά ταύτα, τα δύο ιδρύματα εξακολουθούν να έχουν ξεχωριστή νομική προσωπικότητα, καθώς και δική τους περιουσία, σημαία και σφραγίδα· Κιντής Ανδρέας, *Η ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα. Ανατομία και σκέψεις για την αναδόμησή της*, Gutenberg, Αθήνα: 1980, σ. 39.

¹⁹⁶ Ειδικότερα για τη Φιλοσοφική Σχολή ο οργανισμός του 1932 συνιστά μείζονα τομή καθώς για πρώτη φορά στην ιστορία της χωρίστηκε σε δύο τμήματα: Φιλολογικό και Ιστορικό-Αρχαιολογικό. Μάλιστα ο νόμος αρχικά προέβλεπε τη διάκριση της Φιλοσοφικής σε τρία τμήματα, τα οποία θα απένειμαν και τα αντίστοιχα πτυχία: Αρχαιολογικό, Ιστορικό, Φιλολογικό. Η Σχολή αποδέχτηκε τελικά τον νόμο, διεκδίκησε όμως και πέτυχε τη διαίρεσή της σε δύο τμήματα. Όσον αφορά στις νέες έδρες βλ. Καραμανωλάκης Βαγγέλης Δ., *Η συγκρότηση της Ιστορικής Επιστήμης και η διδασκαλία της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1932)*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ, Αθήνα: 2006, σ. 280-281.

¹⁹⁷ Βρυχέα Α. – Γαβρόγλου Κ., *Απόπειρες μεταρρύθμισης...*, ό.π., σ. 38.

¹⁹⁸ Οι καθηγητές αυτοί προβλέπεται να μισθοδοτούνται μόνο όταν αναλαμβάνουν τη διδασκαλία ορισμένου μαθήματος, οπότε μετατρέπονται σε έκτακτους-εντεταλμένους με τη δυνατότητα να εκλεγούν αργότερα τακτικοί, αφού θα έχουν δοκιμασθεί.

¹⁹⁹ Μπουζάκης Σ., *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση...*, ό.π., σ. 25.

απαιτείται η απόλυτη πλειοψηφία του συνόλου των τακτικών καθηγητών (2/3 των ψήφων), αλλά αν κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει τότε η απόφαση της Σχολής αποτελεί μονάχα πρόταση για τον Υπουργό Παιδείας και δεν τον δεσμεύει. Αν ο Υπουργός δεν δεχτεί την πρόταση αναπέμπει την απόφαση στη Σχολή.²⁰⁰

Όσον αφορά στο βοηθητικό διδακτικό προσωπικό, γίνεται αρχή ανανέωσης της θητείας του και προαγωγής του σε ανώτερο βαθμό, αλλά με περισσότερα απ' ό,τι πριν τυπικά και ουσιαστικά προσόντα.²⁰¹ Οι επιμελητές διορίζονται σε κλινικές και εργαστήρια και η ανανέωση της θητείας τους εξαρτάται από τη δημοσίευση πρόσθετου επιστημονικού έργου. Ο νέος Οργανισμός δίνει τη δυνατότητα στους επιμελητές να διδάσκουν προαιρετικά ειδικά μαθήματα. Τέλος, για πρώτη φορά προσλαμβάνονται βοηθοί σε τακτική έδρα και η ανανέωση της θητείας τους εξαρτάται από το αν στο μεταξύ έχουν ολοκληρώσει το διδακτορικό τους.²⁰²

Όσον αφορά στο διοικητικό πλαίσιο του Πανεπιστημίου, στη κορυφή της ιεραρχίας βρίσκεται ο Πρύτανης, η Σύγκλητος και το Οικονομικό Συμβούλιο. Η θητεία του Πρύτανη είναι ενιαύσια και νέος Πρύτανης γίνεται ο Αντιπρύτανης του προηγούμενου έτους, με αρμοδιότητες την εποπτεία του προσωπικού του Ιδρύματος, την τήρηση των νόμων, τη σύγκληση Γενικών Συνελεύσεων των καθηγητών και της Συγκλήτου και την εκτέλεση των αποφάσεων της τελευταίας. Ο Αντιπρύτανης εκλέγεται από τη γενική συνέλευση με την ίδια διαδικασία που ίσχυε με τον προηγούμενο οργανισμό και επίσης, περιορίζεται ο αριθμός των συγκλητικών από τέσσερις σε δύο που εκλέγονται από τους τακτικούς καθηγητές.²⁰³ Η Σύγκλητος απαρτίζεται από τους Πρυτάνεις του προηγούμενου, του τρέχοντος και του επόμενου έτους, από τους Κοσμήτορες των Σχολών και δύο ακόμη Συγκλητικούς που εκλέγονται από τους τακτικούς καθηγητές. Επίσης, περιορίζεται, έως ένα βαθμό, η εξουσία των καθηγητών που είχε ενισχυθεί μετά την ψήφιση του οργανισμού του 1922 καθώς επιτρέπεται η συμμετοχή εξωπανεπιστημιακών προσώπων στο Οικονομικό Συμβούλιο του Πανεπιστημίου.²⁰⁴ Έργο του Οικονομικού Συμβουλίου

²⁰⁰ Βρυχέα Α. – Γαβρόγλου Κ., *Απόπειρες μεταρρύθμισης...*, ό.π., σ. 38.

²⁰¹ Παπαπάνος Κ., *Χρονικό – Ιστορία...*, ό.π., σ. 270-271.

²⁰² Βρυχέα Α. – Γαβρόγλου Κ., *Απόπειρες μεταρρύθμισης...*, ό.π., σ. 39.

²⁰³ Στον προηγούμενο οργανισμό του 1922 η Σύγκλητος αποτελούνταν από τον Πρύτανη, τον Προπρύτανη, τον Αντιπρύτανη, τους Κοσμήτορες των Σχολών και τέσσερις Συγκλητικούς. Βλ. Παπαπάνος Κ., *Χρονικό – Ιστορία...*, ό.π., σ. 203.

²⁰⁴ Το Οικονομικό Συμβούλιο αποτελείται από πέντε μέλη: τρεις τακτικοί καθηγητές, ο ένας από την Νομική, ο Διευθυντής και ο Υποδιευθυντής της Τράπεζας της Ελλάδος και ο γενικός διευθυντής της Γενικής Διευθύνσεως του Δημοσίου Λογιστικού.

είναι ο έλεγχος των οικονομικών ζητημάτων του Πανεπιστημίου όπως η εκμετάλλευση της πανεπιστημιακής περιουσίας, οι εκμισθώσεις ακινήτων, οι προμήθειες κ.ά.²⁰⁵

Τέλος, μία από τις βασικές μεταρρυθμίσεις του νέου αυτού οργανισμού, σχετικά με τους φοιτητές, είναι ο περιορισμός των μαθημάτων που εξετάζονται στις τμηματικές και στις πτυχιακές εξετάσεις σε τρία για τις τμηματικές εξετάσεις και σε πέντε για τις πτυχιακές. Επίσης, ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στην ίδρυση παραρτημάτων (σπουδαστήρια, κλινικές, λέσχες, αναγνωστήρια) και τη βελτίωση της λειτουργίας των ήδη υπαρχόντων. Καθορίζονται οι ώρες διδασκαλίας, οι ασκήσεις και τα φροντιστήρια σε κάθε σχολή.²⁰⁶ Ακόμη, καθιερώνονται οι εισιτήριες εξετάσεις και ο κλειστός αριθμός εισακτέων και οι τμηματικές και πτυχιακές εξετάσεις γίνονται πιο αυστηρές. Έμφαση δίδεται στη θέσπιση μέτρων πρόνοιας για τους φοιτητές, όπως η σίτιση, η στέγαση, η περίθαλψη, η ολοκλήρωση ή και η συνέχιση των σπουδών χάρη στην επαναφορά των διατάξεων περί υποτροφιών και βραβείων από την περιουσία του Πανεπιστημίου, η λήψη μέριμνας για την έκδοση διδακτικών συγγραμμάτων και η κοινωνική και πολιτιστική ζωή των φοιτητών.²⁰⁷ Τέλος, ο νόμος αυτός εισάγει μια καινοτομία, το θεσμό του ακροατή φοιτητή. Ακροατής μπορεί να γίνει όποιος έχει συμπληρώσει το 17^ο έτος της ηλικίας του και ενδιαφέρεται να παρακολουθήσει κάποιο μάθημα, πάντα με τη συναίνεση του αρμόδιου καθηγητή.²⁰⁸

Αναλυτικότερα στις Γενικές Διατάξεις (άρ. 1-18) καθορίζονται οι γενικοί κανόνες λειτουργίας του ιδρύματος. Ενδεικτικά προβλέπεται ότι το Πανεπιστήμιο διατελεί υπό την ανώτατη εποπτεία του κράτους και συγκεκριμένα του ορισθέντος Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων²⁰⁹, διοικείται από τον Πρύτανη και την Πανεπιστημιακή Σύγκλητο καθώς και το Οικονομικό Συμβούλιο για ό,τι αφορά στις

²⁰⁵ Μπουζάκης Σ., *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση...*, ό.π., σ. 25.

²⁰⁶ Οι υποχρεωτικές παραδόσεις, οι ασκήσεις και τα φροντιστήρια δεν πρέπει να ξεπερνούν τις 30 ώρες τη βδομάδα για όλες τις σχολές, εκτός από την Ιατρική Σχολή, που ορίζονται σε 36. Επίσης, η διδασκαλία του κάθε μαθήματος δεν πρέπει να επεκτείνεται σε δεύτερο έτος. Τέλος, επιτρέπεται η άσκηση των φοιτητών της Ιατρικής και σε εξωπανεπιστημιακές κλινικές, γιατί οι πανεπιστημιακές δεν επαρκούν.

²⁰⁷ Παπαδάκης Ν., *Η παλίμψηστη εξουσία...*, ό.π., σ. 163-165.

²⁰⁸ Μπουζάκης Σ., *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση...*, ό.π., σ. 26.

²⁰⁹ Ν. 5343/1932, άρθρο 2.

περιουσιακές σχέσεις του ιδρύματος.²¹⁰ Η κάθε μία από τις πέντε Σχολές του ιδρύματος διοικείται από τον Κοσμήτορά της.²¹¹

Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στις καθηγητικές βαθμίδες (τακτικοί, έκτακτοι αυτοτελείς, έκτακτοι εντεταλμένοι, επίτιμοι και ομότιμοι καθηγητές, εντεταλμένοι και μη υφηγητές), καθώς και στο κατώτερο διδακτικό προσωπικό (επιμελητές εργαστηρίων ή κλινικών, βοηθοί σπουδαστηρίων κ.λπ.) και στους λοιπούς μη διδάσκοντες εργαζομένους.²¹² Με άλλο άρθρο προσαρτώνται στο Πανεπιστήμιο ο πανεπιστημιακός ναός, σχολεία, σπουδαστήρια, εργαστήρια, μουσεία, νοσοκομεία, βιβλιοθήκη, αναγνωστήριο και γυμναστήριο.²¹³ Στο άρθρο 11 ορίζονται τα είδη των τίτλων σπουδών που το Πανεπιστήμιο Αθηνών δύναται να απονέμει («πτυχίο», διδακτορικό δίπλωμα» και «ενδεικτικό»)²¹⁴ ενώ καθορίζεται και η έναρξη, η διακοπή και η λήξη του ακαδημαϊκού έτους²¹⁵.

Στο δεύτερο τμήμα του Νόμου 5343/1932 προβλέπονται οι διατάξεις οι σχετικές με την εκλογή και την εν γένει λειτουργία θεσμών δηλαδή του Πρύτανη, της Συγκλήτου και της Γενικής Συνέλευσης των Καθηγητών. Ειδικότερα στα άρθρα 19 έως 22 περιλαμβάνονται διατάξεις που αφορούν τον ορισμό του Πρύτανη, την αναπλήρωση αυτού από τον Προπρύτανη και τον Αντιπρυτάνη.²¹⁶ Από τον οργανισμό συμπεραίνουμε ότι ο θεσμός του Πρύτανη είναι ισχυρός καθώς εποπτεύει τη συνολική λειτουργία του Πανεπιστημίου, των Σχολών, τους διδάσκοντες και τους διδασκόμενους και εν γένει όλους όσους εργάζονται στο ίδρυμα.

Κατόπιν προσδιορίζεται λεπτομερώς η συγκρότηση της Συγκλήτου, οι αρχές λειτουργίας της, τα καθήκοντα καθώς και ο αριθμός, η συχνότητα και το αντικείμενο των συνεδριάσεών της.²¹⁷ Προκύπτει ότι η Σύγκλητος έχει τόσο γνωμοδοτικό όσο και εκτελεστικό χαρακτήρα. Σε άλλο άρθρο ορίζονται οι αρμοδιότητες της Γενικής Συνέλευσης των Καθηγητών οι οποίες αφορούν α. στην εκλογή των πανεπιστημιακών αρχών με τη συμμετοχή μόνο των τακτικών καθηγητών, β. στη συμμετοχή σε αποφάσεις που αφορούν επιστημονικά και εκπαιδευτικά ζητήματα από

²¹⁰ Ν. 5343/1932, άρθρο 3.

²¹¹ Ν. 5343/1932, άρθρο 4.

²¹² Ν. 5343/1932, άρθρα: 5-7.

²¹³ Ν. 5343/1932, άρθρο 9.

²¹⁴ Ν. 5343/1932, άρθρο 11.

²¹⁵ Ν. 5343/1932, άρθρο 14.

²¹⁶ Ν. 5343/1932, άρθρα 19-22.

²¹⁷ Ν. 5343/1932, άρθρα 23-42.

τους επίτιμους, ομότιμους, τακτικούς, έκτακτους αυτοτελείς, έκτακτους εντεταλμένους και έκτακτους καθηγητές οι οποίοι συμμετέχουν άνευ ψήφου και γ. σε άλλα θέματα του πανεπιστημίου, χωρίς να τα αναλύει, με τη συμμετοχή των επίτιμων, ομότιμων, τακτικών και έκτακτων καθηγητών αυτοτελών εδρών.²¹⁸

Στο τρίτο τμήμα του νόμου αναλύονται οι κανόνες που διέπουν τη συγκρότηση και λειτουργία των επιμέρους Σχολών του ιδρύματος. Εκτενής αναφορά γίνεται στον ορισμό των αρμοδιοτήτων των εκάστοτε Κοσμητόρων καθώς και πώς αυτοί εκλέγονται.²¹⁹

Στο τέταρτο και πέμπτο τμήμα του νόμου αναλύεται διεξοδικά ο ορισμός και η πλήρωση καθηγητικών εδρών και ο διορισμός όλων των βαθμίδων του διδακτικού προσωπικού.²²⁰ Αναλυτικότερα, προβλέπονται οι υποχρεώσεις τους, τα καθήκοντά τους, ο τρόπος εκλογής τους, η τυχόν αναπλήρωσή τους, οι απολαβές τους, το ασυμβίβαστο της θέσης τους με τυχόν άλλη απασχόληση είτε στον ιδιωτικό είτε στον δημόσιο τομέα, καθώς και πότε δικαιούνται να αποχωρήσουν, συνταξιοδοτούμενοι.²²¹ Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται οι λοιπές διατάξεις του πέμπτου τμήματος, οι οποίες αφορούν τις υπόλοιπες βαθμίδες των διδασκόντων (Έκτακτοι, Ομότιμοι, Επίτιμοι, και Υφηγητές).²²² Στο επόμενο τμήμα ορίζονται τα καθήκοντα των Επιμελητών,²²³ των Βοηθών και Παρασκευαστών²²⁴ και των Διδασκάλων.²²⁵

Στο έβδομο τμήμα καθορίζονται οι υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των φοιτητών και των ακροατών του Πανεπιστημίου. Πιο συγκεκριμένα στο άρθρο 111 προσδιορίζονται τα τυπικά προσόντα του υποψηφίου φοιτητή στο πανεπιστημιακό ίδρυμα της Αθήνας. Απαιτείται απολυτήριο ελληνικού ή μη Γυμνασίου ή Πρακτικού Λυκείου και επιπλέον η επιτυχία σε εξετάσεις εισαγωγής.²²⁶ Στη συνέχεια προσδιορίζονται οι προϋποθέσεις και ο χρόνος της εγγραφής, ο τρόπος ανανέωσής της και κάθε εν γένει διαδικασία σχετική με την έναρξη της φοίτησης.²²⁷

²¹⁸ Ν. 5343/1932, άρθρο 43.

²¹⁹ Ν. 5343/1932, άρθρα 44-48.

²²⁰ Ν. 5343/1932, άρθρα 44-96.

²²¹ Ν. 5343/1932, άρθρα 54-72.

²²² Ν. 5343/1932, άρθρα 73-96.

²²³ Ν. 5343/1932, άρθρα 97-103.

²²⁴ Ν. 5343/1932, άρθρα 104-108.

²²⁵ Ν. 5343/1932, άρθρα 109-110.

²²⁶ Ν. 5343/1932, άρθρο 111.

²²⁷ Ν. 5343/1932, άρθρα 113-117.

Στα επόμενα άρθρα γίνεται εκτενής αναφορά στα δικαιώματα και τα καθήκοντα των φοιτητών. Ακόμη ορίζονται οι ποινές για τους φοιτητές που παραβαίνουν τους κανονισμούς του ιδρύματος, οι οποίες ποινές μάλιστα κατηγοριοποιούνται σε α) «επίπληξις» β) «βαρεία επίπληξις προ της Συγκλήτου» γ) «έγγραφος απειλή προσωρινής ή διαρκούς αποβολής» δ) «αποβολή από δεκαπέντε ημερών μέχρι τριών μηνών», ε) «αποβολή δια το ενεστώς πανεπιστημιακόν έτος ή και δια τον επόμενον» και στ) «διαρκής αποβολή». Η τελευταία επιβάλλεται κατόπιν οριστικής καταδικαστικής απόφασης λόγω παράβασης του άρθρου 22 του ποινικού νόμου και του νόμου 4229 περί προστασίας του κοινωνικού καθεστώτος.²²⁸ Η τελευταία παράβαση αναφέρεται στο «Ιδιώνυμο» όπως περιγράφεται στον νόμο Ν.4229/24-07-1929 της κυβέρνησης Βενιζέλου πράγμα που σημαίνει ότι αυτή η δίωξη επεκτείνεται και στους φοιτητές. Να επισημάνουμε ότι ο Καραθεοδωρή δεν είχε συμπεριλάβει τέτοιου είδους φοιτητικά ζητήματα στο υπόμνημά του.

Στα άρθρα 128-129 προβλέπεται η δυνατότητα σύστασης φοιτητικού σωματείου, εφόσον τηρηθεί η προβλεπόμενη από τον νόμο διαδικασία, ενώ στο άρθρο 130 προβλέπεται η ύπαρξη φοιτητικής αντιπροσωπίας, της οποίας η αποστολή διέπεται από τις διατάξεις του επόμενου άρθρου.²²⁹

Σε επόμενα άρθρα καθορίζεται η διαδικασία λήξης της φοιτητικής ιδιότητας. Σύμφωνα με τα οριζόμενα η ιδιότητα λήγει α) λόγω καθυστέρησης ανανέωσης της εγγραφής, β) λόγω λήψης αποφοιτηρίου, γ) λόγω προσωρινής αποβολής, δ) λόγω διαρκούς αποβολής και ε) λόγω παρελεύσεως δύο πανεπιστημιακών ετών από τη συμπλήρωση ορισμένου χρόνου φοίτησης.²³⁰ Στο άρθρο 133 προβλέπεται ο τρόπος λήψης αποφοιτηρίου.

Ενδιαφέρον έχει ο ορισμός του «ακροατού» όπως αυτός δίδεται στο άρθρο 134. Ακροατής μπορεί να εγγραφεί όποιος συμπληρώσει το 17^ο έτος της ηλικίας του και έχει έγγραφη άδεια ενός τουλάχιστον καθηγητή για παρακολούθηση των μαθημάτων του. Η άδεια διαρκεί για έναν χρόνο. Η άδεια αυτή δύναται να ανακληθεί για λόγους κακής συμπεριφοράς.²³¹

²²⁸ Ν. 5343/1932, άρθρα 118-127.

²²⁹ Ν. 5343/1932, άρθρα 128-131.

²³⁰ Ν. 5343/1932, άρθρο 132.

²³¹ Ν. 5343/1932, άρθρα 134-135.

Στο όγδοο τμήμα αναπτύσσεται ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η διδασκαλία, η φοίτηση και οι τμηματικές εξετάσεις (άρ. 136-154). Προσδιορίζονται τα σχετικά με το πρόγραμμα διδασκαλίας (επιπλέον ορίζονται τα ωράρια των καθηγητών αναλόγως βαθμίδας), τις αίθουσες που λαμβάνουν χώρα τα μαθήματα, αναπληρώσεις μαθημάτων που χάνονται για οποιοδήποτε λόγο, διδασκαλία προαιρετικών ειδικών μαθημάτων. Μάλιστα στα ειδικά αυτά μαθήματα βρίσκουμε ιδιαίτερος ενδιαφέρον ότι οι καθηγητές πληρώνονταν απευθείας από τους φοιτητές πάντα υπό την εποπτεία της Συγκλήτου και του Οικονομικού Συμβουλίου.²³²

Στη συνέχεια αναλύονται τα σχετικά με τη φοίτηση στις επιμέρους Σχολές. Για την ακρίβεια ορίζεται η διάρκεια της φοίτησης σε τέσσερα χρόνια για όλες τις Σχολές, εκτός της Ιατρικής για την οποία προστίθενται δύο επιπλέον έτη.²³³ Καταγράφεται λεπτομερώς ο τρόπος κατάταξης φοιτητών κατ' έτος όταν αυτοί προέρχονται από άλλες σχολές και εγγράφονται σε νέες,²³⁴ κάτι που αποδεικνύει ότι επιτρέπεται μία σχετική κινητικότητα.

Κατόπιν ορίζεται ότι κάθε Σχολή οφείλει με Διάταγμα να προκαθορίζει τον αριθμό των μαθημάτων ή των φροντιστηρίων ή των εργαστηρίων που θα διδαχθούν. Διευκρινίζεται ότι κανένα διδακτικό αντικείμενο δεν πρέπει να ξεπερνά το ένα πανεπιστημιακό έτος, ενώ η (υποχρεωτική) παρουσία των φοιτητών βεβαιώνεται μέσω ενός βιβλιαρίου σπουδών, το οποίο φέρει ο φοιτητής και στο οποίο σημειώνει ο εκάστοτε διδάσκων την παρουσία του φοιτητή στο μάθημά του.²³⁵

Αμέσως μετά καθορίζονται οι λεπτομέρειες της διεξαγωγής των εξετάσεων οι οποίες ονομάζονται «τμηματικά». Γίνεται σαφής η διάκριση ανάμεσα σε γραπτές ή προφορικές εξετάσεις για ορισμένες σχολές. Σε άλλες όμως υπάρχει ο διαχωρισμός ανάμεσα σε «πρακτικές και προφορικές». Ορίζεται σαφώς ο χρόνος διεξαγωγής των εξετάσεων (21 Μαΐου μέχρι 5 Ιουνίου), οι προϋποθέσεις για να πετύχει κανείς σε αυτές και τι πρέπει να κάνει σε περίπτωση αποτυχίας. Η δε βαθμολόγηση ακολουθεί την κλίμακα «κακώς», «μετρίως» (βαθμοί με τους οποίους ο φοιτητής αυτόματα

²³² Ν. 5343/1932, άρθρα 136-154.

²³³ Ν. 5343/1932, άρθρο 155.

²³⁴ Ν. 5343/1932, άρθρα 156-158.

²³⁵ Ν. 5343/1932, άρθρα 159-172.

θεωρείται «αποτυχών»), «καλώς», «λίαν καλώς», «άριστα» (βαθμοί που δίνουν στον φοιτητή τον χαρακτηρισμό του «επιτυχόντος»)).²³⁶

Το ένατο τμήμα αναλύει τη διάκριση ανάμεσα στο πτυχίο, το διδακτορικό δίπλωμα και στο ενδεικτικό. Δηλαδή ορίζει ποιες Σχολές δίνουν πτυχίο (δηλαδή όλες) και με ποιες προϋποθέσεις. Για παράδειγμα για τη συμμετοχή στις πτυχιακές εξετάσεις θα πρέπει ο φοιτητής να προσκομίσει «ενδεικτικό ευδοκιμήσεως» σε μία τουλάχιστον ξένη γλώσσα (αγγλική, γαλλική, γερμανική, ιταλική). Στη συνέχεια δίδονται λεπτομέρειες για τον τρόπο διεξαγωγής των πτυχιακών εξετάσεων, για τις οποίες συμπεραίνουμε ότι πρόκειται για διαδικασία απαιτητικότερη και αυστηρότερη από τις τμηματικές. Σε περίπτωση αποτυχίας πάντως υπάρχει πάντα η δυνατότητα ο φοιτητής να ξαναπεράσει τη δοκιμασία ώστε να επιτύχει.²³⁷

Στη συνέχεια περιγράφεται η αντίστοιχη διαδικασία εκπόνησης διδακτορικών διατριβών. Όλες ανεξαιρέτως οι Σχολές δύνανται να απονείμουν διδακτορικό δίπλωμα «κατόπιν καταθέσεως διδακτορικής διατριβής εις τριπλούν δακτυλογραφημένης» αλλά και εξέτασης από τακτικούς καθηγητές (κάτι σαν τη σημερινή δημόσια υποστήριξη).²³⁸ Ξεχωριστά άρθρα καθορίζουν τη διαδικασία καθομολόγησης των κατά Σχολή διδασκόντων,²³⁹ ένδειξη της σημασίας που δίδεται στην διαδικασία της καθομολόγησης.

Από το άρθρο 217 και εξής γίνεται αναφορά στα ενδεικτικά που απονέμονται σε φοιτητές και ακροατές και παρέχουν, με το οικείο πτυχίο, το δικαίωμα εξάσκησης του επαγγέλματος ή τον διορισμό σε δημόσια θέση. Τα είδη των ενδεικτικών ορίζονται με Διάταγμα και απονέμονται σε φοιτητές ή σε πτυχιούχους ακόμη και αν αυτοί δεν έχουν συμμετάσχει στις τμηματικές ή στις πτυχιακές εξετάσεις.²⁴⁰ Δηλαδή πρόκειται για ένα είδος βεβαίωσης παρακολούθησης ενός μαθήματος-αντικειμένου.

Στο επόμενο τμήμα, κύριο θέμα είναι η περιουσία του Πανεπιστημίου Αθηνών και η διαχείρισή της (άρ. 222-259). Ειδικότερα προσδιορίζονται λεπτομερώς πώς διοικείται η ακίνητη και κινητή περιουσία του ιδρύματος από τη Σύγκλητο και το Οικονομικό Συμβούλιο²⁴¹ και πώς μπορεί αυτό να προβεί σε αγορές, πωλήσεις,

²³⁶ Ν. 5343/1932, άρθρα 173-179.

²³⁷ Ν. 5343/1932, άρθρα 180-196.

²³⁸ Ν. 5343/1932, άρθρα 197-205.

²³⁹ Ν. 5343/1932, άρθρα 206-210.

²⁴⁰ Ν. 5343/1932, άρθρα 217-218.

²⁴¹ Ν. 5343/1932, άρθρο 222.

μισθώσεις, εκμισθώσεις, εκποιήσεις και στην εν γένει διαχείριση των περιουσιακών του στοιχείων.²⁴² Στο δεύτερο μέρος του εν λόγω τμήματος υπάρχουν σαφείς οδηγίες για την κατάρτιση προϋπολογισμού και απολογισμού.²⁴³ Ξεχωριστό μέρος αφορά τη χορήγηση υποτροφιών, βραβείων και βοηθημάτων, τα οποία προέρχονται από κληροδοτήματα και δωρεές ή από την περιουσία του ίδιου του ιδρύματος.²⁴⁴

Στο ενδέκατο τμήμα αναλύεται η στελέχωση της κεντρικής υπηρεσίας του Πανεπιστημίου, η οποία περιλαμβάνει «γραφεία», «διοικητικών προσωπικών», «βοηθητικών προσωπικών» και «υπηρετικών προσωπικών» (άρ. 260-280). Το δωδέκατο τμήμα αφορά στα παραρτήματα του Πανεπιστημίου στα οποία ανήκουν α. ο Πανεπιστημιακός Ναός, β. σχολεία, γ. σπουδαστήρια δ. εργαστήρια, ε. μουσεία, στ. νοσοκομεία, ζ. κλινικές η. πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη, θ. φοιτητικό αναγνωστήριο και ι. πανεπιστημιακό γυμναστήριο. Εκεί ορίζεται λεπτομερώς ποιος είναι ο σκοπός τους, πώς προσαρτώνται στις επιμέρους Σχολές του ιδρύματος και πώς διοικούνται.²⁴⁵

Στο δέκατο τρίτο τμήμα προβλέπονται οι πειθαρχικές διατάξεις, δηλαδή οι ποινές σε περίπτωση παράβασης των κανόνων λειτουργίας του ιδρύματος από το ανώτερο και κατώτερο διδακτικό προσωπικό.²⁴⁶ Το δέκατο τέταρτο και τελευταίο τμήμα του νόμου περιλαμβάνει τις ειδικές διατάξεις δηλαδή τις νομικές λεπτομέρειες που διέπουν τη λειτουργία του Πανεπιστημίου. Οι διατάξεις αυτές αφορούν μεταξύ άλλων στη νομική αντιμετώπιση των αντιδικιών του ιδρύματος, στην απουσία καθηγητών για μεγάλο χρονικό διάστημα. Περιλαμβάνονται επίσης και διοικητικές διατάξεις σχετικά με την προαγωγή των διοικητικών υπαλλήλων κ.λπ.²⁴⁷

Είναι σαφές με την πρώτη ματιά ότι η σύλληψη και τελικά η σύνταξη του νόμου αυτού βασίστηκε στην πανεπιστημιακή εμπειρία και το πνεύμα που επικρατούσε την εποχή εκείνη στις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης και ιδίως της Γερμανίας και της Πολωνίας.²⁴⁸ Πρόκειται για μία προσπάθεια εκσυγχρονισμού και προοδευτικής μεταρρύθμισης, σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα, αλλά χωρίς να γίνεται απόπειρα ριζικής ανατροπής όλων όσων προβλέπονταν μέχρι τότε. Άλλωστε, ο Ν. 5343 δεν εξαντλεί τα όρια του θεσμικού εκσυγχρονισμού, συγκρινόμενος με το

²⁴² Ν. 5343/1932, άρθρα 223-238.

²⁴³ Ν. 5343/1932, άρθρα 239-249.

²⁴⁴ Ν. 5343/1932, άρθρο 250.

²⁴⁵ Ν. 5343/1932, άρθρα 281-325.

²⁴⁶ Ν. 5343/1932, άρθρα 326-334.

²⁴⁷ Ν. 5343/1932, άρθρα 335-357.

²⁴⁸ Κιντής Α., *Η ανώτατη εκπαίδευση*, ό.π., σ. 21.

πνεύμα των μεταρρυθμίσεων που επικρατεί στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες την ίδια εποχή. Αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι, παρ' ότι οι διατάξεις του νόμου βασίζονται κυρίως στις ευρωπαϊκές ιδέες του Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή, τελικά στο σχέδιο νόμου που κατατίθεται προς ψήφιση στη Βουλή, δεν υιοθετούνται αρκετές από τις προτάσεις του. Χρειάστηκε όμως να περάσει μισός αιώνας μέχρι την εισαγωγή μίας νέας πραγματικής μεταρρύθμισης των πανεπιστημίων με τον νόμο 1268/1982.

Η κατάργηση του νόμου 5343/1932 αποτελεί άλλο ένα δείγμα κυβερνητικής παρέμβασης -φαινόμενο συχνό όπως προαναφέρθηκε σε περιόδους διχασμού και πολιτικής αστάθειας- στα ζητήματα του πανεπιστημίου. Η ταραχώδης πολιτική περίοδος της δεκαετίας του 1930 δεν άφησε ανεπηρέαστο το ίδρυμα. Έτσι, μετά το αποτυχημένο βενιζελικό κίνημα του 1935, όπως και κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά, γίνονται απολύσεις καθηγητών αλλά και πολλές διώξεις φοιτητών, κυρίως για την ανάμειξή τους στο αντιδικτατορικό κίνημα.²⁴⁹ Ο «Γ' Ελληνικός Πολιτισμός» του Μεταξά, ο οποίος το Νοέμβριο του 1938 γίνεται και Υπουργός Παιδείας, δεν μπορεί να ανεχθεί την αυτοτέλεια του Πανεπιστημίου, όπως αυτή κατοχυρώνεται από τον οργανισμό του 1932. Για το λόγο αυτό, τον καταργεί και επιβάλλει τον Αναγκαστικό Νόμο 1430/1938²⁵⁰, ο οποίος δίνει το δικαίωμα στον Υπουργό να καθορίζει το περιεχόμενο των τακτικών εδρών, να διορίζει τακτικούς, έκτακτους και επικουρικούς καθηγητές χωρίς να γνωμοδοτήσουν οι Σχολές, να διατηρεί το δικαίωμα της τελικής απόφασης για την ίδρυση μιας έδρας και να αυξάνει τα δίδακτρα που καταβάλουν οι φοιτητές. Ο Αναγκαστικός Νόμος καταργήθηκε το 1942 με νομοθετικό διάταγμα και επανήλθε το καθεστώς του 5343.²⁵¹

²⁴⁹ Καλογεροπούλου Γ. Αθηνά, *Κατάλογος Έκθεσης Ενθυμημάτων για τα Εκατόν Πενήντα χρόνια 1837-1987*, Αθήνα, Εθνικό και Καποδιστριακό πανεπιστήμιο Αθηνών, 1987, σ. 71.

²⁵⁰ Αναγκαστικός Νόμος 1430/1938 (ΦΕΚ Α' 394).

²⁵¹ Βρυχέα Α. – Γαβρόγλου Κ., *Απόπειρες μεταρρύθμισης...*, ό.π., σ. 40.

4. ΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΝΟΜΟ 5343/32: Η ΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

4.1 Αντιδράσεις από την πλευρά των καθηγητών

Το καθηγητικό σώμα του Πανεπιστημίου Αθηνών συγκροτημένο σε μια διακριτή κοινότητα και ενισχυμένο αριθμητικά σε σχέση με τον 19^ο αιώνα, διαδραμάτισε ένα πολύ σημαντικό ρόλο την περίοδο εκσυγχρονισμού της ανώτατης εκπαίδευσης. Έχοντας διαμορφώσει τα κριτήρια επιλογής και αναπαραγωγής του, συγκρότησε τα μεθοδολογικά εργαλεία και καθόριζε τους όρους συνεργασίας του με την πολιτική εξουσία. Η τελευταία διατήρησε βέβαια τον παρεμβατικό της ρόλο, αφού θεώρησε εξαιρετικά σημαντικό παράγοντα την πανεπιστημιακή διδασκαλία και τους εκπροσώπους της. Οι διδάσκοντες διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των γνωστικών κλάδων, στη συγκρότηση και την αναπαραγωγή της επιστημονικής κοινότητας και κοινός τόπος γι' αυτούς ήταν η προάσπιση της αυτονομίας του ιδρύματος.²⁵²

Παρ' ότι, κατά τη γενική ομολογία, ο Οργανισμός του 1932 είναι ο πιο ολοκληρωμένος και εκσυγχρονισμένος απ' όλους τους προηγούμενους, προκάλεσε αρκετές αντιδράσεις μέχρι να ψηφιστεί. Το 1931, όταν πια έγινε φανερό η πρόθεση της Κυβέρνησης να προχωρήσει στη ψήφιση του νέου Οργανισμού, οι καθηγητές του Πανεπιστημίου, υπό το φόβο ότι θα θιγούν τα συμφέροντά τους και με το πρόσχημα ότι θιγόταν η «αυτοτέλεια» του Πανεπιστημίου, προχωρούν στην ίδρυση ενός συνδικαλιστικού οργάνου. Ιδρύουν την «Ένωση των καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών», στην οποία μετέχουν οι τακτικοί, οι έκτακτοι και οι επίτιμοι καθηγητές,²⁵³ έχοντας ως στόχο την προάσπιση των υμφερόντων του κλάδου. Στο καταστατικό της Ένωσης προσδιορίζεται ο βασικός σκοπός της: «δι' ελευθέρας προσωπικής επικοινωνίας των Καθηγητών του Πανεπιστημίου εξυπηρέτησιν των σκοπών αυτού ως

²⁵² Γαβρόγλου Κ. –Καραμανωλάκης Β. – Μπάρκουλα Χ., *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών...*, ό.π., σ. 34.

²⁵³ Σημαντική παράμετρος για το καθηγητικό σώμα ήταν η πανεπιστημιακή ιεραρχία. Από την ίδρυση του Πανεπιστημίου Αθηνών, οι τακτικοί καθηγητές επιχείρησαν να αποκτήσουν τον πλήρη έλεγχο των δραστηριοτήτων - στον δε 20^ο αιώνα και της επιλογής - των κατώτερων βαθμίδων του καθηγητικού προσωπικού, όπως ήταν οι έκτακτοι. Περισσότερα προβλήματα δε αντιμετώπιζαν οι υφηγητές καθώς δεν κατάφερναν πάντα να κατακτήσουν τον πολυπόθητο στόχο, δηλαδή την κατάληψη μιας καθηγητικής έδρας. Είναι λογικό να σκεφτεί κανείς ότι η ίδρυση της Ένωσης των καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών είναι αποτέλεσα κατά κύριο λόγο των τακτικών καθηγητών του.

Ανωτάτου Εθνικού Πνευματικού Κέντρου»²⁵⁴. Το καταστατικό της εγκρίνεται με την υπ' αριθ. 2863/31-3-1931 απόφαση του Πρωτοδικείου Αθηνών.

Η ουσιαστική δράση αυτής της Ένωσης αρχίζει με τη δημοσιοποίηση²⁵⁵ των διατάξεων του νέου Οργανισμού όταν αρχίζουν δηλαδή και οι πρώτες αντιδράσεις από την πλευρά των καθηγητών. Συγκάλεσαν συνέλευση της Ένωσης προκειμένου να αποτρέψουν την Κυβέρνηση από την ψήφιση του νέου νόμου με επιχείρημα ότι θιγόταν η αυτονομία του Πανεπιστημίου.²⁵⁶ Στη συνέλευση αποφασίζεται να υποβληθεί στην Κοινοβουλευτική Επιτροπή και στα προεδρεία της Βουλής και της Γερουσίας υπόμνημα «*δια του οποίου ζητείται η μη επιψήφισις του οργανισμού...*»²⁵⁷. Συντάσσεται ακόμα μια έκθεση για τον προτεινόμενο οργανισμό, όπου γίνεται έντονη κριτική για ορισμένα άρθρα που σύμφωνα με τους καθηγητές:

*«...θίγουσιν την αυτοτέλειαν του Πανεπιστημίου δύνανται δε και να θεωρηθούν ως τα μάλιστα επικίνδυνα διά το επιστημονικόν κύρος αυτού και συνεπώς διά την απρόσκοπτον επιστημονικὴν πρόοδον της χώρας»*²⁵⁸.

Οι καθηγητές, μέσω του συνδικαλιστικού φορέα δράσης τους, συγκροτούν μια οργανωμένη ομάδα πίεσης. Προσπαθούν μέσω της Ένωσης να αξιοποιήσουν το συμβολικό αλλά και ουσιαστικό κύρος τους προκειμένου να προασπίσουν τις θέσεις τους. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, ότι σε αυτή την ομάδα πίεσης συμμετέχουν και υπογράφουν κείμενα, επιφανή μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας όντας, κάποιοι εξ' αυτών, συνεργάτες του Υπουργού αλλά και μέλη της ειδικής Επιτροπής της Γερουσίας (όπως ο Κ. Ζεγγέλης και ο Β. Αιγινήτης). Εκ πρώτης όψεως φαίνεται δυσερμήνευτο το γεγονός ότι στην άσκηση της κριτικής συμμετέχουν άνθρωποι που συνεργάζονται με το Υπουργείο για την παραγωγή πολιτικής και έχουν τη δυνατότητα εισήγησης.²⁵⁹ Στην πραγματικότητα δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο της διαφωνίας ανάμεσα και στους ίδιους τους εμπλεκόμενους για την άσκηση μιας πολιτικής. Εν προκειμένω μάλιστα ο διπλός ρόλος ορισμένων αντιδρώντων

²⁵⁴ Παπαπάνος Κ., *Χρονικό – Ιστορία...*, ό.π., σ. 214.

²⁵⁵ Το σχέδιο κατατίθεται στην Κοινοβουλευτική Επιτροπή Παιδείας στις 13/1/1932 και οι συνεδριάσεις της αρχίζουν στις 13/2/1932.

²⁵⁶ Εφημερίδα *Ελεύθερον Βήμα*, φ. της 14/2/1932.

²⁵⁷ Εφημερίδα *Ελεύθερον Βήμα*, φ. της 15/2/1932.

²⁵⁸ Εφημερίδα *Ακρόπολις*, φ. της 20/2/1932. Η έκθεση υπογράφεται από τους καθηγητές: Σ. Σεφεριάδη, Διεθνούς Δικαίου, Κ. Ζεγγέλη, Φυσικής Χημείας, Β. Αιγινήτη, Θεωρητικής Φυσικής, Α. Αδαμαντίου, Βυζαντινής Τέχνης, Ν. Πετσάλη, Μαιευτικής, Γ. Αθανασιάδη, Φυσικής, Μ. Κατσαρά, Νευρολογίας.

²⁵⁹ Ο Ζεγγέλης ήταν Πρόεδρος της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής της Γερουσίας επί της Παιδείας και Γενικός Εισηγητής του Ν. 5343/32. Ο δε Αιγινήτης ήταν Υπουργός Παιδείας το 1926 και μέλος διάφορων επιτροπών για την τροποποίηση του οργανισμού του 1911.

πολλαπλασιάζει τη δυνατότητα ικανοποίησης των αιτημάτων της ομάδας ενδιαφέροντος, την οποία εκπροσωπούν. Η υπογραφή των Ζεγγέλη και Αιγινήτη σε ένα κείμενο που ζητάει τροποποιήσεις αυξάνει την πιθανότητα πραγμάτωσης των τροποποιήσεων αυτών.²⁶⁰

Η στάση των καθηγητών απέναντι στην προσπάθεια της Πολιτείας να επαναπροσδιορίσει τη φυσιογνωμία, τη δομή και τους όρους λειτουργίας του Πανεπιστημίου δεν περιορίστηκε μόνο στη σύνταξη και υποβολή εκθέσεων και υπομνημάτων. Οι καθηγητές προχωρούν και στην απευθείας διαπραγμάτευση με την πολιτική ηγεσία. Εκπρόσωποι του συνδικαλιστικού φορέα τους προσέρχονται στην Κοινοβουλευτική Επιτροπή της Γερουσίας, όπου εκθέτουν τις ενστάσεις τους, οι οποίες αφορούν «εις κεφαλαιώση τινά ζητήματα περιορισθείσα σε αυτά και παραβλεψασα διαφόρους άλλας διαμαρτυρίας», όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Κ. Ζεγγέλης στην αγόρευσή του στη Γερουσία.²⁶¹ Ο καθηγητής Ζεγγέλης με τη διπλή ιδιότητα του ως Πρόεδρος της κοινοβουλευτικής Επιτροπής επί της Παιδείας στη Γερουσία, εισηγητής του επίμαχου νομοσχεδίου αλλά και μέλος της Ένωσης των Καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών διατυπώνει τις αντιρρήσεις του για το νομοσχέδιο το οποίο ο ίδιος εισηγήθηκε. Η αυτοτέλεια του Πανεπιστημίου βρίσκεται στο επίκεντρο αυτών των αντιρρήσεων, αφού θεωρείται ότι θίγεται από την κυβερνητική πολιτική.

Κύριος στόχος των καθηγητών του Πανεπιστημίου είναι η απόσυρση των διατάξεων που αφορούν στον διορισμό καθηγητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και χωρίς τη διαδικασία εκλογής. Ο στόχος των καθηγητών επετεύχθη καθώς οι διατάξεις αυτές αποσύρθηκαν στη διάρκεια των συζητήσεων στην Επιτροπή Παιδείας.²⁶² Φαίνεται παράξενο το γεγονός ότι ο Υπουργός Παιδείας δέχτηκε να αποσυρθεί το συγκεκριμένο άρθρο, καθώς ο ίδιος άνθρωπος τηρεί σκληρή στάση απέναντι σε άλλα αιτήματα, τα οποία θα δούμε παρακάτω. Το διαπραγματευτικό χαρτί των καθηγητών ήταν ο ρόλος τους για την επιτυχία ή μη της μεταρρύθμισης καθώς ουσιαστικά αυτοί μπορούν να παράσχουν νομιμοποίηση στις κρίσιμες επιλογές της Κυβέρνησης

²⁶⁰ Παπαδάκης Ν., *Η παλίμψηστη εξουσία...*, ό.π., σ. 251-252.

²⁶¹ Ζεγγέλης Κ., Αγόρευση στην ΜΓ' συζήτηση της Γερουσίας την 19^η Μαρτίου 1932, όπως δημοσιεύεται στο Εφημερίς των Νόμων, *Ο νέος οργανισμός του Πανεπιστημίου Αθηνών – Ν. 5343 της 23^{ης} Μαρτίου 1932 – μετά των Αγορεύσεων των γεροισιαστών – καθηγητών του πανεπιστημίου κ.κ. Κ. Ζεγγέλη, Β. Αιγινήτου, Ν. Πετσάλη*, Αθήναι, εκδ. οίκος Δημοσθένους Θεοφιλόπουλου, 1932, σ. 100.

²⁶² Βρυχέα Α. – Γαβρόγλου Κ., *Απόπειρες μεταρρύθμισης...*, ό.π., σ. 35.

συναινώντας ή και προωθώντας την. Αντιλαμβανόμενος ο Παπανδρέου το γεγονός αυτό ίσως ήθελε να στρέψει τις αρχικές αντιδράσεις των καθηγητών προς αυτή την κατεύθυνση για να περάσουν άλλες διατάξεις πιο σημαντικές για το Υπουργείο. Ένας άλλος λόγος ήταν ότι ο Παπανδρέου γνώριζε πως μια τέτοια διάταξη περί μετάθεσης καθηγητών, άνευ γνώμης των Σχολών, από το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας ήταν αδύνατο να περάσει καθώς μια τέτοια πράξη συνιστούσε έγκλημα καθοσίωσης για τους καθηγητές του ιδρύματος.²⁶³

Αλλα κύρια σημεία της κυβερνητικής πολιτικής, που το Υπουργείο ήθελε να περάσουν οπωσδήποτε και που έβρισαν αντίθετους τους καθηγητές ήταν η αφαίρεση του πλήρους ελέγχου καθορισμού των εδρών από τις Σχολές, η κατάργηση κάποιων από τις ήδη υπάρχουσες, η δυνατότητα του Υπουργού να παρεμβαίνει σε εκλογές καθηγητών που δεν έχουν συγκεντρώσει τα 2/3 των ψήφων που απαιτούνταν, η κατάργηση της οικονομικής αυτοτέλειας και η ενίσχυση των αρμοδιοτήτων του Οικονομικού Συμβουλίου.²⁶⁴

Η κυβέρνηση ήταν αποφασισμένη να προχωρήσει στην ψήφιση του οργανισμού και να δεχτεί τις λιγότερες δυνατές τροπολογίες, περιορίζοντας τις αρμοδιότητες των καθηγητών τηρώντας μια «αυστηρή» στάση απέναντί τους. Ειδικότερα, η δυνατότητα του Υπουργού να παρεμβαίνει σε εκλογές καθηγητών που δεν έχουν συγκεντρώσει τα 2/3 των ψήφων και ο γνωμοδοτικός – και όχι αποφασιστικός – χαρακτήρας των εισηγήσεων των Σχολών για τον καθορισμό των εδρών ήταν κορυφαίες σημασίας για το Υπουργείο. Έτσι, κατά την διάρκεια των συζητήσεων στη Βουλή εκφράζονται με σαφήνεια οι απαιτήσεις του Υπουργού Παιδείας από τους καθηγητές του Πανεπιστημίου. Δηλαδή, στην περίπτωση της μη συγκέντρωσης των 2/3 του συνόλου των καθηγητών της Σχολής από κανέναν από τους υποψηφίους (ποσοστό απαραίτητο, σύμφωνα με το Ν. 5343/32, προκειμένου κάποιος να εκλεγεί Καθηγητής), η εκλογή δεν αποτελεί *απόφαση* της Σχολής (όπως γίνεται στην περίπτωση συγκέντρωσης των 2/3 και άνω), αλλά απλή *πρόταση* της Σχολής, με την πολιτική ηγεσία να έχει τον τελικό λόγο. Το αποτέλεσμα κοινοποιείται στον Υπουργό και εκείνος έχει περιθώριο ενός μήνα να αποφασίσει ή να επικυρώσει την *απόφαση* με σχετικό Π.Δ. περί διορισμού του εκλεγθέντος ως τακτικού καθηγητού ή να ακυρώσει την *πρόταση*. Σε περίπτωση δε ακύρωσης, η όλη

²⁶³ Παπαδάκης Ν., *Η παλίμψηστη εξουσία...*, ό.π., σ. 255-256.

²⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 263.

διαδικασία επαναλαμβάνεται. Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν ο Υπουργός έχει το δικαίωμα να ακυρώσει μια εκλογή καθηγητή, αρκεί αυτή να μην έχει συγκεντρώσει τον απαιτούμενο αριθμό ψήφων.²⁶⁵

Η σημασία αυτής της διάταξης για τη διαχείριση της εξουσίας εντός του ιδρύματος είναι τόσο μεγάλη, που προκειμένου να περάσει αυτή η διάταξη, το Υπουργείο είχε προβεί ήδη σε μία παραχώρηση. Αντίθετα με τη γενικότερη τάση για περιορισμό του ρόλου των Σχολών στον καθορισμό των εδρών, παραχωρεί το σύνολο της διαδικασίας εκλογής στις Σχολές. Δηλαδή, το Υπουργείο, προκειμένου να εγκριθεί αυτό που πραγματικά το ενδιέφερε – με το λιγότερο δυνατό πολιτικό κόστος – δέχεται να παραχωρήσει στις Σχολές τη διαδικασία εκλογής, αρκεί να κατοχυρώσει τη δυνατότητα παρέμβασης στο αποτέλεσμα σε περίπτωση που δε συγκεντρωθούν τα 2/3 των ψήφων.²⁶⁶

Επίσης, εφαρμόζονται και κάποιες εξαιρέσεις κατά τις οποίες ο Υπουργός αποφασίζει για το Πανεπιστήμιο ενώ το ίδιο το Πανεπιστήμιο απλώς γνωμοδοτεί, χωρίς να προτείνει όπως παραπάνω, γεγονός που για άλλη μια φορά περιορίζει τις αρμοδιότητες των καθηγητών. Η πρώτη περίπτωση αφορά στο ποιες έδρες πρέπει να παραμείνουν τακτικές, ποιες πρέπει να μετατραπούν σε έκτακτες αυτοτελείς και ποιες νέες έδρες πρέπει να ιδρυθούν. Στη διάρκεια των σχετικών συζητήσεων οι Σχολές απλώς θα γνωμοδοτούν και δεν θα προτείνουν τον καθορισμό του περιεχομένου των εδρών. Στη δεύτερη περίπτωση οι Σχολές θα γνωματεύουν, επίσης, και για το πρόγραμμα σπουδών για το οποίο, όμως, θα αποφασίζει ο Υπουργός Παιδείας. Σύμφωνα με το Υπουργείο το πρόγραμμα θα πρέπει να ρυθμίζεται σύμφωνα με τις διδακτικές ανάγκες των φοιτητών και όχι σύμφωνα με τις εκάστοτε ανέσεις των καθηγητών. Γίνεται αντιληπτό ότι τα παραπάνω μέτρα, πέρα από τον περιορισμό που επιχειρούν στις εξουσίες των καθηγητών, θεσμοθετούν και τον έλεγχο – κυρίως ιδεολογικό – που θα ασκεί η Πολιτεία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση – χαρακτηριστικό της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης εκείνης της εποχής. Τέλος, η τρίτη περίπτωση αφορά στην υποχρέωση των καθηγητών να εκδίδουν συγγράμματα και η τιμή τους να είναι προσιτή έτσι ώστε να λήξει η «καταδυνάστευση» των φοιτητών.²⁶⁷

²⁶⁵ Στο ίδιο, σ. 257.

²⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 258.

²⁶⁷ Βρυχέα Α. – Γαβρόγλου Κ., *Απόπειρες μεταρρύθμισης...*, ό.π., σ. 36.

Επίσης, οι καθηγητές είχαν εκφράσει τις αντιρρήσεις τους για τις προτάσεις του Καραθεοδωρή που αφορούσαν στη μείωση των καθηγητικών εδρών, αν και προέβλεπε αύξηση στους μισθούς των καθηγητών, και στον περιορισμό του αριθμού των φοιτητών. Όσον αφορά στις έδρες είναι απόλυτα λογικό να μη θέλουν τη μείωσή τους καθώς κάτι τέτοιο θα έθιγε τους ίδιους. Όμως παρατηρούμε ότι αντιδρούν και για τη μείωση του αριθμού των φοιτητών. Θα ήταν λογικό να σκεφτεί κανείς ότι αυτή η αντίδραση έχει σχέση με την πώληση συγγραμμάτων. Ήδη από τον προηγούμενο οργανισμό του 1922 το Πανεπιστήμιο ήταν υποχρεωμένο να εκδίδει και να πουλάει τις παραδόσεις των καθηγητών, σε τιμή που ορίζεται από την Επιτροπή Δημοσιευμάτων του Πανεπιστημίου, ύστερα από τη γνώμη του καθηγητού – συγγραφέα, στον οποίο και αποδίδεται το μισό του υπολοίπου της τιμής πώλησης μετά την αφαίρεση των εξόδων έκδοσης του συγγράμματος.²⁶⁸ Κατ' αυτόν τον τρόπο λοιπόν, θα μειώνονταν οι οικονομικές απολαβές που είχαν οι καθηγητές από την πώληση των συγγραμμάτων τους, αφού θα μειωνόταν το αγοραστικό κοινό.

Επίσης, ένα από τα μέτρα που πρότεινε ο Καραθεοδωρή και βρήκε μεγάλη αντίσταση από το σώμα των καθηγητών ήταν η καθιέρωση μιας επιτροπής κρίσης των υποψηφίων καθηγητών, η οποία –σύμφωνα με τα γερμανικά πρότυπα— θα ήταν υπεύθυνη για τη λήψη πληροφοριών από ξένους ειδικούς, διεθνούς κύρους επιστήμονες.²⁶⁹ Ωστόσο, αυτή η πρόταση δεν έγινε δεκτή από το Υπουργείο και δεν συμπεριλήφθηκε στις διατάξεις του νόμου 5343/32. Με αυτόν τον τρόπο φαίνεται ότι η κυβέρνηση εφαρμόζε συγκεκριμένη πολιτική: το Υπουργείο θα ασκεί άμεσα τον έλεγχο στο Πανεπιστήμιο και η Πολιτεία θα καθορίζει μόνη της την πολιτική που θα ακολουθεί.²⁷⁰

Επιπλέον, κριτική²⁷¹ είχε ασκηθεί και για τον ίδιο τον Καραθεοδωρή καθώς είχε καταλάβει το αξίωμα του Κυβερνητικού Επιτρόπου των Πανεπιστημίων της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης χωρίς να έχει εκλεγεί από την πανεπιστημιακή κοινότητα. Συνεπώς, σύμφωνα με τους καθηγητές, η εξουσία που ασκούσε ήταν δοτή

²⁶⁸ Παπαπάνος Κ., *Χρονικό – Ιστορία ...*, ό.π., σ. 205.

²⁶⁹ Γεωργιάδου Μ., *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 528.

²⁷⁰ Βρυχέα Α. – Γαβρόγλου Κ., *Απόπειρες μεταρρύθμισης...*, ό.π., σ. 75.

²⁷¹ Όπως προαναφέραμε, δεν ήταν η πρώτη φορά που ο Καραθεοδωρή αντιμετώπιζε κάποιες «έχθρες» από τους καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών. Θυμίζουμε ότι μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και το άδοξο τέλος του Ιωνικού Πανεπιστημίου ο Καραθεοδωρή είχε επιστρέψει στην Αθήνα και δίδασκε Στοιχεία Μαθηματικών στους πρωτοετείς φοιτητές του Πανεπιστημίου. Η ανάθεση της διδασκαλίας του μαθήματος των Στοιχείων των Μαθηματικών σε μία από τις λαμπρότερες φυσιογνωμίες της μαθηματικής επιστήμης αποτελεί μάλλον μικρόψυχο δείγμα των τότε καθηγητών του Μαθηματικού τμήματος του Πανεπιστημίου Αθηνών.

και έτσι θιγόταν η αυτονομία του Πανεπιστημίου.²⁷² Παρ' όλες τις επί σειρά ετών προσπάθειες του Καραθεοδωρή να ενσωματωθεί στην ελληνική εκπαιδευτική κοινότητα, η ελληνική πρωτεύουσα έδειξε απέναντί του το αφιλόξενό της πρόσωπο. Σε αυτό συντέλεσαν τόσο το ναυάγιο των σχεδίων περί ίδρυσης ελληνικού πανεπιστημίου στη Σμύρνη, όσο και το γεγονός ότι είχε λάμπρη και αναγνωρισμένη καριέρα στη Γερμανία.²⁷³ Η τελευταία φορά που το όνομα του Καραθεοδωρή εμφανίζεται στα πρακτικά των συνεδριάσεων της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Αθηνών είναι στις 9 Απριλίου 1932. Στα πρωτόκολλα των δύο επομένων συνεδριάσεων φαίνεται ως απών, ενώ δεν αναφέρεται καθόλου από κει και έπειτα.²⁷⁴

4.2 Η αντίδραση των φοιτητών

Εκτός, όμως, από τις αντιδράσεις των καθηγητών παρατηρήθηκαν και αντιδράσεις από την πλευρά των φοιτητών, πριν και μετά την ψήφιση του Οργανισμού οι οποίοι το 1932 ήταν χωρισμένοι σε δύο παρατάξεις. Σημαντικό θα ήταν στο σημείο αυτό να γίνει μια σύντομη αναφορά στο φοιτητικό σώμα και στην κινητοποίηση των φοιτητών όπως αυτή εκφράζεται μέσα από συλλογικότητες και φοιτητικούς συλλόγους στην αρχή του 20^{ου} αιώνα μέχρι το 1932.

Από το 1910 μέχρι το 1937 παρατηρείται μια σημαντική αριθμητική αύξηση του φοιτητικού σώματος. Συνολικά ο αριθμός των εγγραφών αυτή την περίοδο άγγιξε τους 49.847 φοιτητές και φοιτήτριες όταν για την προηγούμενη πεντηκονταετία είχαν εγγραφεί 31.364 φοιτητές και φοιτήτριες. Ενώ δηλαδή την περίοδο 1863-1910 εγγράφονται κατά μέσο όρο περίπου 660 ετησίως, αυτή την περίοδο εγγράφονται κατά μέσο όρο 1.900 φοιτητές και φοιτήτριες κάθε χρόνο. Οι φοιτήτριες με μικρά αλλά σταθερά βήματα κατοχυρώνουν, την περίοδο αυτή, τη θέση τους στην πανεπιστημιακή κοινότητα. Οι εγγραφές παρουσιάζουν ανοδική τάση, με εξαίρεση τα έτη 1926-1928 όταν θεσμοθετούνται οι εισιτήριες εξετάσεις. Παρά τον μεγάλο

²⁷² Γεωργιάδου Μ., *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή...*, ό.π., σ. 534-535.

²⁷³ Στο ίδιο, σ. 383.

²⁷⁴ Το όνομα του Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή αναφέρεται και στις εξής συνεδριάσεις της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Αθηνών: Συνεδρίαση 35 της 8^{ης} Μαρτίου 1930 σ. 226-235, Συνεδρίαση 36 της 27^{ης} Μαρτίου 1930 σ. 236-248, Συνεδρίαση 57 της 29^{ης} Ιουλίου 1930 σ. 389-411, Συνεδρίαση 2 της 20^{ης} Οκτωβρίου 1931 σ. 8-12, Συνεδρίαση 9 της 15^{ης} Δεκεμβρίου 1931 σ. 59-69. Η συμμετοχή του αφορά κυρίως πρακτικά θέματα του Πανεπιστημίου όπως οικονομικά ζητήματα – υποτροφίες – δωρεές, πανεπιστημιακή περιουσία, διεθνείς σχέσεις του Πανεπιστημίου, διδακτικό προσωπικό, παραρτήματα – προσαρτήματα, φοιτητικά ζητήματα – συγγράμματα.

αριθμό εγγραφών που παρατηρείται από τις αρχές της δεκαετίας του 1920, την περίοδο αυτή, πτυχίο απέκτησε μόνο το 50% των εγγεγραμμένων ενώ ανά έτος έπαιρναν πτυχίο κατά μέσο όρο 930 φοιτητές.²⁷⁵

Οι πρώτοι φοιτητικοί σύλλογοι είχαν ιδρυθεί ήδη από τον 19^ο αιώνα.²⁷⁶ Ακόμη περισσότερο ο 20^{ος} αιώνας με τις νέες κοινωνικές δυνάμεις και τον αστικό εκσυγχρονισμό δεν θα αφήσει ανεπηρέαστους τους φοιτητές. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι τρεις παράμετροι που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη του φοιτητικού κινήματος αυτή την περίοδο, είναι πρώτα το γλωσσικό ζήτημα και ο διαχωρισμός της συντήρησης, που πρότασσε την καθαρεύουσα, με την πρόοδο, που μάχονταν για τη χρήση της δημοτικής. Στη συνέχεια, ο εθνικός διχασμός και ο διαχωρισμός σε βενιζελικούς και αντιβενιζελικούς. Ενώ, τέλος, την περίοδο του μεσοπολέμου εισέρχονται στην κεντρική σκηνή δύο αντίρροπες ιδεολογίες, ο κομμουνισμός, υπέρμαχος της κυριαρχίας της εργατικής τάξης μέσα από την ανατροπή της αστικής και αργότερα ο φασισμός, που χαρακτηρίστηκε από ακραίες εθνικιστικές εκδηλώσεις.²⁷⁷

Τον Ιανουάριο του 1910 ιδρύεται το πρώτο δημοτικιστικό φοιτητικό σωματείο με την επωνυμία «Φοιτητική Συντροφιά»²⁷⁸ και ακολουθεί η δημιουργία του «Εκπαιδευτικού Ομίλου» τον Μάιο του ίδιου έτους.²⁷⁹ Τα δύο αυτά σωματεία θα ενώσουν τους αγώνες τους για την εκπαίδευση και τη δημοτική γλώσσα. Στον αντίποδα, το Πανεπιστήμιο, τροφοδοτούμενο από τις γλωσσολογικές απόψεις των καθηγητών της Φιλοσοφικής Σχολής, καλλιεργεί ένα κλίμα φανατικής περιφρούρησης της καθαρεύουσας. Ως συνέπεια αυτής της αντίδρασης, είναι η ίδρυση ενός άλλου φοιτητικού σωματείου, της «Εθνικής Σωτηρίας» που ερχόταν σε πλήρη αντίθεση με την «Φοιτητική Συντροφιά» ως σωματείο δημοτικιστών.²⁸⁰ Παράλληλα, η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1911, οδηγεί στη σύνταξη του

²⁷⁵ Γαβρόγλου Κ. –Καραμανωλάκης Β. – Μπάρκουλα Χ., *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών...*, ό.π., σ. 237.

²⁷⁶ Λάππας Κ., *Πανεπιστήμιο και φοιτητές...*, ό.π., σ. 453-588.

²⁷⁷ Λυγούρα Αναστασία, *Πανεπιστημιακά Ιδρύματα και Φοιτητική Δράση κατά τα έτη 1940-1944*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα, 2010, σ. 54.

²⁷⁸ Βουρνάς Τάσος, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας*, Αθήνα, «αφοί Τολίδη», 1980, σ. 101.

²⁷⁹ Στο ίδιο, σ. 99-100.

²⁸⁰ Πατρικίου Ρένα, *Φοιτητική Συντροφιά. Στον Κατάλογο Έκθεσης Ενθυμημάτων για τα Εκατόν Πενήντα χρόνια 1837-1987*, Αθήνα, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, 1987, σ. 164.

οργανισμού για το Πανεπιστήμιο, ο οποίος προβλέπει τη δυνατότητα ίδρυσης φοιτητικών σωματείων.²⁸¹

Μετά την ενσωμάτωση των νέων περιοχών, τη Μικρασιατική Καταστροφή και την ανταλλαγή των πληθυσμών, στο Πανεπιστήμιο προστέθηκαν οι στρατευμένοι φοιτητές του 1922 και αργότερα, οι πρόσφυγες φοιτητές από τη Μικρά Ασία. Η φοιτητική νεολαία θα στραφεί τώρα σε αγώνες για τη δημοκρατία και την κοινωνική ανισότητα, συμπαραστεκόμενη σε κοινωνικές δυνάμεις όπως οι εργάτες και οι αγρότες. Το Νοέμβριο του 1922 ιδρύεται η Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νοελαιών Ελλάδος (ΟΚΝΕ), που αποκτά ένα μερίδιο επιρροής στο φοιτητικό χώρο και συμβάλλει στις διεργασίες για τη ριζοσπαστικοποίησή του.²⁸²

Στο Πανεπιστήμιο, ο βενιζελικός χώρος εκπροσωπείται από την «Παμφοιτητική Δημοκρατική Νεολαία», που αργότερα πήρε την ονομασία «Παμφοιτητική Ένωση». Στο χώρο της αριστεράς δρούσαν η «Φοιτητική Ομάδα», η «Οργάνωση Κομμουνιστών Σπουδαστών» και η «Φοιτητική Αχτίδα». Στον αντίποδα ήταν οι μοναρχικοί και όσοι διέπονταν από συντηρητική ιδεολογία, οι οποίοι εκπροσωπούσαν από την οργάνωση «Συνταγματική Νεολαία».²⁸³ Το 1924 οι μεγάλες ελλείψεις που παρουσίαζε η εκπαίδευση θα οδηγήσουν στην διοργάνωση του Α΄ Παμφοιτητικού Συνεδρίου και θα ακολουθήσει ένα διάστημα με απεργίες και κινητοποιήσεις.²⁸⁴ Από το 1925 και μετά, στην ελληνική πολιτεία αρχίζει να επικρατεί η ιδεολογία του «αντικομμουνισμού» – σε αυτό συντέλεσε και η δικτατορία Παγκάλου²⁸⁵ – ενώ εμφανίζονται τα πρώτα σπέρματα φασισμού στην Ελλάδα. Τότε ακριβώς, οι συντηρητικοί προσθέτουν ένα ακόμη όπλο στη αντιδημοκρατική φαρέτρα τους, ταυτίζοντας το δημοτικισμό με τον κομμουνισμό, αλλάζοντας την

²⁸¹ Σύμφωνα με αυτόν, οι φοιτητές έχουν το δικαίωμα να συνέρχονται σε συνελεύσεις, ύστερα από άδεια του Πρύτανη. Η άδεια αυτή πρέπει να ζητείται εγγράφως πριν από 24 τουλάχιστον ώρες. Παράλληλα με τα δικαιώματα που δίνει ο νέος οργανισμός στους φοιτητές, πιστός στην αυταρχική άποψη διοίκησης, απαγορεύει τις συγκεντρώσεις τους στα προπύλαια και στον περίβολο του Πανεπιστημίου• Παπαπάνος Κ., *Χρονικό...*, ό.π., σ. 172.

²⁸² Γιάνναρης Γιώργος, *Φοιτητικά κινήματα και ελληνική παιδεία*, Τόμος Α΄, Αθήνα, Το Ποντίκι, 1993, σ. 388.

²⁸³ Στο ίδιο, σ. 391-394.

²⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 441-443 και 397.

²⁸⁵ Η παγκαλική δικτατορία έθεσε αμέσως στο στόχαστρο το ΚΚΕ και το εργατικό κίνημα. Στις 13 Ιουλίου του 1925, δημοσιεύτηκε το νομοθετικό διάταγμα «περί τροποποίησης, συμπληρώσεως και κωδικοποίησης των περί κατοχυρώσεως του δημοκρατικού πολιτεύματος διατάξεων». Επρόκειτο για ένα διάταγμα που χρησιμοποιήθηκε κυρίως για τη δίωξη των κομμουνιστών. Η κυκλοφορία του «Ριζοσπάστη» απαγορεύτηκε για ένα εξάμηνο. Στην πραγματικότητα, το Κομμουνιστικό Κόμμα τέθηκε ουσιαστικά εκτός νόμου• Gunnar Hering, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*, Τόμος Β΄, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2006, σ. 1122.

προσφώνηση από «μαλλιαροί» και «χυδαϊστές» σε «μαλλιαροκομμουνιστές».²⁸⁶ Η κλιμάκωση του αυταρχισμού που προωθείται στο Πανεπιστήμιο, επισφραγίζεται με την απαγόρευση σύστασης φοιτητικών σωματείων το 1926 από το δικτατορικό καθεστώς του Θ. Πάγκαλου.²⁸⁷

Η πολιτική αυτή περίοδος τερματίζεται με την εκλογική νίκη του Βενιζέλου το 1928 και θα αρχίσει μια περίοδος ανασυγκρότησης με σημείο αναφοράς, μεταξύ άλλων, την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Το 1932, όπως προαναφέραμε βρίσκει τους φοιτητές να είναι οργανωμένοι σε δύο παρατάξεις: η μία συσπειρώνει τους «αριστερούς» και η άλλη τους «εθνικόφρονες». Η αριστερή παράταξη εκφράζεται από την «Εικοσαμελής Επιτροπή Αγώνα» (20μελή), ενώ οι εθνικόφρονες είναι συσπειρωμένοι στους «Εθνικούς Παμφοιτητικούς Συλλόγους» (Ε.Π.Σ.).²⁸⁸ Η 20μελής Επιτροπή Αγώνα είχε ιδρυθεί πρώτη το 1932 εξαιτίας μίας σειράς φοιτητικών αιτημάτων που δίνουν αφορμές για πιο ουσιαστική πάλη με συγκεντρώσεις, ομιλίες, αποχές. Τα πιο βασικά από τα αιτήματα αυτά ήταν η παροχή δωρεάν εγγραφής και συσσιτίου στους άπορους φοιτητές, η επαναφορά όσων είχαν αποβληθεί για συνδικαλιστικούς λόγους, η κατάπαυση των τρομοκρατικών μέτρων της Πρυτανείας κ.α.. Από την άλλη πλευρά, οι εθνικόφρονες δεν μένουν με σταυρωμένα τα χέρια. Ιδρύουν τον Εθνικό Παμφοιτητικό Σύλλογο, με καθαρά διασπαστική διάθεση, που αποτελείται κυρίως από φασιστοειδείς οπαδούς στο φοιτητικό χώρο. Ο σύλλογος αυτός εστίαζε κυρίως στα προβληματικά σημεία του νόμου, αλλά παράλληλα, υμνολογώντας την κυβέρνηση προσπαθούσε να αποπροσανατολίσει τη φοιτητική μάζα. Η δημοκρατική και αριστερή παράταξη, όμως, ξεκινώντας μια δυναμική ενημέρωση του φοιτητικού κόσμου, κατόρθωσε από τους 150 αρχικούς να συσπειρώσει γύρω της πάνω από 1000 φοιτητές, με αποτέλεσμα να ελέγχει αρκετούς συλλόγους της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης και να ξεπεράσει την επιρροή του Εθνικού Παμφοιτητικού Συλλόγου.²⁸⁹

Όσον αφορά στο νέο Οργανισμό, ειδικότερα η 20μελής Επιτροπή προβάλλει σαν βασικό αίτημα την παροχή στους φοιτητές οικονομικής βοήθειας από την Πολιτεία ώστε να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τις στοιχειώδεις καθημερινές τους

²⁸⁶ Παπαπάνος Κ., *Χρονικό...*, ό.π., σ. 210-211.

²⁸⁷ Ν.Δ. 12/06/1926 ΦΕΚ 196. Στις 23/03/1929 καταργείται το διάταγμα του Πάγκαλου και ρυθμίζονται τα σχετικά θέματα με την οργάνωση των φοιτητών ξανά σε σωματεία και συλλόγους.

²⁸⁸ Βρυχέα Α. – Γαβρόγλου Κ., *Απόπειρες μεταρρύθμισης...*, ό.π., σ. 36.

²⁸⁹ Λάζος Χρήστος, *Ελληνικό φοιτητικό κίνημα 1821-1973*, Γνώση, σ. 250.

ανάγκες και την μείωση – ακόμη και την κατάργηση – των διδάκτρων. Για την 20μελή Επιτροπή «*η πολιτική της κυβέρνησης πάει να μονοπωλήσει τη μόρφωση για τα παιδιά της πλουτοκρατίας*»²⁹⁰ και δεν θέλουν να ψηφιστεί ο νέος Οργανισμός με τον οποίο γίνονται «*καινούργια βήματα προς τη φασιστοποίηση του Πανεπιστημίου*».²⁹¹

Στο τέλος Φεβρουαρίου υπάρχουν έντονες ζυμώσεις για απεργία με αίτημα να μην ψηφιστεί ο νέος Οργανισμός. Στις 2 Μαρτίου αρχίζουν απεργία οι φοιτητές της Φιλοσοφικής και του Μαθηματικού για την «*ακύρωση του ψηφισθέντος φασιστικού οργανισμού του πανεπιστημίου*».²⁹² Το πρώτο βήμα της 20μελούς Επιτροπής Αγώνα ήταν η καταγγελία του πειθαρχικού τμήματος της εκπαιδευτικής πολιτικής της Κυβέρνησης. Το οικονομικό, όμως, δεν είναι το μόνο ζήτημα που φαίνεται να απασχολεί τους φοιτητές, οι οποίοι ενδιαφέρονται και για περισσότερο λειτουργικά ζητήματα. Μετά τις δηλώσεις του Κυβερνητικού Επιτρόπου ότι οι εξετάσεις θα γίνονται σε δύο μόνο περιόδους οι φοιτητές του φυσικού τμήματος εξέδωσαν ψήφισμα με το οποίο ζητούν τον καθορισμό τριών εξεταστικών περιόδων.²⁹³

Τον Μάρτιο του 1932 κηρύχτηκε γενική απεργία με βασικό αίτημα να μην ψηφιστεί ο νόμος. Οργανώθηκαν δύο συγκεντρώσεις που έγιναν την ίδια μέρα, στις 6 Μαρτίου 1932. Στο θέατρο «Αλάμπρα» καλεί τους φοιτητές σε συγκέντρωση η Επιτροπή Αγώνα και στο θέατρο «Κεντρικό» οργανώνουν συγκέντρωση οι ΕΠΣ.²⁹⁴

Στο ψήφισμα της συγκέντρωσης που οργανώνει η 20μελής Επιτροπή Αγώνα οι φοιτητές ζητούν: «*την μη ψήφιση του νέου οργανισμού, την δωρεάν φοίτησιν των φτωχών φοιτητών, την επαναφορά των αποβληθέντων και αμνηστία στους Λυμπερίδη και Τερζάκη*»²⁹⁵ και την κατάσταση της πανεπιστημιακής τρομοκρατίας», ενώ η ανακοίνωση της μεταξύ άλλων αναφέρει:

«*Οι Φοιτηταί του Πανεπιστημίου Αθηνών κατόπιν της ακάρπου προσπάθειας προς επίλυσιν των ζωτικών ζητημάτων των τόσον παρά τω υπουργώ όσον και παρά τω*

²⁹⁰ Εφημερίδα *Νέος Ριζοσπάστης*, φύλλο της 18/02/1932.

²⁹¹ Η Επιτροπή Αγώνα με αφορμή το μέτρο για την αύξηση του κόστους σπουδών θεωρεί ότι η εκπαιδευτική πολιτική της Κυβέρνησης Βενιζέλου είναι ταξικά προσανατολισμένη: «*Η Πολιτική της Κυβέρνησης πάει να μονοπωλήσει τη μόρφωση για τα παιδιά της πλουτοκρατίας*» (δηλώσεις που δημοσιεύονται στην εφημερίδα *Νέος Ριζοσπάστης*, 18/2/1932 και παρατίθενται στο Α. Βρυχέα – Κ. Γαβρόγλου, ό.π., σ. 36).

²⁹² Εφημερίδα *Νέος Ριζοσπάστης*, φύλλο της 03/03/1932.

²⁹³ Εφημερίδα *Ελεύθερον Βήμα*, φύλλο της 05/03/1932.

²⁹⁴ Α. Βρυχέα – Κ. Γαβρόγλου, *Απόπειρες μεταρρύθμισης...*, ό.π., σ. 37.

²⁹⁵ Φοιτητές οι οποίοι είχαν αποβληθεί λόγω της συμμετοχής τους στις φοιτητικές κινητοποιήσεις των προηγούμενων χρόνων και είχαν φυλακιστεί γι' αυτό.

*πρύτανι εκήρυξαν εις το Θέατρον Αλάμπρα παμφοιτητικήν απεργίαν μέχρι της ολοσχερούς επιλύσεως των ζητημάτων του. Βέβαιοι ότι θα τύχουν υποστηρίξεως και ενισχύσεως εκ μέρους των διανοούμενων και εργαζομένων διαδηλώνουν δια την άστοργον και αντιφοιτητική πολιτικήν του Κράτους και της Πρυτανείας την απόφασιν της εμμονής εις την απεργίαν...».*²⁹⁶

Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι οι ΕΠΣ οδηγήθηκαν σε απεργία κάτω από την πίεση της 20μελούς Επιτροπής. Μάλιστα μια επιτροπή των φοιτητών των ΕΠΣ είχε προσπαθήσει να συναντήσει τον Πρύτανη και τον Υπουργό Παιδείας «*δια να του εξηγήσει τους λόγους οι οποίοι ηνάγκασαν τους συντηρητικούς φοιτητάς να απόσχουν των μαθημάτων τους*», να απολογηθούν δηλαδή, αλλά δεν έγιναν δεκτοί. Ο Υπουργός δεν τους δέχτηκε, εκφράζοντας έτσι την πολιτική της Κυβέρνησης να μην υποχωρήσει ακόμη κι αν απειλούνταν επεισόδια στο Πανεπιστήμιο. Τους μήνυσε δε ότι:

«...δεν θέλει έλθει πλέον εις επαφήν μετά των φοιτητών εφ' όσον ούτοι δεν ηρκέσθησαν εις τας δηλώσεις του περί ρυθμίσεως των φοιτητικών ζητημάτων και κατήλθον εις απεργίαν...» με τους συντηρητικούς φοιτητές να απαντούν ότι «*ηναγκάσθησαν να κηρύξουν αποχήν εκ των μαθημάτων δια να αφαιρέσουν την πρωτοβουλίαν από τους κομμουνιστάς...*».²⁹⁷

Επίσης, διοργανώνεται από τους Εθνικούς Παμφοιτητικούς Συλλόγους παμφοιτητική συγκέντρωση στα προπύλαια στην οποία είχε προσκληθεί και ο Υπουργός Παιδείας Γ. Παπανδρέου:

*«...όστις ανέπτυξε εις τους φοιτητάς τας διατάξεις του νέου οργανισμού δια των οποίων τροποποιούνται τα ισχύοντα σήμερον σχετικώς με τας ώρας διδασκαλίας, τα εξεταζόμενα μαθήματα, τα της οικονομικής ενισχύσεως του πανεπιστημίου υπό του κράτους κ.λ.π. Καταλήγων ετόνισεν ότι πάντα ταύτα τα μέτρα είναι ευεργετικά διά τους φοιτητάς και συνεπώς είναι αδικαιολόγητοι αι εκδηλώσεις διαμαρτυρίας...».*²⁹⁸

Ο Νέος Ριζοσπάστης την ίδια ημέρα μας πληροφορεί ότι ο Γ. Παπανδρέου δεν κατόρθωσε να μιλήσει, δεχόμενος αποδοκιμασίες ενάντια στον φασιστικό οργανισμό του Πανεπιστημίου και την κυβέρνηση και θερμές εκδηλώσεις των φοιτητών υπέρ

²⁹⁶ Εφημερίδα *Νέος Ριζοσπάστης*, φ. της 7/3/1932.

²⁹⁷ Εφημερίδα *Ελεύθερον Βήμα*, φ. της 09/03/1932.

²⁹⁸ Εφημερίδα *Ελεύθερον Βήμα*, φ. της 05/03/1932.

της αριστερής παράταξης. Τον διέκοπταν δε συνεχώς παρ' όλες τις απειλές του ότι θα διαλύσει με τη βία τη συγκέντρωση.²⁹⁹

Εξαιτίας της μεμονωμένης ενέργειας των ΕΠΣ να συναντήσουν τον Υπουργό Παιδείας και του αιτιολογικού που προέβαλλαν οι ΕΠΣ (*«αφαίρεση πρωτοβουλίας από τους κομμουνιστάς»*) γίνεται πρόδηλη η διασπαστική δυναμική και οι συγκρούσεις στο εσωτερικό της φοιτητικής κοινότητας. Μέσα σ' αυτό το κλίμα η απεργία συνεχίστηκε και η 20μελής Επιτροπή Αγώνα κάλεσε σε ενίσχυση τους *«διανοούμενους και εργαζόμενους»*, στον αγώνα της ενάντια *«στην άστοργον και αντιφοιτητικήν πολιτικήν του κράτους και της πρυτανείας»*,³⁰⁰ για να λάβει την τελική άρνηση της Κυβέρνησης να υποχωρήσει. Ούτε η Κυβέρνηση αλλά ούτε και οι πανεπιστημιακές αρχές δείχνουν διάθεση να υποχωρήσουν παρά το γεγονός ότι η απεργία επεκτείνεται και απειλούνται επεισόδια στο Πανεπιστήμιο και ο νέος Οργανισμός γίνεται τελικά νόμος του κράτους στις 23 Μαρτίου του 1932. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο καθηγητής της Ιατρικής Κ. Μέρμηγκας ο οποίος ζήτησε τη μεσολάβηση της Αστυνομίας για να μπορέσουν όσοι φοιτητές δεν μετείχαν στην απεργία να πάνε στα μαθήματά τους.³⁰¹

Τελικά η απεργία λύθηκε τον Απρίλιο του 1932, αφού ο Πρύτανης παρείχε πλήρη στήριξη στην κυβέρνηση, και εκφυλίστηκε αφού στο μεταξύ μεσολάβησαν οι διακοπές των αποκριών.³⁰² Επίσης, κατά τον Ριζοσπάστη *«η αστυνομία έκανε δολοφονική επίθεση και διέλυσε παμφοιτητική συγκέντρωση»*³⁰³ η οποία έλαβε χώρα στις 21 Μαρτίου και στο επίκεντρο κατά τον συντάκτη τίθεται, πέρα από την ανάλυση της κατάστασης που επικρατούσε εν γένει στο Πανεπιστήμιο: *«...η βελτίωση της θέσης των πτωχών φοιτητών [...] και η ανάλυση των φασιστικών άρθρων του νέου Οργανισμού και των άλλων φασιστικών νομοσχεδίων»*.³⁰⁴ Τέλος, η διάλυση της απεργίας και το άδοξο τέλος των φοιτητικών αντιδράσεων επιβεβαιώνουν τη δυναμική των κρατικών μηχανισμών καταστολής, αλλά και εκ των έσω, μηχανισμών ελέγχου και διάσπασης του φοιτητικού σώματος.

²⁹⁹ Εφημερίδα *Νέος Ριζοσπάστης*, φ. της 05/03/1932.

³⁰⁰ Εφημερίδα *Νέος Ριζοσπάστης*, φ. της 07/03/1932.

³⁰¹ Παπαδάκης Ν., *Η παλίμψηστη εξουσία...*, ό.π., σ. 249.

³⁰² Στο ίδιο, σ. 249.

³⁰³ Εφημερίδα *Νέος Ριζοσπάστης*, φύλλο της 22/03/1932.

³⁰⁴ Παπαδάκης Ν., *Η παλίμψηστη εξουσία...*, ό.π., σ. 249-250.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών από την πρώτη στιγμή της ίδρυσής του, παράλληλα με τη στελέχωση της κρατικής μηχανής, συνδέθηκε με την εκφορά ενός εθνικού λόγου που απευθυνόταν στο σύνολο των Ελλήνων πολιτών. Η λειτουργία του βρέθηκε από νωρίς στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της κυβερνητικής πολιτικής, αλλά και της κοινής γνώμης, όπως αποτυπώθηκε μέσα από την αρθρογραφία στις σελίδες του Τύπου της εποχής. Η ίδια η ιστορία του φανερώνει ότι έχει άμεση σχέση με την πορεία και την εξέλιξη του νεότερου ελληνικού κράτους. Στο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού που προωθείται ήδη από τα τέλη του 19^ο αιώνα και κυρίως τον 20^ο αιώνα, το Πανεπιστήμιο έγινε συχνά αντικείμενο κρατικών παρεμβάσεων. Η επέμβαση του κράτους στα εσωτερικά του Πανεπιστημίου εστιάζεται κατά κύριο λόγο στον καθορισμό των εδρών, στο γνωστικό αντικείμενό τους καθώς και στον αριθμό και τρόπο εκλογής των τακτικών καθηγητών του. Ο λόγος για αυτή την παρεμβατική πολιτική είναι ότι με αυτόν τον τρόπο ελέγχεται η δομή εξουσίας του ιδρύματος και κατά συνέπεια η παραγωγή ιδεολογίας.

Η τακτική αυτή του εκσυγχρονισμού του Πανεπιστημίου μέσω του κρατικού ελέγχου καθώς και η πραγματική ανάγκη για μεταρρυθμίσεις για την καλύτερη λειτουργία του ιδρύματος, θα προκαλέσει την ανάδειξη έντονων πολιτικών συγκρούσεων. Το ίδρυμα δεν θα μείνει ανεπηρέαστο από τον εθνικό διχασμό καθώς βλέπουμε να απολύονται ή να αποκαθίστανται καθηγητές σύμφωνα με τα πολιτικά τους πιστεύω. Ωστόσο, το καθηγητικό σώμα θα εξακολουθήσει να αποτελεί καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο μια ισχυρή ομάδα συμφερόντων η οποία θα σταθεί απέναντι στις προσπάθειες του κράτους για αστικοδημοκρατικές μεταρρυθμίσεις ιδίως όταν το τελευταίο επιχειρεί να αμφισβητήσει τα προνόμια της.

Στο πλαίσιο του αστικού εκσυγχρονισμού που επιχειρούν οι κυβερνήσεις του Ελευθέριου Βενιζέλου εντάσσονται και οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες στην εκπαίδευση και ειδικότερα στην Ανώτατη Παιδεία που εξετάζονται εδώ. Σημαντική μεταρρυθμιστική προσπάθεια αποτελεί ο Οργανισμός του 1932 για την αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η Κυβέρνηση Βενιζέλου στο πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων που προωθεί σε πολλούς τομείς της κοινωνικής ζωής, ψηφίζει τον Μάρτιο του 1932 τον Ν. 5343 περί Οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών που κατά γενική ομολογία ήταν ο πιο εκσυγχρονιστικός οργανισμός στην ιστορία του

Πανεπιστημίου και έμελε να είναι ο μακροβιότερος στην ιστορία της πανεπιστημιακής μας εκπαίδευσης καθώς «άντεξε» μέχρι το 1982 που αντικαταστάθηκε από τον Ν. 1268.

Ο Οργανισμός του 1932 δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως προσπάθεια εκσυγχρονισμού του Πανεπιστημίου αποκομμένη από την υπόλοιπη προσπάθεια της ελληνικής πολιτείας να φέρει αλλαγές στην ανώτατη εκπαίδευση και τις κρατικές υποδομές εν γένει. Η Ελλάδα έχει πολύ μεγαλύτερο πληθυσμό, έκταση και μεγάλες πόλεις από το 1913 και από το 1922. Αστικοποιείται ταχύτατα και ως εκ τούτου κρίνεται επιτακτική η ανάγκη, με βάση και το ευρωπαϊκό πρότυπο, το Πανεπιστήμιο Αθηνών να ακολουθήσει ευθέως πλέον τη διεθνή εμπειρία και να ανταποκριθεί στις ολοένα αυξανόμενες ανάγκες των επιστημών και της κοινωνίας, πάντα στο πλαίσιο των περιορισμένων δημοσιονομικών δυνατοτήτων του ελληνικού κράτους.

Βάση για τον Ν. 5343 αποτέλεσαν οι προτάσεις του διεθνούς κύρους μαθηματικού Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή. Η εμπιστοσύνη του Ελευθέριου Βενιζέλου στο πρόσωπό του ήταν αναμφισβήτητη καθώς του είχε αναθέσει και στο παρελθόν πολύ σημαντικά εγχειρήματα στην ανώτατη εκπαίδευση. Βέβαια και ο Καραθεοδωρή από την πλευρά του αποδείχτηκε άξιος της εμπιστοσύνης του Βενιζέλου καθώς κάθε φορά που η πατρίδα τον καλούσε εκείνος δήλωνε πάντα παρών. Γενικότερα, στην προσπάθεια εξασφάλισης των αναγκαίων συναινέσεων, το Υπουργείο Παιδείας συγκροτεί, συχνά, Επιστημονικές Επιτροπές με συμμετοχή επιστημόνων αυξημένου κύρους, προκειμένου να διαμορφώσουν την πολιτική τους στα ανώτατα πανεπιστημιακά ιδρύματα της χώρας. Με αυτόν τον τρόπο η Κυβέρνηση επιδίωκε να προσδώσει αυξημένη νομιμοποίηση, μέσα από το επιστημονικό κάλυμμα, στις όποιες νομοθετικές πρωτοβουλίες της. Χωρίς βέβαια αυτό να υποβιβάζει την πραγματική προσφορά του Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή στα ελληνικά πανεπιστήμια.

Επιπλέον, συμπεράσματα προκύπτουν και για τον ίδιο τον Καραθεοδωρή, τόσο ως ακαδημαϊκή οντότητα όσο και ως προσωπικότητα εν γένει. Θα λέγαμε ότι ο μαθηματικός με την πλούσια καριέρα, απέδειξε με τη στάση του και με την όλη συμπεριφορά του ότι είχε υψηλή την αίσθηση του καθήκοντος. Όσες φορές του ζητήθηκε έσπευσε κατ' επανάληψη να προσφέρει τις υπηρεσίες του στο ελληνικό κράτος, συχνά ξεπερνώντας τον ρόλο του, κάτι που φάνηκε ξεκάθαρα τις παραμονές της καταστροφής της Σμύρνης, αλλά και αργότερα το 1930 όταν δέχτηκε να βοηθήσει

στην αναδιοργάνωση των ελληνικών Πανεπιστημίων, από τη στιγμή μάλιστα που δεν είχε τις καλύτερες συνθήκες συνεργασίας με το Πανεπιστήμιο τα προηγούμενα έτη. Ενδεχομένως αυτή η υψηλή αίσθηση του καθήκοντος να σχετίζεται με το παρελθόν της οικογένειας Καραθοδωρή και το πώς αυτό επηρέαζε την ίδια την ψυχολογία του καθηγητή, ίσως πάλι να συνδέεται με τη διεθνή εμπειρία που είχε αποκομίσει από την εργασία του σε πανεπιστημιακά ιδρύματα της Ευρώπης. Ή τέλος, να σχετίζεται με το αίσθημα φιλοπατρίας και την αγάπη του για την Ελλάδα. Φυσικά σε όλη αυτή τη διαδρομή η προσωπική φιλία και η εγκάρδια αλληλοεκτίμηση με τον Ελ. Βενιζέλο έπαιξε καταλυτικό ρόλο, αλλά σε κάθε περίπτωση ο Καραθοδωρή είχε συγκροτημένο όραμα και φιλόδοξο σχέδιο για ένα σύγχρονο ευρωπαϊκό πανεπιστήμιο.

Είναι γεγονός ότι με το νόμο 5343 η κυβέρνηση επιδιώκει τον περιορισμό των εξουσιών του καθηγητικού σώματος. Η αυτονομία του Πανεπιστημίου έναντι του Υπουργείου είχε ενισχυθεί με τους δύο προηγούμενους οργανισμούς του 1911 και του 1922. Ειδικότερα με τον οργανισμό του 1911 καθιερωνόταν η εκλογή των τακτικών καθηγητών από τις ίδιες τις Σχολές χωρίς ανάμειξη εξωπανεπιστημιακών παραγόντων γεγονός το οποίο εξακολουθούσε να προβλέπεται και στον οργανισμό του 1922 και μάλιστα με αύξηση των καθηγητικών εδρών. Όμως ο οργανισμός του 1932 επιτρέπει την ανάμειξη εξωπανεπιστημιακών παραγόντων όπως το Οικονομικό Συμβούλιο και η θεσμοθέτηση της επέμβασης του Υπουργού στην εκλογή τακτικών καθηγητών περιορίζοντας έτσι την ανεξαρτησία του καθηγητικού σώματος. Παρατηρούμε λοιπόν ότι ο έλεγχος των εδρών που πρωτοεμφανίζεται επί πρωθυπουργίας Χ. Τρικούπη και είναι η ναυαρχίδα της προσπάθειας εκσυγχρονισμού του Πανεπιστημίου, υιοθετείται από την κυβέρνηση του Βενιζέλου και τους φιλελευθέρους.

Θα πρέπει, ακόμη, να διευκρινίσουμε ότι ο Ν. 5343 δεν εξαντλεί τα όρια του θεσμικού εκσυγχρονισμού, συγκρινόμενος με το πνεύμα των μεταρρυθμίσεων που επικρατεί στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες την ίδια εποχή. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι, παρ' ότι οι διατάξεις του νόμου βασίζονται κυρίως στις ευρωπαϊκές ιδέες του Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή, τελικά στο σχέδιο νόμου που κατατίθεται προς ψήφιση στη Βουλή, δεν υιοθετούνται αρκετές από τις προτάσεις του, όπως για παράδειγμα, η μείωση των καθηγητικών εδρών και η επιτροπή γνωμοδότησης, βασισμένη σε ξένους επιστήμονες, για την εκλογή ενός καθηγητή. Γίνονται δεκτές μόνο αυτές που θα οδηγήσουν σε μια διοικητικά αποδοτικότερη λειτουργία του

ιδρύματος, όπως για παράδειγμα το Οικονομικό Συμβούλιο που είναι υπεύθυνο για τη διαχείριση των οικονομικών του Πανεπιστημίου και ο κλειστός αριθμός εισακτέων.

Πιθανή ερμηνεία θα μπορούσε να είναι ότι οι κυβερνητικές επιλογές είναι πάντοτε σε μία πιο συντηρητική κατεύθυνση σε σχέση με αυτά που προτείνονται από τις επιτροπές ειδικών. Διακρίνεται έτσι μία διστακτικότητα στο να γίνουν αποδεκτές κάποιες τολμηρότερες προτάσεις και προτιμάται μια συντηρητικότερη προσέγγιση. Άλλη ερμηνεία είναι οι σημαντικές συναινέσεις που είχε εξασφαλίσει ο υπουργός Παιδείας Γ. Παπανδρέου μετά τον διάλογο με τους εμπλεκόμενους φορείς, προκειμένου να περάσουν οι διατάξεις που πραγματικά ενδιέφεραν το κράτος έτσι ώστε να ασκεί τον επιθυμητό έλεγχο στις έδρες.

Το καθηγητικό σώμα, προκειμένου να προασπίσει τα συμφέροντά του, θα προβάλλει την αντίθεσή του σε κάθε τι που απειλεί να περιορίσει την εξουσία του. Ωστόσο, το Κράτος στην προσπάθεια εκσυγχρονισμού του Πανεπιστημίου επιχειρεί να διατηρήσει ισχυρή την παρουσία του στον επιστημονικό χώρο και επομένως να περιορίσει την αυτοτέλεια του ιδρύματος. Μια τέτοια προσπάθεια είναι η θεσμοθέτηση Κυβερνητικού Επιτρόπου για τα Πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης, γεγονός το οποίο βρίσκει αντίθετους τους καθηγητές, έστω κι αν αυτή η εποπτεία επρόκειτο να ανατεθεί σε μια προσωπικότητας της εμβέλειας του Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή. Οι καθηγητές θα προβάλλουν τις αντιρρήσεις τους και για άλλα ζητήματα που θεωρούν ότι θίγουν την αυτοτέλεια του ιδρύματος, προσπαθώντας να μην περάσουν οι διατάξεις του νόμου που ευνοούν την ανάμειξη του Υπουργού στο Πανεπιστήμιο. Επίσης παρατηρούμε ότι βασικές διαφωνίες των καθηγητών προς το Υπουργείο σχετικά με το νόμο 5343 υιοθετούνται και χρησιμοποιούνται από τους βουλευτές της αντιπολίτευσης το διάστημα που συζητείται ο νόμος στη Βουλή. Για παράδειγμα παρατηρούμε ότι το Λαϊκό κόμμα καπηλεύεται τις θέσεις των καθηγητών περί μη αυτονομίας του Πανεπιστημίου εξαιτίας της εμπλοκής του Καραθεοδωρή στο πανεπιστήμιο της Αθήνας.

Τέλος, αντιδράσεις είδαμε να υπάρχουν και από την πλευρά των φοιτητών και αυτό οφείλεται στη ριζοσπαστικοποίηση του φοιτητικού κινήματος εκείνη την εποχή. Ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα το φοιτητικό σώμα εμφανίζεται έντονα πολιτικοποιημένο με σαφή κριτική διάθεση, ενός τμήματός του, προς το πανεπιστήμιο. Ειδικότερα, οι δεκαετίες του 1920 και του 1930 χαρακτηρίστηκαν από την πληθωρική παρουσία του φοιτητικού κινήματος μέσα από ένα πλήθος

οργανώσεων και συλλόγων, που εκφράζουν σύγχρονες κοινωνικές πραγματικότητες, αλλά και πολιτικές πεποιθήσεις. Ήταν μια εποχή έντονων διεκδικήσεων και αντιπαραθέσεων με την πολιτεία που οδήγησε και στην αντίδραση απέναντι στην ψήφιση του οργανισμού του 1932.

Ολοκληρώνοντας οφείλουμε να πούμε ότι στον επίσημο κρατικό εκπαιδευτικό λόγο για τα πανεπιστήμια δηλώνεται πάντα ότι το Κράτος επιθυμεί την ενίσχυση της αυτονομίας των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων κάτι, όμως, το οποίο δεν έχει επιτευχθεί ούτε στις μέρες μας, καθώς η ελληνική πολιτεία εμπλέκεται σαφώς στη λειτουργία τους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας 1

Τὰ ἔσοδα ἀναγράφονται ἐν περιλήψει ὡς ἑξῆς:	
1. ἐκ τῆς ἰδίας περιουσίας	7500000
2. ἐκ διδασκτρων καὶ ἐξετάστρων	13000000
3. ἐκ διαφόρων λογαριασμῶν	1000000
4. ἐκ κρατικῶν πιστώσεων	6200000
	27800000
Τὰ τακτικά ἔξοδα τοῦ Πανεπιστημίου προβλέπονται διὰ τὴν χρῆσιν 1920—20 ἐν περιλήψει περίπου ὡς ἑξῆς:	
1. Μισθοί	
α') ἀνωτέρου διδακτικοῦ προσωπικοῦ	11000000
β') κατωτέρου » »	9000000
γ') δι' ἐνδεχομένην αὐξήσιν μισθῶν	1500000
	21500000
σύνολον μισθῶν	21500000
2. Δαπάναι μεγάλων κεντρικῆς ὑπηρεσίας κτλ.	1200000
3. Δαπάναι διδασκαλίας, ἀγορὰ βιβλίων κτλ.	200000
4. Ἑργαστήρια	1600000
5. Κλινικαὶ	500000
6. Μουσεῖα, βοτανικὸς κήπος	150000
7. Πανεπιστημιακὴ βιβλιοθήκη	30000
8. Ἀποζημιώσεις, ἐκτροφῆς, συνδρομὴ Ἀκαδημίας	1500000
9. Διάφοροι λογαριασμοί, ἀπρόδοτα	1120000
	27800000

Πίνακας 2

Πίναξ Α'. Τακτικά ἔξοδα.
(εἰς ἑκατομύρια δραχμῶν)

Ἔτος προγράμματος	α'	β'	γ'	δ'	ε'	ς'	ζ'	η'	θ'	ι'	Παρατηρήσεις
1. Πρόσθετος δαπάνη δι' αὐξήσιν μισθῶν	2	4	6	8	8	8	8	8	8	8	Πρβλ. § 42
2. Πρόσθετος δαπάνη διὰ τὴν λειτουργίαν τῶν ἰνστιτούτων	2	3	3	5	5	6	6	8	8	8	Πρβλ. § 19
3. Πανεπιστημιακὴ βιβλιοθήκη	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Πρβλ. § 24
4. Συντήρησις νέων κλινικῶν .	-	-	-	4.5	4.5	4.5	4.5	9	9	9	
5. Ἐξοδα ἐπὶ τῇ βίσει τοῦ ἐσχόντος προϋπολογισμοῦ ..	23	23	23	23	23	23	23	23	23	23	Πρβλ. § 9
ἄθροισμα ...	29	32	34	42.5	42.5	43.5	43.5	50	50	50	

Πίνακας 3

(Πίναξ Β'. Έκτακτα έξοδα
(εἰς ἑκατομύρια δραχμῶν)

Έτος προγράμματος	α'	β'	γ'	δ'	ε'	στ'	ζ'	η'	θ'	ι'	Παρατη- ρήσεις
1. Αποπεράτωση τῶν νῶν κτιζομένων ἐρ- γαστηρίων τῆς ια- τρικῆς σχολῆς ...	10	10	10	—	—	—	—	—	—	—	πρβ. § 17
2. Κτήριο ἐπὶ τῆς δ- δοῦ Ἀκαδημίας ..	10	10	—	10	10	—	—	—	—	—	πρβ. § 13
3. Φυσιοθετικὰ ἐργα- στήρια	—	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	πρβ. §§ 16, 59
(τοκοχρεωλίσεων).	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
4. Νέαι κλινικαὶ ...	—	5	5	5	5	5	5	5	5	5	πρβ. § 14,
(τοκοχρεωλίσεων)	—	—	—	—	—	5	5	5	5	5	§ 59
ἄθροισμα	20	27,5	17,5	17,5	17,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	

Πίνακας 4

Πίναξ Γ'. Έλλειμμα
(εἰς ἑκατομύρια δραχμῶν)

Έτος προγράμματος	α'	β'	γ'	δ'	ε'	ς'	ζ'	η'	θ'	ι'	Παρατη- ρήσεις
Τακτικὰ έξοδα	29	32	34	42,5	43,5	43,5	43,5	50	50	50	
Έκτακτα *	20	27,5	17,5	17,5	17,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	
Σύνολον έξόδων	49	59,5	51,5	60	60	56	56	62,5	62,5	62,5	
Έσοδα	33,5	32	31,5	29	29	29	29	29	29	29	
Έλλειμμα ...	15,5	27,5	21	31	31	27	27	33,5	33,5	33,5	

Πορτραίτο του Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή στη Σμύρνη

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ

α) Νόμοι

Νόμος 3731/1910 ΦΕΚ Α' 178

Νόμος 3826/1911, ΦΕΚ Α' 183

Νόμος 3823/1911 ΦΕΚ Α' 178

Νόμος 3825/1911 ΦΕΚ Α' 183

Νόμος 2251/1920 ΦΕΚ Α' 2

Νόμος 2905/1922 ΦΕΚ 127

Ν.Δ. 12/06/1926 ΦΕΚ 196

Νόμος 5143/1931 ΦΕΚ 213

Νόμος 5343/1932 ΦΕΚ 86

Αναγκαστικός Νόμος 1430/1938 (ΦΕΚ Α' 394)

β) Εφημερίδες

Εφημερίδα *Νέον Άστυ*

Εφημερίδα *Ακρόπολις*

Εφημερίδα *Ελεύθερον Βήμα*

Εφημερίδα *Νέος Ριζοσπάστης*

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, Τεύχος Α', Αριθ. Φύλλου 213

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, Τεύχος Γ', Αριθ. Φύλλου 134

Εφημερίδα των συζητήσεων της Βουλής, Περίοδος Β', Σύνοδος Γ', τόμος Β', σελίδες 428-429, «εν Πειραιεί εκ του Τυπογραφείου Ευθ. Ν. Προυκάκι 1932»

γ) Πρακτικά

Ιστορικό Αρχείο Πανεπιστημίου Αθηνών Πρακτικά Συνεδριάσεων Πανεπιστημιακής Συγκλήτου

Πρακτικά Βουλής των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΛΕ' 1/3/1932

Πρακτικά Βουλής των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΛΗ' 4/3/1932

Πρακτικά Βουλής των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΜΑ΄ 8/3/1932

Πρακτικά Βουλής των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΜΒ΄ 9/3/1932

Εισηγητική Έκθεσις εις την Βουλήν του Νόμου 5343/32 «Περί Οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών», Συνεδρίαση 13/01/1932

Έκθεσις επί της Παιδείας Κοινοβουλευτικής Επιτροπής της Γερουσίας επί του σχεδίου νόμου «περί Οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών», Εν Αθήναις 28 Μαρτίου 1932, όπως παρατίθεται στο Εφημερίς των Νόμων, *Ο νέος Οργανισμός του Πανεπιστημίου Αθηνών (Ν. 5343 της 23^{ης} Μαρτίου 1932) μετά των αγορεύσεων των γερουσιαστών – καθ. Του Πανεπιστημίου κ.κ. Κ. Ζεγγέλη, Β. Αιγηνίτου, Ν. Πετσάλη*, Αθήναι, εκδ. οίκος Δημοσθένους Θεοφιλόπουλου, 1932

B. ΒΙΒΛΙΑ

Αναστασιάδης Μιχαήλ (επιμέλ.): *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, Οργανωτής του Πανεπιστημίου Σμύρνης*, Αθήνα, 1973. Στο Σύλλογος των Φοιτησάντων εις την Ευαγγελικήν Σχολήν Σμύρνης, Επιτροπή Πεντηκονταετηρίδος από της Μικρασιατικής Καταστροφής 1922-1972

Αντωνίου Δαβίδ, *Η Εκπαίδευση στη Δυτική Μικρά Ασία (Περιοχή Ελληνικής Διοικήσεως Σμύρνης) 1919-1922*, τόμος Α΄ Η εκπαιδευτική κατάσταση, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφέλιμων Βιβλίων, Αθήνα, 2007

Βακαλόπουλος Ε. Απόστολος, *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985*, (2η έκδ.), Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1993

Βοβολίνης Κωνσταντίνος, *Μέγα Ελληνικόν Βιογραφικόν Λεξικόν*, τ. Ε΄, Αθήνα, 1962

Βρυχέα Άννυ – Γαβρόγλου Κώστας, *Απόπειρες μεταρρύθμισης της ανώτατης εκπαίδευσης (1911-1981)*, εκδόσεις «Σύγχρονα Θέματα», Θεσσαλονίκη, 1982

Βουρνάς Τάσος, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας*, Αθήνα, «αφοί Τολίδη», 1980

Γαβρόγλου Κώστας – Καραμανωλάκης Βαγγέλης – Μπάρκουλα Χάιδω, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών [1837-1937] και η ιστορία του*, Ιστορικό Αρχείο Πανεπιστημίου Αθηνών, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2014

Γεωργιάδου Μαρία, *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή: Ένας μαθηματικός υπό την σκέπη της εξουσίας*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης

Γιάνναρης Γιώργος, *Φοιτητικά κινήματα και ελληνική παιδεία*, Τόμος Α΄, Αθήνα, Το Ποντίκι, 1993

Gunnar Hering, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*, Τόμος Β΄, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2006

Δημαράς Αλέξης, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα: 2003, τ. 7

Θεοφανίδης Σταύρος, *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή: Ο μεγάλος Έλληνας μαθηματικός που ενέπνευσε τον Αϊνστάιν*, Έκδοση: Τράπεζα Πειραιώς, Αθήνα, 2002

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, (συλλογικό), Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα:1977, τ. ΙΕ΄

Καλογεροπούλου Γ. Αθηνά, *Κατάλογος Έκθεσης Ενθυμημάτων για τα Εκατόν Πενήντα χρόνια 1837-1987*, Αθήνα, Εθνικό και Καποδιστριακό πανεπιστήμιο Αθηνών, 1987

Καραθεοδωρή Κωνσταντίνος, *Η Αναδιοργάνωσις του Πανεπιστημίου Αθηνών*, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 1930

Καραθεοδωρή - Ροδοπούλου Δέσποινα – Βλαχοστεργίου - Βασβατέκη Δέσποινα, *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, Ο σοφός Έλλην του Μονάχου*, Κάκτος, Αθήνα: 2001

Καραμανωλάκης Βαγγέλης, *Η Συγκρότηση της ιστορικής επιστήμης και η διδασκαλία της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1932)*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο Ελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε, Αθήνα, 2006

Κιντής Ανδρέας, *Η ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα – Ανατομία και σκέψεις για την αναδόμησή της*, εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα, 1980

Λάζος Χρήστος, *Ελληνικό φοιτητικό κίνημα 1821-1973 – Κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες*, εκδόσεις «Γνώση», Αθήνα, 1987

Λάππας Κώστας, *Πανεπιστήμιο και Φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα, 2004

Λυγούρα Αναστασία *Πανεπιστημιακά Ιδρύματα και φοιτητική δράση κατά τα έτη 1940-1944*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα, 2010

Μαρκέτος Σπύρος, *Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Κριτική στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, στο Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και Παιδεία. Ιστορική Διάσταση και Προοπτικές*, Αθήνα, 21-25 Σεπτεμβρίου 1987, Αθήνα, Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, 1989, Τόμος Β΄

Μαυρογορδάτος Γιώργος, *Βενιζελισμός και Αστικός Εκσυγχρονισμός στο Μαυρογορδάτος Γιώργος – Χατχιωσήφ Χρήστος (επιμ), Βενιζελισμός και Αστικός Εκσυγχρονισμός*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1988

Μπουζάκης Σήφης, *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα (1836-2005) Τεκμήρια Ιστορίας*, Τόμος Α και Β, Εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα, 2006

Παπαδάκης Νίκος Ε., *Η παλίμψηστη εξουσία. Κράτος, Πανεπιστήμιο και Εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα. Από το Ν. 5343/32 στο Ν. 1268/82*, εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα, 2004

Παπάζογλου Μηνάς, *Ανώτατη Παιδεία – Φοιτητικό Κίνημα*, Αθήνα, Εκδ. Υδροχόος, 1973

Παπακοσμάς Βίκτωρ, *Ο Στρατός στην πολιτική ζωή της Ελλάδος*, Εστία, 1981

Παπαπάνος Κώστας, *Χρονικό – Ιστορία της Ανώτατης μας Εκπαιδευσεως*, Έκδοση Αμερικανικού Κολλεγίου Θηλέων Αθηνών, PIERCE COLLEGE, Αθήνα, 1970

Παπαστράτης Προκόπης, *Σχέσεις Πανεπιστημίου και κράτους στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, Παιδεία και Κοινωνία*, τεύχος 25, Έκδοση Κυριακάτικη Αυγή, Ιούνιος 2007

Πατρικίου Ρένα, *Φοιτητική Συντροφιά. Στον Κατάλογο Έκθεσης Ενθυμημάτων για τα Εκατόν Πενήντα χρόνια 1837-1987*, Αθήνα, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, 1987

Σιμενή Περσεφόνη, *Μεταρρύθμιση και αντίδραση: Το Πανεπιστήμιο Αθηνών απέναντι στις εκπαιδευτικές αλλαγές (1899-1926)*, Gutenberg, Αθήνα, 2008

Σολομωνίδη Β. Γ., *Ιωνικό Πανεπιστήμιο Σμύρνης: Συμβολή στην ειρηνική συνύπαρξη, Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και Παιδεία. Ιστορική Διάσταση και Προοπτικές*, Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, 21-25 Σεπτεμβρίου 1987, Τόμος Β', Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, Αθήνα: 1989

Σολομωνίδης Χρήστος, *Η Παιδεία στη Σμύρνη*, Αθήνα, 1962

Σπανδάγος Ευάγγελος, *Η ζωή και το έργο του Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή*, Εκδόσεις Αίθρα, Αθήνα, 2000

Σφυρόερας Βασίλης, *Εκατόν πενήντα χρόνια του Πανεπιστημίου Αθηνών 1837-1987*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Κατάλογος Έκθεσης Ενθυμημάτων, Αθήνα, 1987

Τομαρά Σιδέρη Ματούλα, *Ανώτατη εκπαίδευση και κοινωνική επιλογή – εξέλιξη του φοιτητικού σώματος στο Πάντειο Πανεπιστήμιο 1932-1988*, Αθήνα, Εκδ. Παπαζήση, 1991

Χατζιωσήφ Χρήστος (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Βιβλιόραμα, Αθήνα: 2007, τ. Β1